

RIHMER Zoltán

A SZENTSZÉKI DOKUMENTUMOK MŰFAJAINAK TIPOLÓGIÁJA ÉS TERMINOLÓGIÁJA*

I. rész

I. BEVEZETÉS; II. ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK: 1. *Kutatástörténeti előzmények*; 2. *A tipológia problémái*; 3. *A terminológia problémái*; 4. *A szentszéki dokumentumok fogalmának problémái*; 5. *A tárgyalás módja*; III. PÁPAI DOKUMENTUMOK: 1. *A legünnepélyesebb pápai dokumentumok*; 2. *Ünnepélyesebb pápai levelek*; 3. *Ünnepélyesebb szóbeli pápai aktusok*; 4. *Kifejezetten jogi jellegű pápai dokumentumok*.

I. BEVEZETÉS

A Katolikus Egyház jogának sajátos fejlődése egészen a XX. század elejéig arra készítette a kánonjogászokat, hogy munkájuk során különös figyelmet szenteljenek a hatályos joganyag megállapításának. Mivel pedig ebből a szempontból tekintettek az Apostoli Szentszék megnyilatkozásaira is, azokat elsősorban normatív tartalmuk kedvéért, nem pedig önmagukban véve, egy önálló tipológia megalkotásának igényével tanulmányozták. S bár a jogforrások körének szabályozásától a kánonjog kodifikációja alkalmával természetesen az Egyház legfőbb hatósága sem tekinthetett el, az egyházi törvények és egyéb normatív aktusok hierarchiájának tárgyalását – főként a világi jogalkotókkal összevetve – mégis feltűnően elhanyagolta.¹ Így az 1917 utáni tan- és kézikönyvekben, továbbá a *Codex iuris canonici* (= CIC) I. könyvét (*Normae generales*) tárgyaló monográfiákban csak ritkán találkozunk a jogforrási rendszernek a kódex hézagos rendjétől elszakadni képes olyan átfogó bemutatásával, amely megkísérli szervesen integrálni azt a szentszéki dokumentumok jóval tágabb kategóriájába.² Az 1983-as törvénykönyv új szabályozása e téren mennyiségileg és minőségileg egyaránt lényeges előrelépést hozott, a szükséges mértéket azonban továbbra sem éri el.³ A sokak által szorgalmazott rendszerezés – egyelőre csak *de lege lata* – így egyre in-

* Ez a tanulmány az Academia Latinitati Fovendae X. nemzetközi kongresszusán (Madrid, 2002 szeptember 2–7.) *De Latinitate Ecclesiae officiali saeculi XX exeuntis* címmel tartott előadás anyagából nőtt ki. Itt szeretnék köszönetet mondani a kevésbé hozzáférhető források és szakirodalom rendelkezésemre bocsátásában nyújtott segítségükért ERDŐ PÉTER bíboros úrnak, SZABÓ PÉTER docens úrnak, FARKAS OLIVÉR igazgató úrnak, BÁNÓCZI ROZÁLIA tanárnőnek és NEMERKÉNYI ELŐD kollégámnak.

¹ Vö. pl. CICOGNANI, H.I., *Ius canonicum. Primo studii anno in usum auditorum excerpta*, I–II. Romae 1925. I. 467–468.

² Pl. LIJDSMAN, B., *Introductio in ius canonicum cum uberiori fontium studio*, I–II. Hilversum 1924–1929. I. 53–66, amely azonban ezt sajnos csak a pápai dokumentumokra dolgozza ki.

³ L. pl. HELMUTH PREE alapvető kritikáját: *Bemerkungen zum Normenbegriff des CIC/1983*, in *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht* (ÖAKR) 35 (1985) 25–61, különösen 36–37., 45–47.

kább a kánonjogtudomány feladatává vált, ennek képviselői azonban mind a mai napig adósak a téma kimerítő monografikus feldolgozásával.

Am hasonló akadályokba ütközünk akkor is, ha a másik oldalról elindulva a jogtörténész szempontjából közelítünk a címben vázolt kérdéskörhöz. A forrástörténeti munkák,⁴ különösen pedig a pápai oklevéltan kézükönvei⁵ ugyanis többnyire csak a koraujkorig szokták nyomon követni a szentszéki dokumentumok – elsősorban formai – sajátosságainak fejlődését, a kodifikált kánonjog korszakára azonban a korábbi évszázadokra kidolgozott fogalmak csak fenntartásokkal alkalmazhatók.⁶ További probléma, hogy e dokumentumok XX. századi műfajainak terminológiája elsősorban azok hivatalos nyelvén, vagyis latinul létezik, a párhuzamos nemzeti nyelvű változatok pedig még a Szentszék által használt világnyelveken (olasz, francia, angol, spanyol, portugál, német) sem mondhatók teljesen és véglegesen kialakultnak. Ezek után érthető, ha magyar nyelvi közegben – akár szakmaiban is – nem egyszer olyan bizonytalanságokkal szembesülünk, amelyek elsősorban e műfajok magyar terminológiájának kialakulatlan voltából, sőt az eredeti dokumentumok formai és tartalmi megítélésének bizonytalanságából erednek.⁷

A szentszéki dokumentumok műfaji problémái azonban nemcsak a kánonjog és a jogtörténet művelőinek szűkebb körét érintik, hanem az egyházi közéletben működők vagy azzal kapcsolatban állók napi gyakorlatában is jelentkeznek. A kérdésben kevésbé járatos érdeklődők ezenkívül szintén joggal tarthatnak igényt megbízható eligazításra és követhető tanácsokra, amelyekért eddig nemigen volt hová fordulniuk.

Így a hazai egyházi tudományosság, különösen pedig a kánonjogtudomány számára sürgető követelmény a szentszéki dokumentumok egységes, hivatalos magyar terminológiájának kialakítása, ami viszont csakis valamiféle tipológia alapján, az egyes műfajok formai és tartalmi sajátosságainak áttekinté-

⁴ Pl. STICKLER, A.M., *Historia iuris canonici Latini. Institutiones academicae. I: Historia fontium* (Pontificia Studiorum Universitas Salesiana, Facultas Iuris Canonici: Studia et textus historiae iuris canonici 6), Taurini 1950 (= Romae 1985), 14–20 és ERDŐ P., *Az egyházjog forrásai. Történeti bevezetés* (Egyház és jog 3 = Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/1), Budapest 1998. 219–224.

⁵ RABIKÁUSKAS, P., *Diplomatica pontificia (Praelectionum lineamenta)*, Roma 1980.⁴ FRENZ, TH., *Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit* (Historische Grundwissenschaften in Einzeldarstellungen 2), Stuttgart 2000.² A hazai szakirodalomban a kérdés máig egyedüli monografikus feldolgozása FEJÉRPATAKY L. – ÁLDÁSY A., *Pápai oklevelek* (A magyar történettudomány kézikönyve II 4), Budapest 1926. A korai levelekhez újabban I. FUHRMANN, H. – JASPER, D., *Papal letters in the early middle ages* (History of medieval canon law [2]), Washington, D.C. 2002. 7–22.

⁶ A középkori oklevéltan szemléltetésének és megállapításainak alkalmatlanságát a kánonjog újkori forrásainak leírására jól példázza JOSÉ M. GONZÁLEZ DEL VALLE nyelvi és tárgyi hibáktól hemzseggő írása: *Los actos pontificios como fuente del derecho canónico*, in *Ius canonicum* 16 (1976) 2, 245–292.

⁷ Vö. pl. a jelen folyóiratban önálló rovatként *Új jogszabályok. Az Apostoli Szentszék főbb dokumentumai* címen megjelenő összeállításokat: Kánonjog 1 (1999) 113–115; 2 (2000) 121–124; 3 (2001) 57–64; 4 (2002) 97–101. Ugyanígy kívánivalókat hagy maga után a Szent István Társulat *Római dokumentumok* című sorozatában közzétett néhány kiadvány magyar műfajmegjelölése is.

sével lehetséges. Ehhez a szintézishez kíván segítséget nyújtani a jelen dolgozat a Szentszék hivatalos közlönyében – elsősorban a II. Vatikáni Zsinat kezdete óta eltelt negyven év során – közzétett dokumentumok típusainak rövid leírásával és kritikai elemzésével.

II. ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK

1. Kutatástörténeti előzmények

Mivel a szentszéki dokumentumok műfajainak a mai napig nincs (nyilvánosan hozzáférhető) hivatalos felsorolása,⁸ tipológiájukat hagyományosan a kánonjogi tankönyvek és kommentárok, ill. a kánoni normákról, különösen a törvényekről szóló monográfiák tárgyalják. Az egyes műfajokról emellett a nagyobb egyházi, teológiai vagy jogi szaklexikonok is hasznos tájékoztatást adnak.⁹ A terminológia szempontjából kimondottan értékesek Klaus Mörsdorf történeti és kritikai megjegyzései az 1917-es kódex latin szaknyelvről írt hiánypótló művében.¹⁰ A monográfiák között máig Heinrich Eisenhofer úttörő munkája¹¹ az egyetlen, amely elméleti rendszerben foglalozik a dokumentumtipológia és – terminológia kérdéseivel, vizsgálódásai azonban sajnos csak ritkán terjednek ki a nem jogi természetű műfajokra. A téma újabb feldolgozói közül ugyanezt a szűkebb szemléletet alkalmazza Francis G. Morrissey OMI,¹² szemben Heiner Grote átfogóbb bemutatásával,¹³ amelyek viszont a legszélesebb közönség számára íródtak, s így nyíltan lemondanak a (szak)tudományos szemléletről. A magyar kanonisztikában a kér-

⁸ A világi jogokban ezzel szemben a normák tipológiáját a jogalkotó önálló jogszabályban taxatíván is rögzíti, s ugyancsak jogszabályban határozza meg ezek alkalmazási körét és szerkesztési módját (Magyarországon pl. az 1987. évi XI. törvényben és a 12/1987 [XII. 29.] IM rendeletben). A Vatikánvárosi Államnak szintén van jogforrási törvénye, amelyet még XI. Pius bocsátott ki: *Legge sulle fonti del diritto, n. II*, 1929 június 7., Acta Apostolicae Sedis, Supplementum 1 (1929) 5–13.

⁹ Elsősorban a *The catholic encyclopedia* (CE), a *The new catholic encyclopedia* (NCE) és az *Enciclopedia cattolica* (EC), a *Lexikon für Theologie und Kirche* 2. és 3. kiadása (LThK^{2/3}), ill. a *Dictionnaire de droit canonique* (DDC), az *Enciclopedia del diritto* (ED), a *Nuovo dizionario di diritto canonico* (NDDC) és a *Lexikon für Kirchenrecht und Staatskirchenrecht* (LKSKR). Továbbra is nélkülözhetetlen GAETANO MORONI munkája: *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica da S. Pietro sino ai nostri giorni* (DESE), I–CIII, Venezia 1840–1861. A legújabb szaklexikonok: DEL RE, N. (cur.), *Mondo vaticano. Passato e presente* (MV), Città del Vaticano 1995 és LEVILLAIN, PH. (dir.), *Dictionnaire historique de la papauté*, Paris 1994.

¹⁰ MÖRSDORF, K., *Die Rechtssprache des „Codex iuris canonici“. Eine kritische Untersuchung* (Veröffentlichungen der Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft im katholischen Deutschland, Sektion für Rechts- und Staatswissenschaften 74), Paderborn 1937 (= 1967), 40–86.

¹¹ EISENHOFER, H., *Die kirchlichen Gesetzgeber, Technik und Form ihrer Gesetzgebung*, München 1954.

¹² MORRISSEY, F.G., *Papal and curial pronouncements: their canonical significance in light of the 1983 „Code of canon law“*, in *Jurist* 50 (1990) 102–125.

¹³ GROTE, H., *Rome's official statements: How and what? Towards a typology of documents*, in *The ecumenical review* 46 (1994) 109–117. Jelentősen átdolgozott és bővített változata: *Was verlaublich Rom wie? Eine Dokumentenkunde für die Praxis* (Bensheimer Hefte 76), Göttingen 1995.

déskör – monografikus munkák hiányában – pusztán a tankönyvek megfelelő helyein bukkan fel, legfeljebb néhány oldal erejéig.¹⁴

Az utóbbi időben a kánonjog művelői – különösen a német, az angol és a spanyol nyelvterületről származók – egyre nagyobb figyelmet szentelnek a kánonjog mint normarendszer fogalmának és működésének, amelyről számos kitűnő monográfia és résztanulmány látott napvilágot. Ezek között külön meg kell említenünk Lothar Wächternek a hatályos kánonjog törvényfogalmáról írt alapos doktori értekezését,¹⁵ amely a dokumentumműfajok tipológiájára és terminológiájára vonatkozóan is számos új és jelentős megfigyeléssel szolgál, továbbá John M. Huels OSM tanulmányát,¹⁶ amely a modern kánonjog normatípusainak eddigi legalaposabb rendszerezésével és a dokumentumok műfajaihoz való hozzárendelésével pontosan az ellenkező irányból tanulmányozta azokat az összefüggéseket, amelyek a jelen dolgozatnak is elsődleges tárgyát képezik.¹⁷

A kérdésről szóló legújabb összefoglaló, amely Don Piero Giorgio Marcuzzi SDB tollából származik és a CIC kihirdetése óta megjelent szentszéki dokumentumok típusait ismerteti s törvényerejüket vizsgálja,¹⁸ már egészen közel esik az általunk kitűzött célhoz: a különbség csak annyi, hogy a jelen tanulmány a dokumentumok összes típusára és tekintélyük minden lehetséges fokára kiterjed.

2. A tipológia problémái

A szentszéki dokumentumok és a kánonjogi normák típusainak egymással való megfeleltetését alaposan megnehezíti, hogy nemcsak az előbbi, de az utóbbi csoportnak sincs taxatív felsorolása, még kevésbé hivatalos tipológiája. A normák rendszere, hierarchiája a hatályos kánonjog tudományában az elmúlt évtizedek so-

¹⁴ A XX. század magyar nyelvű szakirodalmából I. KÉRÉSZY Z., *Katholikus egyházi jog a „Codex iuris canonici” alapján*, I–IV (Tudományos gyűjtemény 23. 27. 28. 31), Pécs 1927–1928. I. 42–52 és IV 28–30 (a történeti és a hatályos joganyagot vegyítve, gyakran elavult ismeretek, ill. kifejezeten hibás nézetek közlésével). SIPOS I., *Katholikus egyházjog*, Pécs 1943.³ 10–12. BÁNK J., *Egyházi jog. Az alkotmányjog alapjai*, Budapest 1958. 47 és *Kánoni jog*, I–II. Budapest 1960–1963. I. 298–300. SZEMÉLYI J., *Egyházjog*, I–II. Budapest 1982. I. 57–58. ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István Kézírókönyvek 7), Budapest 2003.³ 94–95.

¹⁵ WÄCHTER, L., *Gesetz im kanonischen Recht. Eine rechtssprachliche und systematisch-normative Untersuchung zu Grundproblemen der Erfassung des Gesetzes im katholischen Kirchenrecht* (Münchener theologische Studien III/43), St. Ottilien 1989. különösen 36–54, 185–225.

¹⁶ HUELS, J. M., *A theory of juridical documents based on canons 29–34*, in *Studia canonica* 32 (1998) 337–370.

¹⁷ A dokumentumok műfajaiból kiinduló és az egyes normatípusokat szigorúan ezekhez rendelő áttekintés az újabb szakirodalomban tudomásunk szerint csak FRANCISCO JAVIER URRUTIA egyik cikkének egy lábjegyzetében olvasható: *De Pontificio Consilio de Legum Textibus Interpretandis*, in *Periodica* 78 (1989) 503–521. itt 513.⁸ A régebbi szakirodalomban rendkívül alapos kísérlet ugyanerre: MAROTO, PH., *Institutiones iuris canonici ad normam novi Codicis*, I–II. Matriti–Romae–Barcinone 1919. I. 413–419.

¹⁸ MARCUZZI, P. G., *La legislazione universale post-codiciale*, in *Vent'anni di esperienza canonica 1983–2003* (Atti della giornata accademica tenutasi nel XX anniversario della promulgazione del Codice di diritto canonico, Aula del Sinodo in Vaticano, 24 gennaio 2003), Città del Vaticano 2003. 83–113.

rán élénk viták tárgyává vált.¹⁹ Ennek oka nagyrészt abban áll, hogy a világi jogokkal szemben, amelyek a formális törvényfogalomra épülnek (eszerint minden olyan szöveg törvény, amely ezt a megjelölést viseli, jóllehet tartalma nem mindig jogi jellegű), a kánonjogban a materiális törvényfogalom érvényesül (vagyis mindaz törvény, ami a törvény fogalmának megfelel, még ha nem jogi természetű dokumentum tartalmazza is). Bár a kánoni törvény (*lex canonica*) meghatározásától a hatályos törvénykönyvek kifejezetten tartózkodnak, a szakirodalom e tekintetben mégis egységesnek mondható.²⁰ Vizsgálódásaink szempontjából ezért első helyen azt kell eldönteni, hogy melyek azok a normatípusok, amelyekkel az egyes dokumentumtípusok leírása során azok pontos jogi ereje meghatározható.

A kánonjog normatípusainak egységes rendszerbe foglalására elődjéhez hasonlóan az 1983-as CIC sem vállalkozik, az 1990-ben kiadott *Codex canonum Ecclesiarum Orientalium* (= CCEO) pedig még e szabályoknak is csak egy részét veszi át. A normatív aktusok egyes kategóriáit a CIC I. könyvének 1. és 3–5. címe (vö. CCEO 29. cím, 1. és 3. fejezet) különféle elnevezések alatt tárgyalja. Ezeket a jogtudomány két nagyobb, egymással hierarchikus viszonyban álló csoportba sorolja, és ezzel a kánonjogi normákon belül két szintet különböztet meg.

¹⁹ HEIMERL, H., *Einige Formale Probleme des postkonziliaren allgemeinen Rechts*, in ÖAKR 24 (1973) 139–159 különösen 144–148. 151–155. RIBAS, J.M., *La jerarquía de fuentes en el ordenamiento canónico*, in *Ius canonicum* 13 (1973) 287–325. PREE, *Bemerkungen zum Normenbegriff* (4. j.), 36–37. 60. LABANDEIRA, E., *Clasificación de las normas escritas canónicas*, in *Ius canonicum* 29 (1989) 679–693. GAUDEMET, J., *La hiérarchie des normes dans le nouveau «Code de droit canonique»*, in V. SCHAMBEK, H. (ed.), *Pro fide et iustitia. Festschrift für A. Card. Casaroli*, Berlin 1984. 205–218. MAY, G. – EGLER, A., *Einführung in die kirchenrechtliche Methode*, Regensburg 1986. 166–169. PRIMETSHOFER, B., *Vom Geist des „Codex iuris canonici“/1983*, in V. AMAN, K. – PRIMETSHOFER, B. – REHBERGER, K. – WINKLER, G. – ZINNHOBLER, R. (ed.), *Ecclesia peregrinans. J. Lenzenweger zum 70. Geburtstag*, Wien 1986. 405–417, különösen 411–415. PUZA, R., *La hierarchie des normes en droit canonique*, in *Revue de droit canonique* (RDC) 47 (1997) 127–142. HUELS, *A theory of juridical documents* (17. j.). PREE, H., *Esercizio della potestà e diritti dei fedeli*, in CANOSA, J. (ed.), *I principi per la revisione del «Codice del diritto canonico»*. La ricezione giuridica del Concilio Vaticano II (Pontificia Università della Santa Croce: Monografie giuridiche 10), Milano 2000. 305–346, különösen 317–321. PRIMETSHOFER, B., *Approbatio in forma specifica. Überlegungen zur Normentypik im kanonischen Recht*, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* (AKKR) 169 (2000) 408–432, különösen 426–431. CAPARROS, E., *Territoriality and personality in the canon law system*, in ERDŐ, P. – SZABÓ, P. (ed.), *Territorialità e personalità nel diritto canonico ed ecclesiastico. Il diritto canonico di fronte al terzo millennio* (Atti dell'XI Congresso Internazionale di Diritto Canonico e del XV Congresso Internazionale della Società per il Diritto delle Chiese Orientali, Budapest, 2–7 Settembre 2001), Budapest 2002. 315–356, különösen 329–356. SMITH, P., *Determining the integral reordering of law: tools for the canonist*, in *Studia canonica* 35 (2001) 97–132, különösen 116–124. SCHWENDENWEIN, H., *Die Rangordnung der generellen Normen im Kirchenrecht*, in *Anales de la Facultad de Teología* [Universidad Católica de Chile] 53 (2002) 85–108. TAWIL, E., *Le respect de la hiérarchie des normes dans le droit canonique actuel*, in RDC 52 (2002) 167–185.

²⁰ DDC VI. 635–677. AYMANS, W., *Lex canonica. Erwägungen zum kanonischen Gesetzesbegriff*, in AKKR 153 (1984) 337–353 és *Erwägungen über die inneren Wesensmerkmale eines kanonischen Gesetzesbegriffes*, in V. SCHAMBEK, *Pro fide et iustitia*. 193–204. URRUTIA, F. X., *Legis ecclesiasticae definitio*, in *Periodica* 75 (1986) 303–335. WÄCHTER, *Gesetz im kanonischen Recht* (16. j.), különösen 150–164.

A normatív aktusok első szintje a jogszabályoké, amelyeknek két fajtája van: a törvények (I. könyv, 1. cím: 7–22. k.) és az általános közigazgatási aktusok²¹ (I. könyv, 3. cím: 29–34. k.).²² Ez utóbbiak „a törvényeknél alacsonyabb rangú valódi jogszabályok”,²³ amelyeknek ismét két típusa létezik: a *decretum generale executorium* (31. k., 1. §) és az *instructio* (34. k., 1. §). A CIC ezekkel együtt tárgyalja még a közigazgatási hatalommal bíró szervek nem közigazgatási jellegű általános normatív aktusait, amelyeket a *decretum generale* kifejezéssel jelöl és törvényerejűnek minősít (29. k.).²⁴ Annak ellenére, hogy e három kategóriát a CIC kommentátorai időnként „okmánytípusnak” nevezik,²⁵ vagyis egy dokumentum konkrét megjelenési formájának (általános értelemben: műfajának) tekintik, azok valójában jogszabálytípusok, vagyis tartalmi kategóriák. Ha ugyanis dokumentumtípusok volnának, az összes egyházi jogszabály kizárólag a *lex*, a *decretum generale*, a *decretum generale executorium* és az *instructio* műfajmegjelölést viselné, ami viszont nagyjából annyira távol áll a valóságtól, amennyire a CIC alapján egyébként kívánatos volna.²⁶

²¹ A CIC és a kánonjogi nyelv *actus administrativus* szakkifejezését a továbbiakban a magyar (köz)jogi terminológiában bevett közigazgatási aktus formában adjuk vissza.

²² A CIC szerkesztői a 29–34. kánonoknak nem akarták egy lehetséges *genus proximum* címét adni, ezért inkább felsorolással fejezték ki a tartalmukat. A 4. címből (*De actibus administrativis singularibus*) azonban a *contrario* következik, hogy az előzőekben az általános közigazgatási aktusokról volt szó, vö. pl. WÄCHTER, *Gesetz im kanonischen Recht* (16. j.) 209–210.

²³ ERDŐ, *Egyházjog*, (15. j.) 107 (n. 219).

²⁴ A *lex* és a *decretum generale* közötti különbség oka és jellege a CIC-ben nincs kifejtve, a szakirodalomban pedig vitatott. BOLOGNINI, F., *Lineamenti di diritto canonico*, Torino 1991.² 112⁸ szerint a különbség abban áll, hogy a *decretum generale*, amelyet sürgős esetekben egy már létező törvény kiegészítésére adnak ki, nem éri el a – természeténél fogva tartós – „valódi törvény méltóságát”. JIMENEZ URRESTI, T.I., *De los decretos generales y de las instrucciones* (cc. 29–34), in ECHEVERRÍA, L. (ed.), *Código de derecho canónico. Edición bilingüe comentada* (Biblioteca de autores cristianos 442), Madrid 1991.¹⁰ 37–41 a két műfaj tartalmi különbségeit hangsúlyozza és hat olyan szempontot sorol fel, amelyek adott esetben a *decretum generale* alkalmazását indokolják. Ezzel szemben GARCÍA MARTÍN, J., *Le norme generali del «Codex iuris canonici»* (Institutum Iuridicum Claretianum, Manualia 1), Roma 2002.⁴ 163–164 utal rá, hogy a *decretum generale* fogalma az egyetemes és részleges zsinatok, valamint a püspöki konferenciák normatív aktusait is magában foglalja.

²⁵ Pl. *Az Egyházi Törvénykönyv. A „Codex iuris canonici” hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal*, Budapest 2001.⁴ 109–110 (ad c. 29–34) és 112 (ad c. 34).

²⁶ Bár a *decretum (generale)* és az *instructio* szavak a Szentszék hivatalos közlönyében egy-egy dokumentum (formális) műfajmegjelölésként szoktak szerepelni, amint azonban az a 33. k. 1. §-ából is kiderül (*Decreta generalia executoria, etiamsi edantur in directoriis aliisque nominis documentis [...]*), a CIC-ben mégis tartalmi kategóriákat jelölnek. A *decretum generale executorium* és a *directorium* mint tartalmi, ill. formai kategória eltérése különösen is szembeötlő, hiszen amíg a *decretum generale* kifejezés újabban csak ritkán, az *executorium* jelzővel ellátva pedig sohasem fordul elő a hivatalos közlöny hasábjain, addig a *directoriummal* annál gyakrabban lehet ugyanott találkozni. Az *instructio* esetében ugyanakkor a tartalmi és a formai szempont egybeesődik, jóllehet különbségük jogilag igen releváns: egyrészt ugyanis nem minden *instructio* műfajú dokumentum normatív típusa *instructio* (l. e. műfaj tárgyalásánál), másrészt nem minden *instructio* jellegű dokumentum viseli az *instructio* megjelölést, hanem gyakran *normae (directivae)*, *litterae circulares*, *epistula*, *ratio fundamentalis* stb. felirattal jelenik meg (vö. HUELS, *A theory of juridical documents* [17. j.], 355).

Általánosan kötelező erő híján nem jogszabályok az *actus administrativi singulares*, vagyis az egyedi közigazgatási aktusok (I. könyv, 4. cím: 35–93. k.), amelyek a normatív aktusok második szintjét alkotják. Ezek fogalmát a kódex szintén nem határozza meg,²⁷ viszont két fő típusát ismeri: a saját indítástól kibocsátott *decretum singularét* (48. k.) és a megkeresésre válaszul kiadott *rescriptumot* (59. k., 1. §).²⁸ A CIC itt, a 4. címben szól még a kiváltságról (*privilegium*) és a felmentésről (*dispensatio*) is, ezek azonban tartalmi kategóriák, amelyek formailag az előző két normatípus valamelyikében öltenek testet.²⁹

A kánonjog normarendszere tehát a következő: (I) jogszabály, amely vagy (A) törvény: (1) *lex*, ill. (2) *decretum generale*, vagy (B) általános közigazgatási aktus: (1) *decretum generale executorium*, ill. (2) *instructio*; és (II) egyedi közigazgatási aktus, amely (1) *decretum singulare* vagy (2) *rescriptum*.

3. A terminológia problémái

a) A dokumentumok eredeti terminológiája

Hivatalosan megállapított és közzétett, egységes terminológiáról a szentszéki dokumentumok esetében a tipológiához hasonlóan szintén nem beszélhetünk: a kúriai szervekre vonatkozó jogszabályok csak elvétve tesznek említést az ezek által kibocsátandó dokumentumok egy-egy műfajáról, ill. a kibocsátó szerv illetékségi körének meghatározása során e műfajok jellemző tárgyáról.³⁰ Ennek oka valószínűleg az évezredek múltját, folyton változó hagyománnyal, közelebről pedig a kánonjog materiális törvényfogalmával függ össze.

²⁷ L. erről KRUKOWSKI, J., *Notion de l'acte administratif individuel dans le nouveau «Code de droit canonique»*, in GROCHOLEWSKI, Z. – CARCEL ORTÍ, V. (ed.), *Dilexit iustitiam. Studia in honorem A. Card. Sabattani* (Studi giuridici 5), Città del Vaticano 1984. 495–502. URRUTIA, F.J., *Atto amministrativo singolare*, in NDDC (1993) 64–66. BODZON, J. K., *El procedimiento de formación y emisión de los actos administrativos singulares en el Código y según las normas comunes de la Curia Romana*, in *Cuadernos doctorales. Derecho canónico, derecho eclesiástico del Estado* 15 (1998) 215–273. különösen 217–220. A legteljesebb meghatározást THOMAS A. AMANN adja monográfiájának végén: *Der Verwaltungsakt für Einzelfälle. Eine Untersuchung aufgrund des „Codex iuris canonici“* (Münchener Theologische Studien III/54), St. Ottilien 1997. 217.

²⁸ Az egyedi közigazgatási aktusok tipológiája a CIC szövegében sajnos nem elég világos. A 35. k.-ban tételesen felsorolt három normatípust egyes szerzők egyenrangú kategóriáknak tekintik (ezt a szemléletet látszik erősíteni a CCEO 1510. k., 2. §-a is), mások viszont hangsúlyozzák, hogy a *praeceptum singularét* a CIC egyértelműen a *decretum singulare* egyik – bár kiemelt – alfajának tartja. Összefoglalóan I. AMANN, *Der Verwaltungsakt für Einzelfälle* (28. j.) 121–123.

²⁹ Helytelenül tekinti őket cselekvési formának pl. EICHOLT, B., *Gewaltenunterscheidung statt Gewaltentrennung im kanonischen Verfassungsrecht*, in *Folia canonica* 5 (2002) 179–204, itt 189.

³⁰ X. PIUS, *Sapientis consilio* apostoli rendelkezés, 1908. június 29., AAS I (1909) 7–19, itt 16–17 (III, 1, 2–3; 2, 2; 4–5) és *Ordo servandus in S. Congregationibus, Tribunalibus, Officiis Romanae Curiae*, 1908. szeptember 29., AAS I (1901) 36–108, itt 84 és 103–105 (II. rész, VII 2, 10 és IX 1–3); vö. 1917-es CIC 260–261. k.; 263. k., 3. p.; 264. k. Hasonlóan VI. Pál, *Regimini Ecclesiae universae* apostoli rendelkezés, 1967. augusztus 15., AAS 69 (1967) 885–928, itt 893, 896, 923. (11. 22. 114–115. p.) és *Quo aptius motu proprio*, 1973. február 27., AAS 65 (1973) 113–116, itt 115 (1. p.). A jelenleg hatályos szabályok (II. János Pál, *Pastor bonus* apostoli rendelkezés, 1988. június 28., AAS 80 [1988] 841–923, itt 871 [42. cikkely, 1. p.]) pusztán a következő műfajokat említik név szerint: *constitutio apostolica*, *litterae decretales*, *litterae apostolicae* és *epistula*.

E hagyomány folyamatában a legalapvetőbb változást alighanem X. (Szent) Pius pápa döntése jelentette, amellyel 1909-ben *Acta Apostolicae Sedis* (= AAS) címmel megindította az Apostoli Szentszék hivatalos közlönyét. Mivel ezt a tényt a kánonjog művelői közül eddig csak kevesen értékelték súlyának megfelelően,³¹ jelentőségét az alábbiakban egy kicsit részletesebben szeretnénk megvilágítani.

A szentszéki dokumentumok egyetlen kiállítási formáját, létalakját sokáig az az íráshordozó (papirusz-, pergamen-, ill. papírlap) jelentette, amelyre a dokumentum szövegét írói rávezették és amelyet a kibocsátó a szokásos módon (pecséttel, aláírással stb.) hitelesített. A dokumentum szövegének minden egyéb létalakja ehhez képest vagy előzetes fogalmazványnak (minutum), vagy utólagos másolatnak, ill. átiratnak (*copia*, ill. *transsumptum*, *insertum*) számított, a több példányban való kiállítás a kézirásos korszakban viszonylag ritka volt. Később, amikor a könyvnyomtatás lehetővé tette a dokumentumok sokszorosítását, az így keletkezett teljesen azonos szövegű példányok hitelesítése továbbra is a korábbi módon, példányonként egyedileg történt (e gyakorlat bizonyos elemei egészen a legújabb időkig fennmaradtak).

A szentszéki dokumentumok eredeti és másolati példányainak egyetlen műbe való összegyűjtése már a középkorban megindult, egy-egy ilyen gyűjtemény (*collectio*, *compilatio*) azonban csak igen ritkán volt a pápa által jóváhagyott és kihirdetett hiteles törvényt, s így jogi ereje is csak az általa tartalmazott dokumentumok erejével lehetett azonos.³² Bár a gyűjtemények fejlődése a XVI. században lezárult (összességük ekkor a *Corpus iuris canonici* nevet kapta), a dokumentumok gyűjtése természetesen nem maradt abba. A könyvnyomtatás révén a XVII. századtól sokkal gyakrabban és nagyobb számban jelentek meg a pápák és a kúriai szervek dokumentumait külön-külön tartalmazó sorozatok (*bullaria*, ill. *thesauri resolutionum*, *decreta authentica* stb.),³³ néhány kivételtől eltekintve azonban ezek sem voltak pápailag jóváhagyott és kihirdetett hiteles jogszabálygyűjtemények. A XIX. század derekán végül megindult az egyes szentszéki dokumentumoknak a hivatalos kibocsátást nem sokkal követő, gyűjteményes formájú kiadása (1860-tól *Acta ex iis decrepta, quae apud Sanctam Sedem geruntur*, 1865 és 1908 között pedig *Acta Sanctae Sedis* [= ASS] címen), ám az utolsó négy kötet kivételével³⁴ ez a sorozat sem számított hiteles szentszéki kiadványnak.³⁵

³¹ Mindenekelőtt HANS EPLER, KLAUS MÖRSDORF és HEINRICH EISENHOFER neve említhető ebben az összefüggésben. Alapvetően elhibázott ezzel szemben GONZÁLEZ DEL VALLE, *Los actos pontificios* (7. j.) 274–279 fejtegetése, amely téves kiindulásból valótlán állítások és hamis következtetések révén jut arra az eredményre, hogy az AAS nem közlöny, hanem csak „jegyzék” (*registrum*), amelyre voltaképpen nincs szükség, hiszen a törvények kihirdetése továbbra is a régi módon zajlik.

³² Részletesebben I. ERDŐ, *Az egyházjog forrásai* (5. j.) 179–206.

³³ Részletesebben I. ERDŐ, *Az egyházjog forrásai* (5. j.) 224–226, 229–235.

³⁴ Az ASS-t néhány évvel az AAS megindulása előtt, 1904 május 23-án X. Pius pápa egy, a folyóirat szerkesztőinek kérésére kiadott *rescriptum*-ával a Szentszék hiteles organumának ismerte el (ASS 36 [1903/04] 705–706 = 37 [1904/05] 3–4), így ettől fogva hivatalos közlönynek minősül.

X. Pius pápa hatalmas újítása abban állt, hogy ezt az immár több évszázados hagyományt felkarolva, ugyanakkor a korábbi, évezredes hagyományt eltörölve a szentszéki dokumentumok egyedüli törvényes kihirdetési módjaként (promulgandi modus) – eltérő előírás hiányában – az új hivatalos közlönyben való kiadást jelölte meg.³⁶ Ettől kezdve a dokumentumok eredeti és másolati példányai, amelyek továbbra is a kibocsátó, ill. a címzett irattárába kerültek megőrzésre,³⁷ szinte minden gyakorlati jelentőségüket elveszítették.³⁸

Hasonló fejlődés történt a dokumentumok műfajainak megjelölése terén is. Az ó- és középkorban csak az irodalmi műveknek voltak saját magukon is fel-tüntetett, önálló címeik (azoknak sem mindig és nem teljesen a modern értelemben),³⁹ a jogi és egyéb kommunikatív aktusok esetében viszont nem volt megszokott, hogy ezek magukat formálisan is minősítsék. Mivel az esetleges autoreferenciák terminológiai megbízhatósága a gyakori szinonimák és variációk miatt csekély, az adott műfaji kategóriát elsősorban a dokumentum kiállításának módja, ill. tágabb kontextusa (pl. más művekben való említései) alapján lehet meghatározni.⁴⁰ A koraujkorban, mikor a kiállítás formaságai a könyvnyomtatás hatására természetes módon átalakultak vagy eltűntek, szükségessé vált, hogy a dokumentum műfaji besorolását a szövege elé illesztett „szerkesztői/kiadói” felirattal tegyék egyértelművé, mint pl. IV. Pius pápának egy, a mai Kléruskongregáció jogelődjét megalapító 1564-es aktusa esetében: „Motus proprius S. D. N. Pii divina providentia Papae IIII. per quem deputantur octo Reverendiss. Cardinales, qui faciant observari reformationes ab ipso editas, necnon decreta sacri, et

³⁵ A pápai dokumentumok hiteles gyűjteményeit korábban egyházfőnként külön-külön, gyakran évtizedes késéssel tették közzé (felsorolásukat l. ERDŐ, *Az egyházjog forrásai* [5. j.], 226¹⁴). Az utolsó ilyen kiadvány, az 1913. december 26-án külön hitelesnek minősített *Acta Pii PP. X Pontificis Maximi* (1905–1914) tartalma már csak 1908-ig bezárólag, vagyis az AAS megindulásáig terjed, vö. PLÖCHL, W.M., *Geschichte des Kirchenrechts*, I–V. Wien–München 1960–1970. V. 288.

³⁶ X. Pius, *Promulgandi* apostoli rendelkezés, 1908. szeptember 29., AAS 1 (1909) 5–6. Vö. SZUROMI Sz.A., *Megjegyzések az egyházi törvény promulgációjának szükségességéhez* című tanulmánya a jelen kötetben.

³⁷ L. pl. X. Pius 1910. március 10-i normatív aktusát egy konkrét *decretumra* és 1910. április 15-i döntését a *constitutio apostolica* műfajára nézve: AAS 2 (1910) 286–287, ill. 287.

³⁸ Az Államtitkárság 1908. december 31-én az AAS első füzetének végén (1 [1909] 136) külön *monitummal* jelezte, hogy beszűnteti az eredeti dokumentumok másolati példányainak szétküldését.

³⁹ Összefoglalóan l. *Titres et articulations du texte dans les œuvres antiques. Actes du colloque international de Chantilly, 13–15 décembre 1994* (Colléction des «Études augustiniennes», Série Antiquité 152), Paris 1997.

⁴⁰ Pl. II. Miklósnak a pápaválasztásról szóló 1059-es törvényében a *hoc nostrum decretum*, a *huius nostrae decretalis sententiae* és a *hoc statutum* kifejezések olvashatók, l. JASPER, D., *Das Papstwahldekret von 1059. Überlieferung und Textgestalt* (Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters 12), Sigmaringen 1986. 101, 106, 108. Ezzel szemben a dokumentumot egységesen *decretum*nak nevezi Deusdedit *Liber contra invasores et symoniacos* (1097) 1, 11–13 (MGH Ldl II 309–311), majd később IP 3. 1 = PL CLXI 1127. és D. 23 c. 1 = FRIEDBERG I. 77. A szentszéki dokumentumok terminológia bizonytalanságaira a középkorban l. de BOÜARD, A., *Manuel de diplomatique française et pontificale. Diplomatie générale*, Paris 1929. 55 és PAOLI, C., *Diplomatica*, ed. di G. C. BASCPÉ (Manuali di filologia e storia I 1), Firenze 1969.² 35, 37, 40.

oecumenici, generalis Concilii Tridentini.”⁴¹ Ehhez hasonló címfeliratokat alkalmaztak később a szentszéki dokumentumok nyomtatott gyűjteményeinek kiadói is.

X. Pius újítása e tekintetben azzal az eredménnyel járt, hogy a korábbi, hivatalosan sohasem rendszerezett dokumentumtípusok helyébe egyszerre a hivatalos közlönyben alkalmazott – bár szintén szokásjogi alapú – feliratok léptek, amelyek nemcsak a kihirdetésre szoruló törvények és egyéb jogszabályok, hanem minden egyéb, az AAS-be felvett dokumentum⁴² előtt egységesen ott olvashatók. Ettől kezdve a műfajok terminológiájára kánonjogi szempontból elsősorban ezek a (fél)hivatalos előzékszövegek tekintendők mérvadónak, amelyeknek a dokumentumtípust azonosító részletét a továbbiakban műfajmegjelölésnek nevezzük. Emellett természetesen továbbra is létezik a középkori eredetű diplomatikai, ill. az újkori szakirodalomban ebből kialakult vegyes terminológia, mivel azonban a hivatalos közlöny – távról sem következetes, sőt nem egyszer hibás – szóhasználata a többiekével ellentétben normatív, a terminológia ismertetése során csakis ebből indulhatunk ki.⁴³

Az AAS létrehozása tehát a CIC megalkotásához hasonló jelentőségű korszakhatár a katolikus Egyház és szervezete történetében.⁴⁴ Mert bár az Apostoli Szent-szék dokumentumait kibocsátóik ma is egyedi iratok formájában alkotják meg,⁴⁵

⁴¹ IV. Pius, *Alias Nos* motu proprio, 1564. augusztus 2., vö. *Bullarium Romanum*, VII. Taurini 1862. 300–301. Az egyik eredeti nyomtatott példány fényképét l. *La Sacra Congregazione del Concilio. Quarto Centenario dalla Fondazione (1564–1964). Studi e ricerche*, Città del Vaticano 1964. 48/49.

⁴² X. Pius az AAS-ben kiadandó dokumentumok körét így írta le (*Promulgandi* rendelkezés [37. j.], AAS I [1909] 6): *Constitutiones pontificias, leges, decreta, aliaque tum Romanorum Pontificum tum sacram Congregationum et Officiorum scita, [...] cetera Sanctae Sedis acta [...], quae ad communem cognitionem videantur utilia [...]*.

⁴³ A korábbi terminológiák megszűnésére, ill. történetivé válására először EPPLER, H., *Quelle und Fassung des katholischen Kirchenrechts. Mit einem Abhang über seinen zeitlichen Geltungsbereich*, Zürich–Leipzig 1928. 80⁵ hívta fel a figyelmet, megjegyzését azonban a kortársak még fenntartásokkal fogadták, l. pl. MICHIELS, G., *Normae generales iuris canonici. Commentarius libri I «Codici iuris canonici»*, I–II. Lublin 1929. I 182. Később MÖRSDORF, *Die Rechtssprache* (11. j.) 55^{19–20} és EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 72–73 már az AAS szóhasználatából indult ki.

⁴⁴ A szentszéki dokumentumok terminológiájára vonatkozó újításokon kívül a hivatalos közlöny, majd az – ugyancsak X. Pius részéről kezdeményezett – kánonjogi kódex megjelenése egy még ennél is mélyrehatóbb változást készített elő az Egyház életében, amelynek jelentőségét a kánonjogtudományak eddig csak kevésé sikerült belátnia. Az a tény ugyanis, hogy az újkori államoktól eredetében, természetében és működésében alapvetően különböző katolikus Egyház a hivatalos kommunikációnak, ill. a joganyag rendszerezésének ezt a világi jogrendekben kialakult formáját vette át (chhez l. REDAELLI, C.R.M., *The adoption of the principle of codification: ecclesiological significance with special reference to reception*, in *Jurist* 57 [1997] 249–278), egyszersmind annak lehetőségét is megteremtette, hogy az idegen intézmény működési logikája észrevétlenül olyan folyamatokat indítson el az Egyházon belül, amelyekről az teológiai (esetleg ideológiai?) megfontolásokból mindig is idegenkedett. A hivatalos közlöny és a törvénykönyvek mindennapos forgatása így lépten-nyomon rávilágíthat a kánoni jogrendnek a világi jogrendekkel szembeni olyan alapvető hiányosságaira, mint pl. a normahierarchia csökevényessége, a dokumentumtipológia teljes kidolgozatlansága, vagy a jogalkotást és – érvényesítést szabályozó pápai törvények enyhén szólva „elasztikus” alkalmazhatósága az egyházi hatóságok részéről. E jelenségekre – mintegy a kitűzött vizsgálódás melléktermékeként – alább számos példát fogunk még látni.

konkrét címzett híján ezek (pl. a pápa által aláírt és megpecsételt szentévi bulla, ill. egy dikasztérium vezetői által aláírt és lepecsételt határozat eredeti példányai) nemigen jutnak messzebb a kibocsátó szerv irattáránál, a szélesebb közönség pedig csak a nyomdailag sokszorosított változat egy-egy példányát veheti kézbe akár az AAS egy füzeté, akár más – gyakran önálló – kiadvány formájában.⁴⁶ Mivel pedig a hivatalos közlönyben megjelenő dokumentumoknak csak egy része jogszabály, ugyanakkor nem lehet (sőt időnként nem is célszerű) minden jogszabályt ugyanitt publikálni, ma is készülnek a hatályos jogot (ritkábban a nem jogi tartalmú dokumentumokat is) különböző forrásból összegyűjtő kiadványok,⁴⁷ amelyek bevezetési és mutatói egyúttal magára a terminológiára nézve is igen hasznos ismeretekkel szolgálnak.⁴⁸

b) A dokumentum-terminológia a hivatkozási gyakorlatban

A terminológia megfelelő használatának kérdése a mindennapi gyakorlatban a kánoni források konkrét hivatkozása során merül fel.⁴⁹ Magukra az egyes dokumentumokra természetesen lehet azok eredeti latin műfajmegjelölésével is hivatkozni (ami a kánonjogi szakirodalomban egyáltalán nem ritka), ez azonban több problémát is felvet. A következetesség ugyanis azt kívánja, hogy ha a cím és a műfaj idegen nyelvű, akkor az legyen a kibocsátó és a dátum is, ám így a szakirodalmi hivatkozás pontosan ugyanazt a formát ölténé, mint amely magukban a forrásokban, vagyis az AAS többnyire latin dokumentumainak lábjegyzeteiben olvasható.⁵⁰ Mivel azonban ez a megoldás leginkább a latin nyelvű szakmunkák kontextusában képzelhető el, alkalmazási köre igen szűkre szabott.

Ha viszont a szakmunka valamely nemzeti nyelven íródik, a kibocsátót az esetek túlnyomó többségében az adott nyelven szokás megnevezni, s ez maga után vonja a hivatkozás többi eleme, különösen a műfajmegjelölés lefordítását is. Szerkesztéstudományi szempontból ezzel szemben felvethető, hogy a XX. század eleje óta idegen szakmunkák esetén a hazai gyakorlatban is az eredeti szerzőnevet,

⁴⁵ Vö. GARCÍA MARTÍN, J., *Los actos administrativos de los Dicasterios de la Curia Romana según el Reglamento General (1 julio 1999)*, in *Apollinaris* 73 (2000) 733–759, itt 747.

⁴⁶ Jó példa e két létformára VI. Pálnak Carlo Confalonieri bíborshoz, a Püspöki Szent Kongregáció prefektusához intézett *epistulája* a püspöki szolgálatról szóló *directorium* elkészülte alkalmából (*Plurimas tibi gratias*, 1973. február 22.), amelynek eredeti kalligrafikus szövege a pápa címerével és saját kezű aláírásával az önálló kötetként kiadott *Ecclesiae imago* direktórium (1973. február 22., Typis Polyglottis Vaticanis 1973) elején fakszimilében van közölve, nyomtatott változata pedig – a címzés elhagyásával – az AAS-ben olvasható (65 [1973] 151–152).

⁴⁷ Ilyenek pl. az EDIURCLA által kiadott *Leges Ecclesiae* sorozat kötetei, az Edizioni Dehoniane gondozásában megjelenő különböző *enchriridionok* (*Vaticanum, biblicum, oecumenicum* stb.) vagy a liturgikus jogot tartalmazó *Enchriridion documentorum instaurationis liturgicae*.

⁴⁸ Különösen OCHOA, X., *Leges Ecclesiae post «Codicem iuris canonici» editae. I: Leges annis 1917–1941 editae*, Roma 1966. VII–XV, ill. ANDRÉS GUTIÉRREZ, D.X., *VIII: Leges annis 1986–1995 editae*, Romae 1998. CDLXXXIII–CDLXXXVI.

⁴⁹ Ehhez legújabbán I. SASTRE SANTOS, E., *Metodologia giuridica. La tesi e lo studio del diritto canonico* (Institutum Iuridicum Claretianum, Manualia 2), Roma 2002.² 144–152, 180–183.

⁵⁰ Pl. AAS 82 (1990) 607²: „IOANNES PAULUS II, Litt. Apost. *Patres Ecclesiae*, 2 ian. 1980: AAS 72 (1980), p. 5.”

műcímet és megjelenési adatokat szokás megtartani, ezért a szentszéki dokumentumokra is indokolt a rajtuk olvasható kibocsátóval és címmel hivatkozni. Kérdés ugyanakkor, hogy egy dokumentum egyszerre többnyelvű hivatalos közzététele esetén – természetesen még az AAS-ben való megjelenése előtt – melyik nyelvű változat tekinthető eredetinek. Akármelyik megoldást is választja azonban a szakember, az egyes műfajok szabatos magyar megnevezésének igénye a jegyzetbeli formális hivatkozás körén kívül, a szöveg összes többi mondatának kontextusában mindenképpen megmarad.⁵¹

c) A magyar dokumentum-terminológia kialakítása

A hivatalos szentszéki dokumentum-terminológia nemzeti nyelvű változatainak összehasonlító vizsgálata – amelyre eddig sajnálatos módon senki sem vállalkozott – önálló tanulmány témája lehetne, rendszerszerű bemutatásától ezért az alábbiakban el kell tekintenünk (az egyes modern nyelvi megoldásokra így csak a legszükségesebb esetben utalunk). A terminológia egyes elemeinek létező magyar formáit ezzel szemben egy, a hazai tudományos igényeket is kielégítő fogalmi rendszer megalkotása érdekében már a teljesség igényével kell figyelembe venni. A fogalmi magyarításnak ugyanakkor minden esetben lehetőleg ugyanazokhoz az egységes szempontokhoz kell igazodnia.

Az eredeti latin kifejezések fordításának természetesen mindig azok szó-tári jelentéséből kell kiindulnia, a modern latin terminológia leképezésének tággabb háttereként azonban fel kell használnia a magyar világi és egyházi jogi szaknyelvet is, amely viszont európai léptékben mérve igen fiatalnak mondható: csak a XIX. században kezdett kialakulni, és a kánonjog esetében a mai napig sem tekinthető megszilárdultnak.⁵² További problémát jelent, hogy a hivatalos (normatív) dokumentumok megnevezése mindig erősen kötődik az adott korhoz és jogrendszerhez, amelynek változásai és eltérései, továbbá a (köz)nyelvi elavult és az újabb kifejezések párhuzamos használata miatt sajnos nem könnyű megtalálni a latin terminusoknak nemcsak denotációjukban, hanem konnotációjukban is megfelelő magyar változatokat. Néhány alapelveknek el- lenére mégis megfogalmazható.

A magyarítás lehetőségei a következő határok között mozognak: (1) a latin kifejezés pontos átvétele (pl. *constitutio* → „konstitúció”, *homilia* → „homília”, *decretum* → „dekrétum”, *instructio* → „instrukció”); (2) a latin kifejezés módosított/egyszerűsített átvétele (pl. *litterae encyclicae* → „enciklika”, *litterae*

⁵¹ A hazai kánonjogi irodalomban a teljes egészében idegen (főleg latin) nyelvű hivatkozástól a végig magyar nyelvű hivatkozásig szinte minden lehetséges átmeneti megoldás előfordul. A teljesen magyar hivatkozás legszükségesebb példája az 1917-es CIC forráshivatkozásokkal ellátott kiadásának a kommunista államhatalom utasítására készült, kiadási hely és év nélkül megjelent fordítása, amely még a szentszéki dokumentumok címeiként szolgáló, ám önmagukban többnyire értelmetlen latin kezdőszavakat (ún. *incipit*) is magyarul – gyakran hibásan – közli (pl. *Allatae sunt*: „Csatolták”).

⁵² Ennek okairól lásd *Az Egyházi Törvénykönyv* (26. j.) 21–22.

apostolicae motu proprio datae → „motu proprio”); (3) a latin kifejezés lefordítása (pl. constitutio → „rendelkezés”, decretum → „határozat”, instructio → „utasítás”).

A pontosság és az azonosíthatóság igénye, valamint számos nemzeti nyelv példája az (1), ill. a (2) típusba sorolt megoldásokat támogatja, a magyar nyelvérzék azonban ennek erősen ellenszegül. Az idegen formákat ezért csak olyankor célszerű megtartani, ha semmi mással nem helyettesíthető szakkifejezésről van szó (pl. „homília”, amely nem azonos a „(szent)beszéd”-del vagy a „prédikáció”-val). Alapvetően tehát a (3) csoportba sorolt fogalmi megfeltetésre kell törekedni, amelynek körében a jogi műfajok esetén elsősorban a magyar jogrendszer normatív aktusainak egykori és mai megnevezései jöhetnek szóba mint lehetséges célnyelvi megfelelők. A hatályos egyházi terminológia fordítása során így úgy tűnik, hogy előnyt élveznek a hatályos magyar jog megfelelő szakkifejezései, s csak ezek hiányában vagy eltérő jelentése esetén fordulhatunk a régi jogi nyelv terminusaihoz vagy vehetjük át a modern kánonjogi kifejezést latinos formában. Ahol viszont a kánoni jogrendszer markánsan különbözik a világitól, a terminológia azonosságát sem szabad erőltetni. Bármilyen eredményre jutunk is azonban, a két jogrend fogalmainak egymáshoz való viszonyát (a szakkifejezés azonosságát és a jelentés eltérését, ill. fordítva) nemcsak az elnevezés, hanem a használat során is tudatosítani kell.⁵³

Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a gyakoribb műfajoknak vannak már meggyökeresedett magyar elnevezései is, amelyek mással való helyettesítése csak igen súlyos okból lehetséges. Egy műfajnak ezenkívül elméletileg több, párhuzamosan használt magyar megfelelője is lehet (pl. litterae encyclicae → „enciklika” / „körlevél”, constitutio → „konstitúció” / „rendelkezés” / „rendelet”), ami oda vezethet, hogy ugyanarra a műfajra eltérő szerzők különböző művekben, vagy akár – stilsztikai okokból – azonos szerzők egyetlen műben is rendre más és más megjelölést alkalmaznak. Mivel ez magával a szaknyelvi terminológia lényegével áll ellentétben, az egyes műfajok lehetséges magyar változatainak számbavétele során törekedni kell egyetlen olyan forma kiválasztására, amely a lehető legtöbb szempontból kielégítő.

Mindezek alapján a következő logikai sorrend fogalmazható meg: (1) Legelőleg elfogadható magyar szakkifejezést kell választani (a) a hatályos magyar jogi nyelvből, ennek híján (b) más szóba jöhető jogok (pl. római jog) forrásainak és tudományának mai magyar terminológiájából, ennek híján (c) a régi magyar jogi nyelvből. (2) A magyar megfelelő akkor elfogadható, ha (a) használati köre és (normatív) tartalma a fordítandó műfajéval egybeesik vagy azzal a leginkább rokonítható, (b) nincs erősen negatív vagy elavult stílusértéke, (c) nem olyan idegen

⁵³ A kánonjog régi és új hazai szakirodalmában egyaránt megfigyelhető egyfajta reflektálatlanság, a világi jogi nyelv alkalmazása terén. Egyes szerzők pl. évezredes latin terminusok fordítására olyan kortárs világi jogi kifejezéseket használnak fel, amelyek a korábbi magyar – világi és/vagy kánoni – jogrendben lényegesen eltérő jelentéssel bírtak, mások pedig minden összevetés, sőt figyelemfelhívás nélkül egymással párhuzamosan, szinonim értékben alkalmazzák a hatályos magyar világi jog terminológiáját és a hatályos kánoni joganyag magyar fordításainak ettől jelentősen különböző szakszókincset.

terminus fordítása vagy megfelelője, amelynek eredetije a szentszéki dokumentumok egy másik műfajával azonos alakban vagy értelemben használatos. (3) Ha nincs magyar megfelelő vagy az nem elfogadható, meg kell próbálkozni más nemzeti nyelvű terminológiák kifejezéseinek lefordításával vagy átvételével. (4) Az eredeti latin forma átvételére csak végső esetben kerülhet sor, a (2) alatt felsorolt kizárási feltételek alkalmazásával.

Általános szabályként pedig kimondható, hogy a hivatalos latin műfajmegjelölés szó szerinti fordítása, továbbá a jelenleg használatos kifejezések és a szóba jöhető további megoldások összevetésével hivatalos hazai használatra ezek közül azt javasoljuk, amelyik a legközelebb esik a latin eredeti jelentéséhez és a legjobban kifejezi annak szerepét a műfajok tipológiájában.⁵⁴

4. A szentszéki dokumentumok fogalmának problémái

a) A szentszéki dokumentumok fogalma és felosztása

Szentszéki dokumentumnak⁵⁵ nevezhetünk minden olyan írásbeli megnyilatkozást, vagyis iratot (actum),⁵⁶ amelynek hivatalos kibocsátója az Apostoli Szentszék (Sedes Apostolica, ill. Sancta Sedes). Mivel pedig ez a kifejezés régtől fogva nemcsak a pápa személyét jelöli, hanem a Római Kúriára is vonatkozik,⁵⁷ a szentszéki dokumentumok formálisan két csoportra oszthatók: pápaiakra és kúriaiakra.⁵⁸

⁵⁴ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a többi magyar változat ezután mindenütt kerülendő. A hivatalos formát mint a latin terminus lehető legpontosabb megfelelőjét a szakszerű (pl. kánonjogi) hivatkozásokban és az eredeti szövegek magyar fordításaiban volna célszerű kötelezően bevezetni, e körön kívül azonban a szerzők szükség esetén más megoldással is élhetnek (pl. a liturgikus könyvek gyakorlati megjelölésének mintájára: a *Rituale Romanum* hivatalos fordítása a *Római rituskönyv* feliratot igényli, a szakirodalomban viszont emellett bevett és elfogadott a latinos rituále alak is).

⁵⁵ A „szentszéki” dokumentum fogalmát a szakirodalomban csak a szerzők egy része (pl. ALLOTTE DE LA FUYE, HUELS, SCHMITZ, MARCUZZI) alkalmazza. Mások (pl. D’AVACK, CATOIR, GONZÁLEZ DEL VALLE és DEL RE) a „szentszéki” helyett ugyanilyen átfogó értelemben használják a latin *pontificius*, ill. *papalis* szavak nemzeti nyelvi megfelelőit, annak ellenére, hogy ezek inkább alkalmasak a „pápai (= nem kúriai)” fogalmának kifejezésére, 1909 óta pedig a hivatalos közlöny *Acta Apostolicae Sedis*ként való megjelölésével minden alapjukat elvesztették. Megint mások (pl. MORRISSEY) az átfogó „szentszéki” kategóriától idegenkedve inkább annak két alcsoportját nevezik meg egyszerűen.

⁵⁶ Az *actus* ‘cselekmény, aktus’ és az *actum* ‘irat’ világos elhatárolásához e téren I. GONZÁLEZ DEL VALLE, *Los actos pontificios* (7. j.) 249–251. A CIC (és a CCEO) nyelvzete e téren sajnos még mindig nem elég következetes, vö. *Az Egyházi Törvénykönyv* (26. j.) 949 (ad c. 1406).

⁵⁷ Vö. 1917-es CIC 7. k.; CIC 361. k. Ennek következményét a szentszéki dokumentumokra nézve már a Római és Egyetemes Inkvizíció Szent Kongregációja levonta egy 1892 január 16-i válaszában (ASS 24 [1892] 625–626, ad II), kijelentve, hogy az „acta a S. Sede Apostolica profecta” fogalmába a római szent kongregációk dokumentumai is beleértendőek.

⁵⁸ Vö. 1917-es CIC 1813. k., 1. §: „Praecipua documenta publica ecclesiastica haec sunt: I.º Acta Summi Pontificis et Curiae Romanae et Ordinarium in exercitio suorum munerum authentica forma exarata, itemque attestationes authentice de iisdem actibus datae ab illis vel eorum notariis.” A hatályos CIC (1540. k., 1. §) ezt a hármas felosztást – s benne a szentszéki dokumentumok elkülönítését pápaiakra és kúriaiakra – sajnos már nem tartalmazza.

Ezt az elméleti alapú elkülönítést a gyakorlatban sajnos igen megnehezíti, hogy a pápai hatalom szinte korlátlan volta és a Kúria ebből való sajátos részese-
dése miatt az egyházfő személye és a Szentszék egyes szervei jogi szempontból
gyakran nem különíthetők el egymástól. Így pl. amikor az 1917-es CIC a *leges ab*
Apostolica Sede latae kifejezést használja, nem különbözteti meg a közvetlen pá-
pai kibocsátású törvényeket és a kúriai szervek által kiadott törvényektől.⁵⁹ Ennek
megfelelően egyes korábbi szerzők sem vontak éles határvonalat a szentszéki do-
kumentumok pápai és kúriai kategóriája között, s azok különböző műfajait egyet-
len vegyes csoportban, „pápai” vagy „szentszéki aktusok” cím alatt ismertették.⁶⁰
Ugyanakkor a kánonjogi művelő között kezdettől fogva voltak olyanok is, akik
egymástól világosan elkülönítve tárgyalták a pápai és a kúriai dokumentumok
csoportját.⁶¹

Az AAS normatív gyakorlata e tekintetben is jelentős újítást hozott: az
ún. hivatalos rész⁶² az Apostoli Szentszék iratait rovatokba osztva közli, egyértel-
műen megkülönböztetve egymástól az *Acta Summi Pontificis* és az *Acta (SS.)*
Congregationum, Tribunalium vagy *Officiorum* cím alatt megjelentetett doku-
mentumokat.⁶³ Ezért a *stilus et praxis Curiae Romanae* alapján⁶⁴ teljes mértékben
igazoltnak látjuk a szentszéki dokumentumok genusának két speciesre: pápai és
kúriai dokumentumokra való felosztását.⁶⁵

⁵⁹ 1917-es CIC 9. k. Ezzel szemben a hatályos CIC a 8. k. 1. §-ában a *semleges és egységes le-
ges ecclesiasticae universales* fogalmat használja (a CCEO ugyanakkor az 1489. k. 1. §-ában ke-
vésbé érthető módon ismét a korábbi szóhasználathoz tér vissza: „*leges a Sede Apostolica latae*”).
Míndehhez I. SALERNO, F., *Sede Apostolica o Santa Sede e Curia Romana*, in *La Curia Romana
nella Cost. ap. «Pastor bonus»*, (Studi giuridici 21), Città del Vaticano 1990. 45–82.

⁶⁰ 1917 előtt: CE IX. 191. 203–204; 1917 és 1983 között: MAROTO, *Institutiones* (18. j.) I. 393–407. CICOGNANI, *Ius canonicum* (2. j.) I. 89–107. MICHIELS, *Normae generales* (45. j.) I. 181–188 (az elkülönítés pusztán formális); DDC I. 1935. 166–171. NAZ, R., *Des lois
ecclésiastiques*, in NAZ, R. (ed.) *Traité de droit canonique*, I–IV. Paris 1954.² I. 89–91. ED IV. 37–49. NCE IV. 946–947. GONZÁLEZ DEL VALLE, *Los actos pontificios* (7. j.) I. még LEFEBVRE,
Lois ecclésiastiques (21. j.) 642–643. 1983 után: AYMANS, W. – MÖRSDORF, K., *Kanonisches
Recht. Lehrbuch aufgrund des „Codex iuris canonici“*, begr. von E. Eichmann, fortgef. von K.
Mörsdorf, neu bearb. von W. Aymans, I–II, Paderborn–München–Wien–Zürich 1991–1997. I. 45–49, 161–162. DEL RE, N., *Atti pontifici* in, MV (1995) 92–93 A legújabb külföldi munkák
szerzői, pl. D’OSTILIO, F., *Il diritto amministrativo della Chiesa* (Studi giuridici 37), Città del
Vaticano 1996.² 337–338 és PINTO, P.V. (cur.), *Commento al Codice di Diritto Canonico*
(Studium Romane Rotae: Corpus iuris canonici 1), Città del Vaticano 2001.² 1054–1055 e címen
MICHIELS tipológiájának fordítását nyújtják.

⁶¹ 1917 előtt: WERNZ, F.X., *Ius decretalium ad usum praelectionum in scholis textus canonici sive
iuris decretalium*, I–VI. Romae 1905–1913. I.² 1905. 162–167 és 167–175. 1917 és 1983 között:
SÄGMÜLLER, *Lehrbuch* (62. j.) I [2]⁴ 1926. 156–159 és 160–162. LIJDSMAN, *Introductio* (3. j.) I. 53–56 és 61–66. PRÜMMER, D. M., *Manuale iuris canonici in usum scholarum*, ed. E. M. MÜNCH,
Friburgi Br. 1933.⁶ 19–22 és 22–23. SIPOS, *Katolikus egyházjog* (15. j.) 10–11 és 11–12. EICHMANN,
E. – MÖRSDORF, K., *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des „Codex iuris canonici“*
(Wissenschaftliche Handbibliothek), I–II. Paderborn 1953.⁷ I. 45–46, 99 és 99–100. SIPOS, S., –
GÁLOS, L., *Enchiridion iuris canonici ad usum scholarum et privatorum*, Romae 1954.⁶ 26–28 és
28–29. Az 1983 utáni tankönyvekben e kettős felosztást többet már nem találjuk meg.

b) A szentszéki dokumentumok szerzősége

A szentszéki dokumentumok hivatalos iratok, ezért nem lehet rájuk az irodalmi szerzőség elveit alkalmazni. A szöveg voltaképpeni szerzője (auctor materialis) rendszeren nem azonos azzal, akinek a neve alatt az adott dokumentum nyilvánosan megjelenik (auctor formalis), így „szerző” helyett a világi jogrendekhez hasonlóan helyesebb kibocsátóról beszélnünk. A szentszéki dokumentumok esetében azonban a kibocsátó meghatározása sem könnyű feladat: a „Szent-szék” fogalom tartalmi bizonytalanságából ugyanis következik a kibocsátó kilétének elmosódása is. Ez azt jelenti, hogy a kúriai dokumentumok – elsősorban jogi – megítélése során nem indulhatunk ki egyszerűen abból a tényből, hogy azokat az AAS milyen rovatban közli, hanem formájuk és tartalmuk összehasonlító elemzésével egyenként kell megvizsgálnunk a pápa személyéhez és hatalmához való viszonyukat. Az Államtikárság dokumentumait pl. az AAS – a fenti logikus dichotómiát áttörve – 1983 óta a pápai aktusok rovatában, annak legvégén közli.

A szentszéki dokumentumok kibocsátójának kérdéskörében tehát mindenképp előtt a pápa és a kúriai szervek kapcsolatát kell tisztáznunk. Mivel pedig a Római

⁶² A hivatalos közlönynek az Államtikárság által a pápa utasítására 1910. január 5-én kiadott belső szabályzata, az *Ordo servandus in moderatione et administratione commentarii officialis* (AAS 2 [1910] 37–39) a 4. pontban kimondja: „Il bollettino avrà due parti, una *ufficiale* ed una *illustrativa* e *completiva*. Nella prima dovranno essere inseriti tutti gli atti, disposizioni, decreti ed istruzioni che emanano dalla S. Sede, e richiegono la promulgazione e pubblicazione per aver forza di legge [...]. Nella seconda parte si riporteranno i decreti e le sentenze, che possono essere utili per conoscere la prassi di Curia, o dar norma di giurisprudenza canonica ecc., i voti dei consultori, le informazioni e le notizie di promozioni o nomine ecc.” A folyóirat tartalmának e formális, a világi törvénylapokat idéző felosztásra ugyan került sor (vö. OCHOA, *Leges Ecclesiae*, I. [50. j.] XI és GONZÁLEZ DEL VALLE, *Actos pontificios* [7. j.] 277), ugyanakkor minden füzet egy *Diarium Romanae Curiae* című, de olasz nyelvű „tájékoztató részzel” végződik, amely a Római Kúria és a pápai udvar fontosabb eseményeiről, valamint a kinevezésekről és halálesetekről tudósít. Az említett „hivatalos részt” tehát az AAS-ben közölt összes többi szöveg voltaképp együttesen alkotja.

⁶³ Érdekes megfigyelni, hogy a teológiai és jogi lexikonok *Acta Apostolicae Sedis* szócikkeiben, amennyiben tartalmaznak ilyet, egyedül PIO CIPROTTIÉ (ED I. 1958. 532–533) sorolja fel a Szentszék hivatalos lapjának rovatait és az ezekben közzétett dokumentumok típusait. Még furcsábbnak tűnik, hogy egyik szerzőnek sem jutott eszébe éppen e szócikkben, vagyis a legmegfelelőbb helyen kifejezni az „Apostoli Szentszék iratainak” az AAS gyakorlatán alapuló részletes tipológiáját (erre rendszeren más címek alatt, az AAS-tól teljesen függetlenül tesznek kísérletet, bár legújabbban a latin címszón kívül e célból annak nemzeti nyelvű változatát is felveszik, l. LThK³ X. 691–693).

⁶⁴ Vö. 1917-es CIC 20. k.; az új CIC 19. k.-ja helyett a „iurisprudentia et praxis Curiae Romanae” kifejezést használja. A fogalomhoz l. ARRIETA, J. I., *Il valore giuridico della prassi nella Curia Romana*, in *Ius Ecclesiae* 8 (1996) 97–117. BODZON, *El procedimiento* (28. j.) 249–252. APARICIO SÁNCHEZ, J. P., *«Stilus et praxis Curiae»*. *Presupuestos para una visión actual del concepto*, in *Cuadernos doctorales* 15 (2002) 81–107.

⁶⁵ Az AAS ezeken kívül tartalmazza még a II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak hivatalos szövegét is, ezek azonban a pápai megerősítés és kihirdetés ellenére nem szentszéki aktusok, hanem egy másik egyházi törvényhozó szerv, az egyetemes zsinat megnyilatkozásai. Ezek vizsgálata – MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 111–112 példája ellenére – nem lehet feladatunk, annál is kevésbé, mert már kitűnően elvégezte GEHR, J., *Die rechtliche Qualifikation der Beschlüsse des Zweiten Vatikanischen Konzils* (Münchener theologische Studien III/51), St. Ottilien 1997.

Kúria hatalmának természetével, közelebről a dikasztériumok törvényhozói illetékességével az eddigi magyar kánonjogi irodalom nem foglalkozott behatóan, és mert e kérdéskör alaposabb ismerete nélkül a szentszéki dokumentumok jogi erejének megállapítása sem lehetséges, érdemes egy kicsit részletesebben kitérni az ezzel kapcsolatos problémákra.

Az Egyház mai teológiai és jogi alapállása szerint a Római Kúria mint a pápát péteri szolgálatában segítő intézmények összessége tevékenységét a rendes helyettesi hatalom (*potestas ordinaria vicaria*) birtokában fejt ki,⁶⁶ a pápa kormányzati hatalmából (*potestas regiminis*) annak mindhárom ágában:⁶⁷ a törvényhozásban (*legislatio*), az igazságszolgáltatásban (*iurisdictio*) és a közigazgatásban (*administratio*) részesül. Emiatt egyes szerzők tágabb értelemben véve pápáinak tekintik a kúriai szervek dokumentumait is,⁶⁸ amennyiben ezúttal is a pápa az, aki azokkal új szabályokat alkot vagy a korábbiakat értelmezi.⁶⁹

Mivel a hatalmi ágak az Egyházban nem megosztva működnek, mint a világi jogrendekben, hanem csak elkülönítve,⁷⁰ kérdés, hogy a pápa hatalom három típusából a Római Kúria milyen mértékben részesül. A jelenlegi gyakorlat szerint törvényhozást a pápa inkább saját személyében, a közigazgatást viszont nagyobb részt a Kúria útján gyakorolja. A kúriai szervek törvényhozói hatalma (amely hagyományos, de kissé szűkebb tartalmú szakkifejezéssel *legislatio delegata*)⁷¹ tehát elméletileg kivételes, amely a pápák által adott eseti megbízásokban (*mandatum speciale*), ritkábban pedig a törvényhozásra való előzetes és általános felhatalmazásban (*facultates generales*) nyilvánul meg.⁷²

Ezek az elméleti alapok azonban korábban nem voltak ilyen világosan kifejtve és jogilag szabályozva. A törvényhozó egészen a legutóbbi időig számos kérdést homályban hagyott, a Kúria szervezetét és működését érintő előírásaival pedig hol

⁶⁶ L. erről újabban VIANA, A., *Naturaleza canónica de la potestad vicaria de gobierno*, *Ius canonicum* 28 (1988) 99–130.

⁶⁷ A szent, ill. a kormányzati hatalom fogalmáról és felosztásáról újabban lásd STICKLER, A.M., *La «potestas regiminis»: visione teologica*, in *Il nuovo Codice di diritto canonico. Novità, motivazione e significato* (Atti della Settimana di Studio 26–30 aprile 1983) [Utrumque ius 9], Roma 1983. 63–74. HERRANZ, J., *La triplice articolazione della potestà di governo nella Chiesa*, in *Studi sulla nuova legislazione della Chiesa* (Centro Accademico Romano della Santa Croce: Monografie giuridiche), Milano 1990. 141–169. GHIRLANDA, G., *Potestà sacra*, in NDDC (1993) 803–812. LThK³ VI. 10–11.

⁶⁸ Így STICKLER, *Acta RR. Pontificum*, LThK² I. 116 és KALB, H., *Acta RR. Pontificum*, LThK³ I. 119. Ez a felfogás azonban az 1909, ill. 1917 előtti állapotokat tükrözi (vö. fent, 59–60. j.), amikor még nem volt hivatalosan is egyértelmű, hogy „szentszéki = pápai + kúriai”.

⁶⁹ Vö. X. Pius, *Promulgandì rendelkezés* (37. j.) AAS 1 (1909) 5: (...) *sacrarum praesertim Congregationum opera, quibus Romani Pontifices, ad leges iam latas declarandas aut novas constituendas utebantur* (...).

⁷⁰ A kérdés újabb irodalmából lásd pl. HERVADA, J., *Diritto costituzionale canonico* (Centro Accademico Romano della Santa Croce: Trattati di diritto), Milano 1989. 247–256, 273–276. HERRANZ, J., *Il principio di legalità nell'esercizio della potestà di governo*, in *Studi sulla nuova legislazione della Chiesa* (69. j.) 113–139. Az elkülönítés fogalmához különösen lásd EICHOLT, *Gewaltenunterscheidung statt Gewaltentrennung* (30. j.).

⁷¹ A *potestas delegata* fogalmához újabban l. OLIVARES, E. – URRUTIA, F.J., *Delegata, potestà*, in NDDC (1993) 333–335.

ebbe, hol abba az irányba módosította a kánonjogi szerzők e kérdésről egyébként sem egységes álláspontját.⁷³ Ezeknek megfelelően történetileg három nagyobb korszakot különböztethetünk meg:

Az első korszak (1909 előtt) jellemzője, hogy egyes kongregációk (különösen a Szent Hivatal, továbbá a Hitterjesztési, a Zsinati és a Rítuskongregáció) a XVI–XVII. század folyamán általános és előzetes pápai felhatalmazást kaptak aféle „törvényerejű rendeletek” kibocsátására, s e jogosítványukat későbbi egyházfők is megerősítették.⁷⁴ Ennek alapján az általuk kiadott dokumentumok külön pápai megerősítés nélkül is egyetemes törvény erejével bírtak. A többi kongregáció hatalma nem volt így meghatározva, a gyakorlatban azonban szintén kiterjedt a törvényhozásra, jóllehet ezt a kánonjogi szerzők nagy része vitatta, egyesek pedig kifejezetten tagadták. A koraujkorban bevett gyakorlat szerint a kongregációs döntéseket a pápa időnként saját dokumentumával erősítette meg.⁷⁵ A legegyszerűbb mégis az a megoldás volt, amikor a kongregáció a pápa kifejezett, egyedi utasítására bocsátotta ki a maga aktusát, amelynek tartalma ilyenkor értelemszerűen pápai törvénynek minősült.⁷⁶ A XIX. század elején ezenkívül általános törvényhozási és – értelmezési jogköre volt az Államtitkárságnak is.⁷⁷

A második korszak (1909 és 1983 között), amely a XX. század nagyobb részét feleleli, maga is több szakaszra osztható.

Az első szakasz (1909–1917) X. Pius kúriareformjával veszi kezdetét. A Sapiienti consilio apostoli rendelkezés ugyan egyértelműen kimondja, hogy a kúriai szervek a pápa rendes eszközei egyetemes kormányzati hatalmának gyakorlásá-

⁷² A kúriai szervek törvényhozói hatalma (*potestas legislativa*) és jogalkotói hatalma (*potestas normativa*) nem esik egybe, hiszen ez utóbbiba a közigazgatási hatalom (*potestas administrativa*) alapján kibocsátott, a törvények alatti szinten helyet foglaló általános, normatív közigazgatási aktusok is beleértendőek. Helytelenül azonosítja ezért a kongregációk törvényhozói hatalmát „rendeletalkotási jogokkal” (*diritto di ordinanza*) DEL RE, N., *Congregazioni romane*, in MV (1995) 361–362.

⁷³ A XX. század közepére különösen bonyolulttá váló probléma kitűnő összefoglalását adja számos eredeti meglátással EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 7–21.

⁷⁴ WERNZ, *Ius decretalium* (63. j.) I.² 1905. 110 és 168⁸⁸.

⁷⁵ Vö. SZUROMI SZ.A., *Egyházi intézménytörténet* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/4), Budapest 2003. 176–177. A megerősítés történetét *decretum* formában is: pl. XIII. Gergely 1573. november 4-én megerősíti és kiterjeszti a Szent Hivatal október 3-i határozatát, I. PASTOR, L. VON, *Allgemeine Dekrete der römischen Inquisition aus dem Jahren 1555–1579. Nach dem Notariatsprotokoll des S. Ufficio zum erstenmale veröffentlicht*, in *Historisches Jahrbuch* 33 (1912) 479–549, itt 510. A XVIII. századra lásd BENEDICTUS XIV., *De syndo dioecessana libri tredecim*, I–II. Ferrariae 1767. II. 262–264 (13, 13, 23), ahonnan kitűnik, hogy egy *ad hoc* bíborosi bizottság határozatát XIII. Benedek 1727-ben, majd XIV. Benedek 1754-ben *litterae apostolicae in forma brevis* útján erősítette, ill. újította meg.

⁷⁶ Pl. a Zsinati Szent Kongregáció híres *Ne temere* határozatának (1907. augusztus 2., ASS 40 [1907] 525–530) előkészítése során felmerült, hogy előírásait esetleg *motus proprius* vagy bulla formájában kellene kiadni (vö. Agosto SILI konzultor javaslatát: uo. 533), a pápa azonban a „közvetett jogalkotás” mellett döntött (I. uo. 527: „SS.mus Dominus S. Congregationi Concilii mandavit, ut decretum ederet, quo leges a Se, ex certa scientia et matura deliberatione probatae, continerentur”).

⁷⁷ GAUDEMET, J., *Storia del diritto canonico. Ecclesia et civitas*, Cinisello Balsamo 1998. 705⁹.

ban,⁷⁸ a fontosabb ügyekről azonban tájékoztatniuk kell az egyházfőt, akinek a jóváhagyása immár minden törvényhozási és közigazgatási aktushoz kötelezően elő van írva.⁷⁹ A korábbi általános felhatalmazások ezzel a szakirodalom többségi véleménye szerint hatályukat veszítették, a kongregációk tehát önálló jogalkotáásra csak újak birtokában vállalkozhatnak.⁸⁰

A második szakasz (1917–1968) a CIC hatályba lépésétől VI. Pál kúriareformjáig tart. A legfontosabb változást a korábbiakhoz képest a XV. Benedek által kiadott, a CIC kiegészítéséül szánt *Cum iuris canonici motu proprio* jelenti, amely alapvetően leszűkíti a kúriai szervek jogalkotási lehetőségeit. A pápa szerint ugyanis a kongregációk hatalma elsősorban közigazgatási jellegű, a kódexszel ellentétes törvényhozási aktusaik (*decreta generalia*) pedig jóváhagyásra szorulnak.⁸¹ A szakirodalom többségi véleménye ezután általában az, hogy valamiféle törvényhozói hatalom a kongregációkat immár egységesen megilleti, ezzel azonban csak korlátok között élhetnek és akkor sem teljes mértékben.⁸² Végül néhány szerző a törvényhozó szándékával ellentétben továbbra is kitart amellett, hogy a kúriai szervek *decretum generaléi* önmagukban is egyetemes törvények, pápai jóváhagyásra pedig csak az egyéb *decretumok* szorulnak.⁸³

Amíg tehát a CIC előtt a kongregációk hatalma *potestas ordinaria propria* volt, amelybe belefoglaltatik a törvényhozás is, ez a CIC 197. k. 2. §-a alapján már csak *potestas ordinaria vicariának* minősült, XV. Benedek pedig még az ily módon leszűkített törvényhozási jogkört is kivételessé tette. E tevékenységük tehát pusztán delegált, s egyedül a pápra tartozik, hogy mennyire kíván vele élni.⁸⁴ A XX. század derekára azonban a Kúria fokozatosan revindikálta ebbéli jogkörét (ráadásul XV.

⁷⁸ X. Pius, *Sapientis consilio* rendelkezés (31. j.) AAS 1 (1909) 8; vö. *Promulgandi* rendelkezés (37. j.) uo. 5. lásd továbbá az 1917-es CIC 7. k.-ját: *Congregationes, Tribunalia, Officia, per quae idem Romanus Pontifex negotia Ecclesiae universae expedire solet*.

⁷⁹ X. Pius, *Sapientis consilio* rendelkezés (31. j.) AAS 1 (1909) 18: (...) hoc in primis solemniter, ut nil grave et extraordinarium agatur, nisi a Moderatoribus eorumdem Nobis Nostrisque pro tempore Successoribus fuerit significatum. Praeterea, sententiae quaevis, sive gratiae via, sive iustitiae, pontificia approbatione indigent, exceptis iis, pro quibus eorumdem Officiorum, Tribunalium et Congregationum Moderatoribus speciales facultates tributae sint, exceptisque semper sententiis tribunalis sacrae Rotae et Signaturae Apostolicae de ipsarum competentia latis. (...) Ezt a szöveget szinte szóról szóra átvették a későbbi törvényhozási aktusok is, így az 1917-es CIC 244. k.-ja, majd a Római Kúriáról szóló apostoli rendelkezések (l. fent, 31. j.): *Regimini Ecclesiae universae*, 136. p., AAS 59 (1967) 928, ill. *Pastor bonus*, 18. cikkely, 1. és 3. bekezdés, AAS 80 (1988) 864.

⁸⁰ Az ellenkező véleményen van pl. CICOGNANI, *Ius canonicum* (2. j.) I. 86–87.

⁸¹ XV. Benedek, *Cum iuris canonici motu proprio*, 1917. szeptember 17., AAS 9 (1917) 483–484, itt 484 (II. és III. p.; az utóbbi szabályt még világosabb és erőteljesebb formában a *Pastor bonus* rendelkezés [31. j.] is átvette: l. 18. cikkely, 2. bekezdés, AAS 80 [1988] 864).

⁸² Pl. MAROTO, *Institutiones* (18. j.) I 410–413. SÄGMÜLLER, *Lehrbuch* (62. j.) I [2]⁴ 1926. 160–161. CICOGNANI, *Ius canonicum* (2. j.) I. 80–83, 85–88. VERMEERSCH, A. – CREUSEN, I., *Epitome iuris canonici cum commentariis ad scholas et ad usum privatum*, I–III. Mechliniae–Romae 1946–1949.⁶⁷ I⁷ 87. CONTE A CORONATA, M., *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum*, I–IV. Taurini 1947–1948.³ I. 26¹.

⁸³ Pl. KÉRÉSZY, *Katholikus egyházi jog* (15. j.) I. 51–52. PRÜMMER, *Manuale* (63. j.) 23.

⁸⁴ Vö. HARING, J. B., *Grundzüge des katholischen Kirchenrechts*, Graz 1924.³ 72.

Benedek előírásaival szemben gyakran a közigazgatási jellegű instrukciók formájában),⁸⁵ a II. Vatikáni Zsinat után pedig VI. Pál hallgatólagos beleegyezésével kifejezetten rendes törvényhozó szervvé vált.⁸⁶ Az elméleti tisztázást tovább nehezítette, hogy a jogalkotás terén a pápát és a Kúriát az egyetemes zsinat sem határolta el egyértelműen egyástól.⁸⁷

A harmadik szakaszt (1968—1983) teljes mértékben ezek az állapotok jellemzik, amelyeket VI. Pál Regimini Ecclesiae universae apostoli rendelkezése az önálló törvényhozási jogkörök kibővítésével csak tovább erősített.

A harmadik korszak (1983 után) az új CIC hatályba lépésétől napjainkig tart és a Kúria szempontjából ismét két szakaszra osztható.

Az első szakasz (1983—1988) idején már a II. Vatikáni Zsinat szándékai szerint átdolgozott egyházi törvénykönyv volt hatályban, a dikasztériumok azonban továbbra is a korábbi gyakorlat szerint működtek, aminek az volt az oka, hogy az új CIC a Kúria szervezetének és működésének részletes szabályait elődjével szemben már nem tartalmazta. Ez a hiány és a belőle fakadó feszültség — amint arra a szakirodalomban többen is rámutattak — a kánonjog egész jogforrási rendszerét igen károsan érintette.⁸⁸ További problémát jelentett, hogy ami viszont a Kúria hatalmáról a CIC-ben olvasható, elsősorban a már említett a zsinati tanítást ismétli meg,⁸⁹ így szintén nem járult hozzá a pápa és a Kúria hatalomgyakorlásának világosabb elhatárolásához.⁹⁰

⁸⁵ Vö. XV. Benedek, *Cum iuris canonici motu proprio* (83. j.) II. pont, AAS 9 (1917) 484. Ezt a hatályos pápai törvényekkel összegegyeztetetlen, kifejezetten joglerontó tevékenységet egyes szerzők mint a Kúria dicséretes alkalmazkodóképességét („duttilità della Curia Romana”) adják elő, l. pl. VAN LIERDE, P. C., *Dietro il portone di bronzo. Il governo centrale della Chiesa*, Roma 1961.² 65.

⁸⁶ Vö. pl. SPINELLI, L., *I «decreta generalia contra Codicem» e la «potestas legislativa» delle congregazioni romane*, in *La norma en el derecho canónico* (Actas de III Congreso Internacional de Derecho Canónico, Pamplona 10–15 octubre 1976), I–II. Pamplona 1979. I. 977–986.

⁸⁷ Vö. II. Vatikáni Egyetemes Zsinat, *Christus Dominus* határozat, 1965 október 28., 9. cikkely, AAS 58 (1966) 676: In exercenda suprema, plena et immediata potestate in universam Ecclesiam, Romanus Pontifex utitur Romanae Curiae Dicasteriis, quae proinde nomine et auctoritate illius munus suum explet in bonum Ecclesiarum et in servitium Sacrorum Pastorum.

⁸⁸ Vö. GARCÍA Y GARCÍA, A., *Las codificaciones y su impacto en la Iglesia a traves de la historia* (XVIII Semana Española de Derecho Canónico) [Bibliotheca Salamanticensis, Estudios 65], Salamanca 1984. 35–61, itt 60: „Con ello, en efecto, escapa en gran parte al control del derecho común no sólo la aplicación de este Código, sino también el sistema mismo de las fuentes de la norma canónica en la Iglesia. Los precedentes históricos sobre esta materia (...) son francamente inquietantes.” Talán ezeket az aggodalmakat is el kívánta oszlatani II. János Pál pápa, amikor a CCEO kihirdetése alkalmával hangsúlyozta, hogy a Római Kúriáról szóló apostoli rendelkezés a két kódexszel együtt egy új *Corpus iuris canonici* szerves részének tekintendő (vö. *Memori animo* beszéd, 1990. október 25., 8. p., AAS 83 [1991] 490). Kérdés ugyanakkor, hogy a törvényhozó e szimbolikus gesztusából a jogalkalmazók milyen konkrét következtetéseket tudnak és/vagy akarnak levonni.

⁸⁹ CIC 360. k.: Curia Romana, qua negotia Ecclesiae universae Summus Pontifex expedire solet et quae nomine et auctoritate ipsius munus explet in bonum et in servitium Ecclesiarum (...). URRUTIA, F. X., *De quibusdam quaestionibus ad librum I Codicis pertinentibus*, in *Periodica* 73 (1984) 293–328, különösen 304–306 szerint ez nem jelenti azt, hogy a kongregációkat rendes törvényhozói hatalom illetné meg.

A második szakasz a megújított jogrendben II. János Pál 1988-as kúriareformjától, a Pastor bonus apostoli rendelkezés kiadásától számítható. Ebben a dokumentumban a pápa egy csapásra megszüntette minden elméleti vita alapját, amennyiben kijelenti, hogy a Római Kúria hatalma potestas vicaria (8. p.). A rendelkezés bevezető része és a részletes szabályozás jellege nem hagy kétséget afelől, hogy a dikasztériumok kimondottan közigazgatási szerveknek tekintendők.⁹¹ Továbbra sem világos azonban, hogy azok pontosan mikor, hogyan és mennyire részesülnek a pápát megillető hatalom teljességéből.⁹² A kúriai dokumentumok tekintélyének egyértelmű megállapításához így a formától függetlenül továbbra is tartalmuk egyedi elemzésére vagyunk utalva.

A szentszéki dokumentumok szerzőségének körében végül ki kell még térni arra a nem kevésbé jelentős kérdésre, hogy pápaivá válnak-e a kúriai aktusok a pápa általi különleges (formájú) jóváhagyásuk (approbatio [in forma] specifica)⁹³ révén. A korábbi kánonjogi irodalom erre viszonylag egységesen igenlő választ adott.⁹⁴ Ellenérvként a normatív formájú kihirdetés már többször említett gyakorlatát hozhatjuk fel: amióta ugyanis létezik az AAS, az ilyen aktuso-

⁹⁰ E szakasz elemzéséhez lásd SCHULZ, W., *Il «Codice di diritto canonico» e la riforma della Curia Romana*, in *Scritti «in memoriam» di P. Gismondi* (Università degli Studi di Roma: Pubblicazioni della Facoltà di Giurisprudenza), Roma 1991. 247–265, különösen 250–257 (= Der Staat der Vatikanstadt, der heilige Stuhl und die Römische Kurie in den Schriften von W. Schulz. F. X. Walter zur Vollendung des 70. Lebensjahres [Adnotationes in ius canonicum 13], Frankfurt a. M.–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien 1999. 105–123, különösen 108–115).

⁹¹ Vö. pl. LABANDEIRA, E., *Tratado de derecho administrativo canónico*, prol. de L. López Rodó, Pamplona 1993.² 156–157. A Kúria helyettesi hatalmának természetéről I. VIANA, A., *La potestad de los dicasterios de la Curia Romana*, in *Ius canonicum* 30 (1990) 83–114. Terjedelmes fejtegetései ellenére a törvényhozói hatalom problémáikájáról semmi érdemit nem mond BONNET, P. A., *La natura del potere nella Curia Romana*, in *La Curia Romana* (61. j.) 83–122.

⁹² Ez a kérdés elsősorban a Hittani Kongregáció esetében merül fel, lásd erről DE PAOLIS, V., *La collocazione della Congregazione per la Dottrina della Fede nella Curia Romana e la «ratio agendi» per l'esame delle dottrine*, in *Periodica* 86 (1997) 571–613, különösen 573–581. A szerző szerint (597) e dikasztérium „infatti non ha un potere magisteriale distinto del Sommo Pontefice, ma partecipa [sic!] del suo stesso potere”, jöllehet ez a helyzet a pápa és a prefektus személyének elválasztása (1965) óta intézményi szinten, jogilag is értékelhető módon nem ragadható meg.

⁹³ *A confirmatio / approbatio in forma specifica*, ill. *in forma communi* megkülönböztetéséhez I. GÓMEZ-IGLESIAS, V., *Naturaleza y origen de la confirmación «ex certa scientia»*, in *Ius canonicum* 25 (1985) 91–116. URRUTIA, F.J., «...atque de specifica approbatione Summi Pontificis» (Const. Ap. «Pastor bonus», art. 18), in *Revista española de derecho canónico* 47 (1990) 543–561 és *Quandonam habeatur approbatio «in forma specifica»?*, in *Periodica* 80 (1991) 3–17. VIANA, A., *El Reglamento general de la Curia Romana (4.II.1992). Aspectos generales y regulación de las aprobaciones pontificias in forma específica*, in *Ius canonicum* 32 (1992) 501–529. HALLERMANN, H., *Die „approbatio in forma specifica“ – ein Instrument zum Schutz des geltenden Rechts*, in *ÖAKR* 45 (1998) 160–171. HUELS, J. M., *Interpreting an instruction approved “in forma specifica”*, in *Studia canonica* 32 (1998) 5–46. PROVOST, *Approval of curial documents* (1. j.). VIANA, A., «Approbatio in forma specifica.» *El Reglamento General de la Curia Romana de 1999*, in *Ius canonicum* 40 (2000) 209–228. PRIMETSHOFER, *Approbatio in forma specifica* (20. j.).

⁹⁴ A korábbi századok irodalmából reprezentatív válogatást ad URRUTIA, *Approbatio «in forma specifica»* (95. j.) 8–15. HUELS, *Interpreting an instruction* (95. j.) 10. PROVOST, *Approval of curial documents* (1. j.) 217–218. PRIMETSHOFER, *Approbatio in forma specifica* (20. j.) 416–417.

kat a Szentszék nem pápai dokumentumként, hanem a kibocsátó szerv neve alatt (dikasztériumok, egyetemes zsinat) teszi közzé. A látszólagos ellentmondás feloldása az lehet, hogy a különleges formájú pápai jóváhagyásban részesült kúriai aktusok csak erejüket – vagyis normatípusukat – tekintve lesznek pápai törvényé,⁹⁵ egyébként mind tartalmilag, mind formailag megmaradnak annak, ami egyébként lennének: egy kúriai intézmény dokumentumának.⁹⁶ Ezt a mai szakirodalomban bevett nézetet a törvényhozónak célszerű volna mint szabályt tételesen is kimondania.⁹⁷

c) A szentszéki dokumentumok kettőssége

A szentszéki dokumentumok fogalmának van egy további, sajátos problémája, amely elsősorban a normatív műfajok körében, ezek kibocsátási módjával kapcsolatban jelentkezik. Az Apostoli Szentszék ugyanis a világi államokhoz hasonlóan él azzal a lehetőséggel, hogy egyes normatív aktusait kettős formában: egy kihirdető és egy tőle különböző kihirdetett dokumentum útján valósítsa meg. Ebben az esetben a szentszéki aktus nem egyetlen egységes szövegű írásműből áll, hanem több (rendszerint két) önálló műfaji megnevezésű részből tevődik össze, amelyek egymáshoz képest eltérő terjedelmű, tartalmú és erejű, sőt időnként megjelölésű dokumentumok. Ezt a jelenséget a továbbiakban dokumentumkettősségnek nevezzük, vizsgálatát pedig – amelyre a szakirodalomban eddig egy szerző sem vállalkozott – a szentszéki dokumentumok elméleti alapú rendszerezése érdekében különösen is szükségesnek tartjuk, tekintve, hogy a két dokumentum mibenléte és egymáshoz való viszonya a Római Kúria gyakorlatában egyáltalán nem olyan egyértelmű és könnyen leírható, mint az a világi jogrendekben lenni szokott. E túlságosan formainak tűnhető szempontok mögött egyébként igen fontos tartalmi kérdések rejlenek: a tipikus kihirdetett dokumentum ugyanis sohasem önálló, erejét, sőt normatív létezésének értelmét mindig a kihirdető dokumentumtól kapja, s ennek megfelelően kihirdető dokumentum nélkül nem is igen képzelhető el. Annak ellenére tehát, hogy a kihirdető és a kihirdetett dokumentumokat az AAS szerkesztői nem mindig tudják (vagy akarják) egymástól formailag is világosan megkülönböztetni, az alábbiakban mindig kísérletet teszünk rá, hogy pontosan elhatároljuk őket egymástól.

Dokumentumkettősségre a pápai aktusok körében csak ritkán van példa, mivel ezek esetében inkább egy dokumentumon belül különül el egymástól – különösen VI. Pál óta⁹⁸ – az indokló-megalapozó (teológiai) és rendelkező (jogi)

⁹⁵ HUELS, *Interpreting an instruction* (95. j.) 15²⁴ szerint ezt a kánonjogi hagyományban megörögzött nézetet az 1983-as CIC fényében ideje volna felülvizsgálni.

⁹⁶ URRUTIA, «...*atque de specifica approbatione Summi Pontificis*» (95. j.) 549–551, 555, 560–561. de csak a *Pastor bonus* (31. j.) 18. cikkelyének 2. bekezdésében említett *approbatióról*, vö. URRUTIA, *Approbatio «in forma specifica»* (95. j.). 10–14. HALLERMANN, *Die „approbatio in forma specifica“* (95. j.) 168. PROVOST, *Approval of curial documents* (1. j.) 219–220, 224. PRIMETSHOFER, *Approbatio in forma specifica* (20. j.) 408–432, különösen 410¹⁰, 416–417, 423, 430–431. A korábbi irodalomból ugyanígy EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 19–20.

⁹⁷ Vö. LABANDEIRA, *Tratado* (93. j.) 259.

rész. Ez az elkülönülés azonban elsősorban tartalmi, s nem formai jellegű: az új szabályok kihirdetésére való utalás (oklevéltani szakszóval a promulgatiós formula) ugyanis az első rész végén, tehát magán a dokumentumon belül található. Önálló, pusztán kihirdető funkciójú dokumentum alkalmazására a pápai aktusoknál két okból kerül sor: terjedelmi okból, ha a kihirdetett dokumentum jelentősen meghaladja a kihirdető dokumentum szokásos mértékét, pl. önálló kötetet alkot, mint a törvénykönyvek (CIC, CCEO), liturgikus könyvek (misekönyv, római naptár) és egyéb mintakiadások (Nova Vulgata, katekizmus) esetén; ill. tartalmi okból, ha a kihirdetett dokumentum egy konkrét önálló szerv, intézmény stb. belső működését szabályozza (ordo vagy statuta).⁹⁹ Ilyen pápai kihirdető dokumentumok tipikusan a *constitutio apostolica*, a *litterae apostolicae* és a *litterae apostolicae motu proprio datae*.

A kúriai aktusok körében ezzel szemben viszonylag gyakori a dokumentumkettősség. Ez a megoldás az AAS-ben rendszeren akkor kerül elő, ha a kiadandó jogi tartalmú szöveghez nem járul, ill. azzal nem vegyül hosszabb bevezetés és magyarázat, egyébként ugyanis az előírások a pápai dokumentumokhoz hasonló módon magába a kihirdető dokumentumba vannak integrálva. A kúriai aktusoknál ugyanakkor a dokumentumkettősség alkalmazásának okát és módját gyakran nem lehet egykönnyen meghatározni.¹⁰⁰ A kihirdetett dokumentumok jellemzően olyan többes számban álló, a normatív tartalomra utaló általános megjelöléseket viselnek, mint *normae* (*servandae*), *regulae* (*servandae*), *ordinationes* (? *regolamento*) stb. A pápai kihirdető aktushoz társulni szokott dokumentumok közül egyesek, pl. az ordo vagy a statuta kúriai kihirdető dokumentummal is megjelenhetnek, s a pápai mellett vagy helyett ugyancsak kúriai aktus teszi közzé az egész latin Egyház számára előírt liturgikus szövegeket is.¹⁰¹ A kihirdető dokumentumok a dikasztériumok leggyakrabban alkalmazott, rendes dokumentumai: az Államtitkárság esetében a *rescriptum ex audientia SS.mi*, a kongregációknál pedig a *decretum*.

⁹⁸ Vö. MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 108.

⁹⁹ Régebben egészen kivételesen előfordult jellegzetesen kúriai, vagyis nem pápai dokumentumtípus ilyen formájú kibocsátása is (X. Pius híres *Tra le sollecitudini* motu proprioja az egyházi zenéről [1903. november 2., ASS 36 (1903/04) 329–339] valójában nem egyéb, mint a belefoglalt és kifejezetten törvényerejűnek minősített *instructio* kihirdető dokumentuma), ez azonban annyira szokatlan volt, hogy a szakmai gyakorlatban a kihirdető dokumentum „abszorbeálta” a kihirdetettet, vagyis annak önálló műfajára egyáltalán nem történt hivatkozás (még a törvényhozó, ill. utódja részéről sem), ehelyett mindig csak a pápa „motu proprioját” emlegették.

¹⁰⁰ A korábbi gyakorlat alapján azt lehetett mondani, hogy a *decretum* credendően rövid, lényegre törő műfaj, ezért hosszabb jogszabályok esetén a rendelkező részt külön *normae*, *regulae* (sőt *instructio*) megjelölésű dokumentumban szokás kibocsátani. Újabbban viszont több olyan *decretum* született, amely a bevezető rész után lényegesen hosszabb, számozott szövegegyeségekre tagolódo rendelkező részt is tartalmazott.

¹⁰¹ A kihirdetett dokumentum olykor más, rendszeren önálló formában közzétett műfaj, pl. *instructio* is lehet (vö. a fent, 100. j.).

5. A tárgyalás módja

Az alábbiakban a római pápa és a kúriai szervek olyan szóbeli vagy írásbeli megnyilatkozásainak műfajait ismertetjük, amelyek szövegét a hivatalos közlöny 1962 és 2001 között önállóan közzétette (az AAS-ben csak tartalmilag ismertetett szövegekre tehát nem térünk ki). E szövegek közzételek egyes példáit „dokumentum”-nak nevezzük, az azonos névvel megjelölt dokumentumok egy csoportjára pedig a „típus”, ill. „műfaj” szót alkalmazzuk. Csak az AAS-ben előforduló dokumentumok típusait ismertetjük,¹⁰² egy lehetőleg minél átfogóbb, a hasonlóságokat és különbségeket, továbbá az egyes műfajok közötti kapcsolatokat is megvilágító szempontrendszer keretében: (1) a formai leírás során egyrészt a dokumentumtípus kibocsátóját, aláíróját és címzettjét adjuk meg, másrészt a dokumentum felépítését, egyes jellemző elemeit írjuk le; (2) az eredet és használat körében a műfaj történeti hátterét és a többi műfajhoz való viszonyát, továbbá jellemző tartalmát vizsgáljuk; (3) a tekintély elemzésével a műfaj normativitásának fokát kísérreljük meg feltárni, jogi jellege esetén lehetőség szerint megállapítva az összes szóba jöhető normatípust is; végül (4) a magyar terminológia kialakításához számba vesszük a dokumentumtípus lehetséges fordításait, és a fent (1. II 3 c) írt szaknyelvi szempontokat alkalmazva javaslatot teszünk az adott műfaj egységes magyar megnevezésére.

III. PÁPAI DOKUMENTUMOK

I. A műfajok vizsgálatának általános szempontjai. A pápai dokumentumok műfajainak megjelölése és csoportosítása a régebbi szakirodalomban szinte szerzőről szerzőre változik. A legáltalánosabb a tartalmi (tárgyra vonatkozó) és formai (külsőre vonatkozó) felosztás, ezenkívül azonban előfordulnak még a „(megjelenési) mód”, „terjedelem”, „alkalom”, „fontosság” és „címzettek” rendezőelvei is. Ezek a szempontok ráadásul gyakran össze-vissza keverednek egymással, részint a történeti korszakok és a folyton változó gyakorlat figyelmen kívül hagyása miatt, részint mindenféle félreértések és – értelmezések következtében. Így állhat elő az a rendkívül szerencsétlen helyzet, hogy egyes fogalmak (*constitutio*, *decretum*, *motus proprius*) két, ill. három eltérő jelenésben is szerepelnek hol egy kategórián belül, hol több különböző alapú felosztásban.¹⁰³

Jellemző a kánonjogi szakirodalom konzervativitására, hogy éppen abban a században, amelyben a pápai dokumentumok egyedi példányai véglegesen elveszítették gyakorlati jelentőségüket és kivételes esetektől eltekintve soha senki személe nem kerülnek, a legrészletesebb ismereteket továbbra is e történeti létfor-

¹⁰² Teljesebb listát ad a szentszéki aktusokról HUELS, *A theory of juridical documents* (17. j.) 352–357. Aki vizsgálódásait az AAS-en kívül a dikasztériumok félhivatalos közlönyeire és az önálló formában kiadott hivatalos dokumentumokra is kiterjesztette. A szakirodalom egyébként az AAS-ben előforduló műfajoknak is csak egy változóan szűk körét szokta tárgyalni, üdítő kivétel e tekintetben SCHMITZ, *Verlautbarungen des Apostolischen Stuhls* (65. j.) viszonylag teljes és pontos felsorolása.

mák külsődleges formáságairól közlik. Így pl. számos olyan tényt tudhatunk meg a ma is használatos két legősibb és legünnepélyesebb pápai dokumentumtípus, a *bulla* és a *breve* (vagy magyarul: bulla és bréve) fizikai megjelenéséről,¹⁰⁴ amelyek az AAS nyomtatott olalain egyáltalán nem tükröződnek. A jelen dolgozat ezzel szemben mindenekelőtt azokat a formai és tartalmi elemeket vizsgálja, amelyekkel a pápai dokumentumok jelenlegi általános létalakjukban, vagyis a Szent-szék hivatalos közlönyében kinyomtatva rendelkeznek.

Ennek megfelelően a pápai dokumentumok típusainak mind megjelölése, mind pedig csoportosítása terén az AAS szerkesztési gyakorlatából indulunk ki. A csoportosítás körében így az a sorrend irányadó, amelyben a dokumentumok a hivatalos közlönyben ki vannak nyomtatva.¹⁰⁵ Mivel azonban ez az elmúlt 40 év során többször változott, ugyanakkor tartósabb változatlansága idején sem volt teljesen következetesnek mondható, a műfajok egymásutániségában felfedezhető logikát a hasonló jellegű műfajok egy-egy – általunk bevezetett – *genus proximum* alá sorolásával próbáltuk meg erősíteni. Nem vettünk fel önálló műfajként néhány teljesen egyedi, személyes pápai megnyilatkozást, amely egyetlen ilyen kategóriába sem sorolható be (pl. *sollemnis professio fidei*, *precatio sollemnis*),¹⁰⁶ továbbá a pápai aktussal kihirdetett dokumentumok műfajait, mivel azokat az AAS a két kódex kivételével rendszeresen nem közli (az *ordo* és a *statuta* megjelölésű kihirdetett dokumentumok azonban kúriaiak is lehetnek, ezért őket azon a helyen tárgyaljuk). Az általunk ily módon kialakított műfajcsoportokat a könnyebb áttekinthetőség kedvéért megszámoztuk. Ez a rendszer alkotja a bemutatásra kerülő pápai dokumentumok tipológiájának vázát.

A pápai dokumentumok megfogalmazását és kibocsátását természetesen csak a legkorábbi időkben végezte maga a pápa. E feladat ellátására a császári államszervezet mitájára már az ókorban létrejöttek bizonyos hivatalok, amelyek száma és feladata a középkorban tovább növekedett. A pápai dokumentumok

¹⁰³ A korábbi szerzők felsorolásaiból és tipológiai kísérleteiből hosszú, de rendszertelen válogatást ad GONZÁLEZ DEL VALLE, *Los actos pontificios* (7. j.) 256–262, s ezért a témával foglalkozók a mai napig megelégszenek a rá való hivatkozással. Ugyanakkor azt a két tankönyvíró, akiknek módszerei a legnagyobb előrelépést jelentették a probléma megoldása felé: LIJDSMANT, aki a műfajok leírásakor először indult ki az AAS gyakorlatából (vö. fent, 3. j.), és MAROTÓT, aki az egyes műfajok normativitását külön-külön megvizsgálta (vö. fent, 18. j.), GONZÁLEZ DEL VALLE egyszer sem említi. A felosztás problémáihoz l. még WÄCHTER, *Gesetz im kanonischen Recht* (16. j.), 387 kritikáját.

¹⁰⁴ A bullára lásd DESE V. 276–283.; CE III. 52–58. DDC II. 1126–1132. EC II. 1778–1781. LThK² II. 767–768. LThK³ II. 1994, 778. MORELLO, G., *Bolla*, in MV (1995), 147–148. A brévére lásd DESE VI. 115–125. DDC II. 1060–1062. EC III. 79–80. LThK² II. 978–679. LThK³ II. 685. DEL RE, N., *Breve*, MV (1995) 159–160. A két fogalom különbségéhez vö. RABIKAUSKAS, P., *De significatione verborum «bulla», «breve»*, in *Periodica* 55 (1966) 85–92.

¹⁰⁵ Erre a szakirodalomban a hivatalos közlöny normatív jellege ellenére csak kevesen és lassan figyeltek fel: VERMEERSCH és CREUSEN *Epitoméjának* (84. j.) az egyházi törvények neveit és formáját tárgyaló cikkelye pl. csak a 7. kiadásban egészült ki egy erre vonatkozó bekezdéssel, lásd I⁷ 87.

¹⁰⁶ A vizsgált időszakban (1962–2001) nem található meg az AAS-ben a korábban szereplő műfajok közül az alábbi pápai dokumentumtípusok: *sermo* „beszéd”; *oratio* „szónoklat”; *hortatio* „(szóbeli) buzdítás”.

előállításával az újkorban a Római Kúria következő szervei foglalkoztak: a középkori eredetű Apostoli Kancellária és Apostoli Datária, majd mellettük a pápai titkárok testületéből kifejlődő (Apostoli) Brévék Titkársága, Latin Levelek Titkársága és Fejedelmi Brévék Titkársága, legvégül pedig az Államtitkárság.¹⁰⁷ Ezek a hivatalok a XX. század elejétől kezdve fokozatosan megszűntek, ill. beolvadtak az Államtitkárságba, amely jelenleg a pápai dokumentumok egyedüli felelős kibocsátó szerve. 1973 óta itt készítik elő az összes pápai dokumentumot, és a pápa végleges jóváhagyása után itt is állítják ki őket önálló formában, majd helyezik el szövegüket – amennyiben szükséges – az AAS köteteiben.

II. A műfajok vizsgálatának részleges szempontjai. A dokumentumtípusok leírásának fenti általános szempontrendszerén belül a pápai aktusokra nézve az alábbi előzetes megjegyzések adódnak.

1. Az egyes dokumentumok formai megjelenéséről általánosságban a következőket kell elmondani. Az AAS a pápai dokumentumokat minden füzetben első helyen, az egyházfőj nevével jelzett rovatban (pl. „Acta Ioannis Pauli PP. II”) közli, így kibocsátónak formális értelemben akkor is a pápát kell tekintenünk, ha neve a konkrét szöveg elején vagy végén egyáltalán nem szerepel (pl. a nemzetközi jogi természetű dokumentumok esetében).

a) A dokumentum előtt mindig egy ún. előzékszöveg¹⁰⁸ olvasható, amely (1) a hivatalos latin műfajmegjelölésből (pl. *epistula apostolica* vagy *litterae apostolicae*), (2) több azonos műfajú dokumentum esetén az ezeket tagoló római számból, továbbá (3) egyes műfajoknál a dokumentum címzettjeit és/vagy tárgyát közlő, ill. tartalmát összefoglaló latin nyelvű szerkezetből, ill. mondatból áll (pl. „Episcopis clero fidelibus de Mariali Rosario data” vagy „Templum cathedrale Laudense ad gradum Basilicae minoris evehitur”).

b) A dokumentumok szövege túlnyomórészt a középkori oklevelek szerkezetét követi, leírásukra ezért leginkább a bevett oklevéltani szakkifejezések alkalmasak.¹⁰⁹ Ennek megfelelően három fő egységükről beszélhetünk: a bevezető formulákat tartalmazó részből (*protocollum*), a dokumentum voltaképpeni szövegéről (*contextus*) és a záró formulákat tartalmazó részből (*eschatocollum*).

a) A *protocollum* tipikus elemei (1) a pápa mint kibocsátó megjelölése (*intitulatio*), továbbá (2) a dokumentum címzettjeinek felsorolása (*inscriptio*) és (3) megszólítása (*salutatio*). Ezek az elemek nem minden műfajban szerepelnek mind és formuláik sem teljesen állandók (időnként még egy műfajon belül sem). Az *inscriptio* általános formájú, ha nem egy konkrét névvel jelöli meg a címzettet (pl. „Universis Episcopis”). A *salutatio* az ünnepélyesebb műfajokban általános (pl. „Ad perpetuam rei memoriam”), az egyszerűbbekben inkább konkrét formájú (pl. „Salutem et Apostolicam Benedictionem”).

¹⁰⁷ Ezek történetéről összefoglalóan I. DEL RE, N., *La Curia Romana. Lineamenti storico-giuridici*, Città del Vaticano 1998.⁴ 75–91, 82²⁹, 435–446, 447–454, 455–456, 457–458.

¹⁰⁸ Ezt és a nyomtatott közlés többi sajátos elemét, amelyekkel a kánonjogi szakirodalom eddig egyáltalán nem foglalkozott, fakszimilék közlésével és részletes magyarázatával példászerűen mutatja be SASTRE SANTOS, *Metodologia giuridica* (51. j.) 298–301.

¹⁰⁹ Újabb ezek jól áttekinthető, világos összefoglalását nyújtja konkrét szövegpéldákkal SASTRE SANTOS, *Metodologia giuridica* (51. j.) 293–295.

β) A *contextus*ban előforduló formális elemek a műfaj és a körülmények függvényében igen sokfélék lehetnek, a tartalmi szempontból legfontosabb három fő egység azonban számos műfaj körében igen világosan elkülöníthető egymástól: (1) a kibocsátás okait és körülményeit előadó bevezető rész (*arenga, narratio*), (2) a többnyire numerikusan is tagolt rendelkező rész (*dispositio*), továbbá (3) a jogkövetkezményeket felsoroló befejező rész (*sanctio*), amely különféle tartalmú és terjedelmű formulákból (többé-kevésbé állandó formaszövegekből) épül fel.

γ) Az *eschatocollum* tipikus elemei (1) a keltezés (*datum*) az „anno [Domini] ..., Pontificatus Nostri ...” formában, (2) a kibocsátó vagy megbízottja aláírása (*subscriptio*) szükség esetén az ellenjegyzéssel (*recognitio*), (3) a meg-, ill. lepecsételésre utaló szövegrész és/vagy szimbólum (*corroboratio*).¹¹⁰

2. A legtöbb műfaj megjelölését és funkcióját hosszú, gyakran évszázadokon át változó hagyományok alakították ki, amelyek a modern korban is többször módosultak. Éppen ezért, bár kiterjedt és rendszeres ismeretanyag e téren ma még nem áll rendelkezésre, mégis minden műfajnál megkíséreljük összefoglalni eredete és modern használata legfontosabb jellemzőit.

3. Külön is vizsgálunk kell az egyes dokumentumtípusok tekintélyét, s tartalmuk alapján meg kell állapítanunk kötelező erejük fokát és jogi természetét.

4. Csak mindezek után, az utolsó helyen kerülhet sorra a műfajok magyar terminológiájának kérdése, hiszen ennek megállapításához gyakran nélkülözhetetlen az adott dokumentumtípus formai és tartalmi sajátosságainak ismerete.

1. A legünnepelesebb pápai dokumentumok

Az ebbe a kategóriába sorolt két modern műfaj az alább tárgyalandó *constitutio apostolicá*hoz hasonlóan egyaránt a középkori bullák leszármazottja, amit messzemenő formai hasonlóságuk is igazol. Az AAS-ben valószínűleg sajátos használati körük miatt kaptak önálló, a *constitutió*któl eltérő elnevezést.

Litterae decretales

Forma.¹¹¹ Előzékszöveg: a tartalmat közlő rövid latin cím. Aláíró: a pápa; ellenjegyző: egy apostoli protonotárius.¹¹² Címzetti kör: általános. *Protocolum*: Az intitutatio és a salutatio formulája: „Ioannes Paulus episcopus | servus servorum Dei | ad perpetuam rei memoriam”,¹¹³ inscriptio nincs. *Eschatocollum*: A datum után a subscriptio a pápa aláírásával az „Ego Ioannes

¹¹⁰ A *corroboratió*t az oklevéltani kézikönyvek a *contextus* utolsó elemeként szokták említeni, mivel a középkori oklevelekben ott kapott helyet. Az újkori pápai dokumentumokban ezzel szemben a pecsét(elés)re utaló szövegrész a keltezéssel egy mondatban szerepel, tehát az *eschatocollum* része.

¹¹¹ Vö. EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 79–81.

¹¹² 1973-ig az aláíró a bíboros kancellár vagy a bíboros államtitkár, valamint a Szent Rítuskongregáció bíboros prefektusa, az ellenjegyző pedig két apostoli protonotárius volt. Az utóbbiak főként 1973-ig az Apostoli Kancellária régensének neve is szerepelt.

Paulus Catholicae Ecclesiae Episcopus” formában,¹¹⁴ majd az ún. rota.¹¹⁵ A dokumentumot a pápa neve alatt eredetileg a Rómában jelen levő bíborosok is aláírták, újabban azonban az AAS a pápai aláírás után az ő nevüket nem közli.¹¹⁶ A corroboratio módjára az ólompecsétnek a dokumentum legalján látható szimbóluma és a mellé írt szöveg utal: „Loco Plumbi”.

Eredet és használat. A középkori eredetű litterae vagy epistolae decretales kifejezés korábban a pápai ügylevelek („dekretálisok”) általános kategóriáját jelölte.¹¹⁷ Az AAS litterae decretales műfaja ezzel szemben egy szűkebb kategória, a szintén középkori konzisztoriális bullák utóda,¹¹⁸ amelyet 1920 óta kizárólag a szenttéavatási bullákra alkalmaznak.¹¹⁹ A dokumentum leírja az adott szent(ek) életét, az eljárás történetét, utal az ez ügyben tartott konzisztóriumra, majd szó szerint idézi az ünnepélyes kanonizáció formuláját, bizonyos értelemben tehát a sollemnis canonizatio műfaj összefoglaló (nem jegyzőkönyv jellegű) írásba foglalásának is tekinthető.¹²⁰ Mindig latin nyelvű (a szenttéavatási formula azonban újabban nemzeti nyelvű is lehet), 1962 és 2001 között összesen 81 db.

Tekintély. Amint a szenttéavatási cselekmény (canonizatio) formulájából is kitűnik („decernimus et definimus [...], statuentes [...]”), a litterae decretales egyszerre tanító és normatív dokumentum, amely a dogmatikai meghatározás mellett a nyilvános tiszteletet előíró törvényhozási aktust is tartalmazza.¹²¹

¹¹³ Ezt az évczredes formulát (vö. DEL RE, N., *Servus servorum Dei*, in MV [1995] 980) II. János Pál pápasága alatt az AAS szerkesztői sajnos többször is elrontották: vagy teljesen elhagyták (pl. AAS 83 [1991] 113), vagy a *litterae apostolicae* bevezető formuláját alkalmazták helyette (pl. AAS 82 [1990] 929; 90 [1998] 825; 91 [1999] 893).

¹¹⁴ E forma teológiai tartalmáról és történetéről összefoglalóan lásd MAY, G., *Ego N. N. Catholicae Ecclesiae Episcopus. Entstehung, Entwicklung und Bedeutung einer Unterschriftsformel im Hinblick auf den Universalepiskopat des Papstes* (Kanonistische Studien und Texte 43), Berlin 1995. a jelen dokumentumtípusban való használatáról különösen 497, 502, 504, 510, 514, 519, 528–529, 534.

¹¹⁵ A *rota* egy kereszt által négy részre osztott kettős kör, benne Szent Péter és Pál nevével, továbbá a pápa nevével és sorszámával. A két körív között a pápa jelmondata olvasható.

¹¹⁶ Vö. AYMANS–MÖRSDORF, *Kanonisches Recht* (62. j.) I. 47¹². MAY, *Catholicae Ecclesiae Episcopus* (116. j.) 528 szerint ez a gyakorlat 1976 óta vált állandóvá. ERDŐ, *Egyházjog*, (15. j.) 95 (n. 151).

¹¹⁷ DESE XIX. 187–194. LThK² III. 205. LThK³ III. 70.

¹¹⁸ A bulla jellegre a korábbi dokumentumok az ólompecsét megemlítésével maguk is utalnak, vö. pl. AAS 57 (1965) 701: „hasce Decretales sub plumbo Litteras confici et expediri iussimus.” A szakirodalomból l. pl. KÜHN, O. – WEIER, J., *Kirchenrecht* (Schaffers Grundriß des Rechts und der Wissenschaft 33), Heidelberg 1986. 50. AYMANS–MÖRSDORF, *Kanonisches Recht* (62. j.) I. 47.

¹¹⁹ E tényre a kortársak közül több szerző is felhígyelt, l. LIJDSMAN, *Introductio* (3. j.) I. 54⁷. MICHELS, *Normae generales* (45. j.) I. 183⁵. NAZ, *Des lois ecclésiastiques* (62. j.) I² 91. EC VII. 1216. D’AVACK, P. A., *Acti legislativi pontifici* (62. j.) 39². VERMEERSCH–CREUSEN, *Epitome* (84. j.) I⁷ 84 utal rá, hogy ettől kezdve az *epistola decretalis* kifejezés elavultnak tekinthető. Az AAS korai gyakorlatában a szenttéavatási bullák műfajmegjelölése a pusztá *litterae apostolicae* volt, lásd pl. I (1909) 637–653.

¹²⁰ Pl. XXIII. János, *Unitatis ardor acerimus* dekretális-levél, 1963. január 20., AAS 55 (1963) 801–808: Vincenzo Pallotti szenttéavatása; VI. Pál, *Ecclesiae filiorum* dekretális-levél, 1972 október 25., AAS 64 (1972) 257–269: a negyven angliai és walesi vértanú szenttéavatása; II. János Pál, *Beati misericordes* dekretális-levél, 1999. június 16., AAS 92 (2000) 769–772: Krakkói Boldog Kinga szenttéavatása.

Magyar terminológia. A litterae decretales magyarul dekretális-levél, amely a latin terminus folytonossága miatt egyaránt alkalmazható a középkori és a modern értelemben vett dokumentumtípus megjelölésére.

Litterae apostolicae sub plumbo datae (vagy apostolicae sub plumbo litterae)

Forma. Előzékszövegben a tartalmat közlő rövid latin cím. Aláíró: a pápa. Címzetti kör: az inscriptio alapján az összes krisztushívő. Protocollum: Az intitutatio, az inscriptio és a salutatio formája: „Ioannes Paulus episcopus | servus servorum Dei | universis Christifidelibus | praesentes litteras inspecturis | salutem et apostolicam benedictionem.”¹²² Eschatocollum: A datum után a subscriptio, amelynek formája rendszeren a következő: „Ego Ioannes Paulus Catholicae Ecclesiae Episcopus.”¹²³ Az ólompecsétre utaló megjegyzés és más aláírás, ill. ellenjegyzés az AAS-ben nem szerepel.¹²⁴

Eredet és használat. A fenti kifejezésekkel jelölt, mindig latin nyelvű műfaj – amint arra különböző pápai dokumentumok a XX. század folyamán maguk is utalnak – a középkori bullák egyenes továbbélése.¹²⁵ Ebbe a kategóriába a hivatalos közlöny szerkesztői jelenleg csak a jubileumi szentéveket meghirdető aktusokat sorolják (1962 és 2001 között összesen 4 db),¹²⁶ a szintén e műfajba tartozó egyéb (pl. kinevező) bullákat¹²⁷ ugyanis az AAS nem közli.¹²⁸

Tekintély. (1) A szentévi bulla – legalábbis egyes részeiben¹²⁹ – jogszabály, normatípusa szerint pápai törvény (lex).¹³⁰ (2) A kinevezési bullák ezzel szemben egyedi közigazgatási aktusok (decreta singularia), amelyek tárgyában az illetékes kongregáció saját decretumot is kibocsát (ezeket az AAS saját szöveggel szintén nem közli, csak tartalmilag ismerteti a megfelelő rovatban).

Magyar terminológia. E dokumentumtípus jelenleg használatos magyar megfelelője (nem fordítása!) a „bulla”, amely azonban több okból nem kielégítő:

¹²¹ EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 75. GUTIÉRREZ, J. L., *La proclamazione della santità nella Chiesa*, in *Ius Ecclesiae* 11 (2000) 493–529, itt 513. Másként vélekedik MORRISSEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 104, aki szerint ezt a dokumentumtípust nem szokás az egyházi törvények közé tartozónak tekinteni.

¹²² A formula eredetéhez lásd DEL RE, N., *Salutem et apostolicam benedictionem*, in MV (1995) 950.

¹²³ E formáról a jelen dokumentumtípusban lásd MAY, *Catholicae Ecclesiae Episcopus* (116. j.) 515. 529. 534.

¹²⁴ Több szempontból is eltér mindettől II. János Pál utóljára kiadott ólompecsétes apostoli levele (*Incararnationis mysterium*, 1998. november 29., AAS 91 [1999] 129–143), amelynek az elején hiányzik az *intitutatio* és a *salutatio*, a végén pedig a *constitutio apostolicára* jellemző *subscriptio* és *recognitio* (a pápa és két apostoli protonotárius neve) olvasható.

¹²⁵ Vö. X. Pius, *Sapientia consilio* rendelkezés (31. j.) III. 1, 1, AAS 1 (1909) 16: „memoratae litterae [sc. sub plumbo] seu Bullae”, ill. *In Romanae Curiae motu proprio*, 1910. december 8., AAS 2 (1910) 939: „Bullis, hoc est apostolicis sub plumbo Litteris”; VI. Pál, *Regimini Ecclesiae universae* rendelkezés (31. j.) 114. p., AAS 59 (1967) 923: „Litteras apostolicas in forma Bullae vel Brevis.” Legújabbban l. pl. AAS 91 (1999) 243 (az *optió*val élt bíborosokról): „Et novorum Bullarum seu Apostolicarum sub plumbo Litteras de manu Ss.mi acceperunt.” A szakirodalomból l. pl. LIJDSMAN, *Introductio* (3. j.) I. 56². PRÜMMER, *Manuale* (63. j.) 21. SIPOS-GÁLOS, *Enchiridion* (63. j.) 27. KÜHN-WEIER, *Kirchenrecht* (120. j.) 50, ahol azonban a „Rundschreiben” megjelölés aligha helytálló. Ezzel szemben MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 95 ezt a műfajt a *constitutio apostolica* egyik alfajának tekinti és a *bulla constitutiva* megjelöléssel illeti.

(1) az eredeti hivatalos terminológia ezt a szót határozottan kerüli; (2) a bulla hagyományos fogalmába az AAS-ben használatos egyéb műfajok is beleértendők; (3) a litterae apostolicae le nem fordításával elhomályosul e műfaj kapcsolata a többi hasonló megjelölésű dokumentummal. A litterae apostolicae sub plumbo datae szó szerinti jelentése „ólompecsét alatt kiadott apostoli levél”, az apostolicae sub plumbo litterae fordítása pedig „ólompecsét alatti apostoli levél”. Minthogy e két megjelölés egymástól csak stilisztikai szempontból különbözik, javasolt magyar fordításuk egységesen a következő: ólompecsétes apostoli levél.

2. Ünnepelesebb pápai levelek

Az e műfajcsoportba tartozó dokumentumok legfontosabb közös vonása, hogy mind nevükben, mind tartalmukban levelek, vagyis konkrét címzettekhez szólnak, továbbá hogy alapvetően tanító vagy megemlékező jellegűek.

*Litterae encyclicae*¹²⁶ – *Epistula encyclica*

Forma. Az előzékszövegben a címzettek köre és a dokumentum tárgya latinul. Aláíró: a pápa. Címzett: a címben megjelöltek (korábban csak a katolikus hierarchia tagjai, XI. Pius óta a hívek is, majd XXIII. Jánostól kezdve gyakran minden jóakarátú ember). *Protocollum*: Az *intitulatio* és a *salutatio* formája: „Ioannes Paulus PP. II | Venerabiles fratres [et dilecti filii] | salutem et apostolicam

¹²⁶ Pl. VI. Pál, *Apostolorum limina* ólompecsétes apostoli levél, 1974. május 23., AAS 66 (1974) 289–307: az 1975. évi jubileumi szentév meghirdetése; II. János Pál, *Aperite portas Redemptori* ólompecsétes apostoli levél, 1983. január 6., AAS 75 (1983) 89–106: az 1983. évi renkívüli szentév meghirdetése. A szentévi bulláknak az egyéb szentszéki dokumentumtípusokkal (*constitutio apostolica*, *decretum*, *declaratio*, *monitum*, *responsum*, *litterae circulares*, *notae*) való kapcsolatról, ezek jellemző tartalmáról lásd RUIZ MAINARDI, R. D., *L'indulgenza dell'Anno Santo 2000*, in *Ius Ecclesiae* 12 (2000) 563–569.

¹²⁷ CICOGNANI, *Ius canonicum* (2. j.) I. 93 c körben a püspöki és a bíborosi kinevezéseket említi.

¹²⁸ Egyetlen kivétellel: II. János Pál, *Cum Synodus* ólompecsétes apostoli levél, 1980. március 27., AAS 72 (1980) 685–686: Miroslav Ivan Lubachivsky érsek koadjutori kinevezése Jozef Šlipij bíboros, lvivi nagyérsek mellé. Ezen a példán egyúttal a kinevezési bullák (a hagyományos *litterae bullatae*) eltérési is megfigyelhetők: az *inscriptio* személyre szóló, a *subscriptio*ban pedig a pápa neve helyett a bíboros államtitkár szerepel egy apostoli protonotárius ellenjegyzésével. A legújabb hazai példa Erdő Péter esztergom-budapesti érseki, majd bíborosi kinevezése; a bullák fényképeit l. *Primás-érseki beiktatás, Esztergom 2003*, Budapest 2003. 16–17. ill. *Róma. Santa Balbina bazilika*, s.l. et a. [Budapest 2004], 8 – bár ez utóbbi dokumentum bulla volta kissé kétséges a „sub anulo Piscatoris” megerősítési klauzula és a halászó Szent Pétert ábrázoló, piros színű bélyegző-lenyomat miatt, amely egyedül a brevékre jellemző (az érseki kinevező irat viszont szabályos ólompecséttel van ellátva).

¹²⁹ Vö. RUIZ MAINARDI, *L'indulgenza dell'Anno Santo 2000* (128. j.) 562–564, 566.

¹³⁰ Így pl. az *Apostolorum limina* ólompecsétes apostoli levélről (128. j.) MAY–EGLER, *Einführung* (20. j.) 159¹².

¹³¹ A *litterae encyclicae* az AAS közlési rendje szerint minden más pápai dokumentumot meg szokott előzni, tipológiai okokból azonban mégis itt, az *epistula encyclicával* együtt ismertetjük.

benedictionem.”¹³² Eschatocollum: Datum és subscriptio a „Ioannes Paulus PP. II” formában.

Eredet és használat. Ez a műfaj ma a pápai megnyilatkozások legnagyobb hatású, legszélesebb körben ismert típusa.¹³³ Bár a többekhez szóló és másolással terjesztett pápai levelek már a későókorban megjelentek,¹³⁴ a modern „körlevél” műfaját és az ezt kifejező encyclicus jelzőt az Apostoli Szentszék gyakorlatába XIV. Benedek pápa vezette be.¹³⁵ Ez a dokumentumtípus formailag a brévéhez áll a legközelebb, eltér azonban tőle abban, hogy a pápa nem a halászyúrú alatt adja ki (ezért a korábbi kánonjogi szakirodalom egy része az epistula dokumentumtípus alesetének tekintette). A műfaj a XI. Pius óta¹³⁶ a fenti címben írt két alfajra osztható, amelyek elsősorban használatukban különböznek egymástól.¹³⁷ A litterae encyclicae címzett köre az egész világra kiterjed, témája szerint lehet tanító, buzdító vagy megemlékező,¹³⁸ szövege pedig rendszeren latin nyelvű (1962 és 2001 között összesen 19 db).¹³⁹ Az epistula encyclica címzettjei ezzel szemben gyakran egy meghatározott vidék lakói, ill. az ottani katolikus hierarchia tagjai, a dokumentum így sokszor nemzeti nyelvű és a címzettek közelebről érintő aktuális kérdéseket tárgyalja¹⁴⁰ (1962 és 2001 között összesen 3 db latinul).¹⁴¹

Tekintély. Bár a litterae encyclicae, ill. az epistula encyclica mint a rendes pápai tanítóhivatal hiteles megnyilatkozásának (vö. CIC 752. k.) formája eredendően tanító és buzdító jellegű,¹⁴² időnként kifejezetten jogi természetet is ölthet,

¹³² Ez a formula újabban időnként elmarad, l. pl. AAS 87 (1995) 921.

¹³³ DESE XXI. 277. CE V. 413–414. LThK² III. 910–911. ED XIV. 865–866. DEL RE, N., *Enciclica*, in MV (1995) 461–463. LThK³ III. 697–698. LSKR I. 595–596.

¹³⁴ A részletekre lásd FUHRMANN–JASPER, *Papal letters in the early middle ages* (6. j.) 20–22.

¹³⁵ XIV. Benedek célja a régi hagyomány felújításával az volt, hogy nagyobb tekintélyt adjon a szentszéki körleveleknek, amelyeket elődei a római kongregációk útján szoktak kibocsátani (l. sa-ját indoklását a bulláriumát kihirdető *Iam fere sextus* apostoli rendelkezésben: *Benedicti XIV Bullarium*, I. Prati 1845. VIII–IX). Az első ilyen enciklikát a pápa Itália püspökeihez intézte a kamsztedésről és más jogtalan pénzszerzésről (*Vix pervenit*, 1745. november 1., uo. 591–594).

¹³⁶ CARLEN, M. C. (ed.), *The papal encyclicals*, I–V. Wilmington, N.C. 1981. I. XVII–XVIII. idézi MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 105¹³.

¹³⁷ Ezt a nemzeti nyelvű fordításokban elszikkadó különbséget már a régebbi szakirodalom egyöntetűen hangsúlyozza, lásd CICOGNANI, *Ius canonicum* (2. j.) I. 94. CIPROTTI, P., *Lezioni di diritto canonico. Parte generale*, Padova 1943. 275. VERMEERSCH–CREUSEN, *Ephome* (84. j.) I⁷ 84. CONTE A CORONATA, *Institutiones* (84. j.) I³ 69. EICHMANN–MÖRSDORF, *Lehrbuch* (63. j.) I⁷ 46. NAZ, *Des lois ecclésiastiques* (62. j.) I² 89–90. Újabban lásd AYMANS–MÖRSDORF, *Kanonisches Recht* (62. j.) I. 48. GROTE, *Was verlautbart Rom wie?* (14. j.) 16, 54. DEL RE, *Atti pontifici* (62. j.) 92.

¹³⁸ Vö. MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 89–90 felosztását: *litterae encyclicae dogmaticae, exhortatoriae és commemoriales*.

¹³⁹ Pl. XXIII. János, *Pacem in terris* enciklika, 1963. április 11., AAS 55 (1963) 257–304. VI. Pál, *Populorum progressio* enciklika, 1967. március 26., AAS 59 (1967) 259–299. II. János Pál, *Fides et ratio* enciklika, 1998. szeptember 14., AAS 91 (1999) 5–88.

¹⁴⁰ MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 90 szerint ezek témája ugyanaz a három fő terület, mint a *litterae encyclicae* esetében.

¹⁴¹ Pl. VI. Pál, *Christi Matri* enciklikus episztola, 1965. április 29., AAS 58 (1966) 745–1749: október havi rózsafüzér-imádságok; II. János Pál, *Slavorum Apostoli* enciklikus episztola, 1985. június 2., AAS 77 (1985) 779–813: Szent Cirill és Metód működésének 1100. évfordulójára.

amennyiben egyedi parancsot (*praeceptum singulare*), sőt törvényt (*lex*) tartalmaz.¹⁴³ Ez a lehetőség azonban igen ritka és a műfaj jelenlegi használati körével is kevésbé egyeztethető össze.¹⁴⁴

Magyar terminológia. A fenti műfajmegjelölések pontos magyar fordítása egyaránt „körlevél”, ez azonban (1) eltér a nemzeti nyelvek bevett szóhasználatától (ol. *enciclica*, sp. *encíclica*, fr. *encyclique*, ang. *encyclical*, ném. *Enzyklika*); (2) összetéveszthető egy kúriai műfaj, a *litterae circulares* magyar változatával; (3) egybeolvasztja e pápai dokumentumműfaj két önálló típusát, amelyek az eredeti terminológiában jól elkülönülnek egymástól.¹⁴⁵ A jelenleg használatos magyar változat, az „enciklika” szintén neutralizálja az alfajok közötti különbséget, a görögös formát híven megőrző „enciklikus levél”, ill. „enciklikus episztola” viszont szokatlansága miatt kevésbé szerencsés. Áthidaló megoldásként a *litterae encyclicaere* mint gyakoribb típusra volna érdemes megtartani az *enciklika* alakot a „levél” szónak (a nemzeti nyelvekben egyébként is általános) elhagyásával, a jóval ritkább *epistula encyclicára* pedig a szó szerinti *enciklikus episztola* formát lehetne alkalmazni.

Epistula apostolica

Forma. Az előzékszövegben a címzettek köre és a dokumentum tárgya latinul. Aláíró: a pápa. Címzett: a katolikus hierarchia egésze vagy egy meghatározott köre és/vagy a hívek egy meghatározott köre. *Protocolum*: Vagy a hagyomá-

¹⁴² Vö. AUBERT, J.-M., *Nature et autorité des encycliques, Le droit et les institutions de l'Église catholique latine de la fin du XVIIIe siècle à 1978. Église et sociétés* (Histoire du droit et des institutions de l'Église en Occident 18), Paris 1984. 469–473. (további irodalommal).

¹⁴³ A XX. században pl. X. Pius *Pascendi Dominici gregis* enciklikájának (1907. szeptember 8., ASS 40 [1907] 596–650) második, rendelkező része (639–650, különösen a VI–VII. p.), vö. MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 106. ugyanígy XI. Pius *Quas primas* enciklikája (1925. december 11., AAS 17 [1925] 593–610), amely az egész világegyházban bevezette Krisztus Király ünnepét. Érdemes azonban megjegyezni, hogy ez a jelenség egyáltalán nem újkeletű: a műfaj már megszületése pillanatától kezdve használatos volt pápai jogszabályok kiadására is, l. pl. XIV. Benedek *Quod provinciale concilium* enciklikáját (1754. augusztus 1.), amelyben szigorúan megtiltja a keresztényeknek a török vagy mohamedán nevek viselését, idézve: BENEDICTUS XIV, *De syndo dioecesana* (77. j.) II. 321 (13, 20, 9).

¹⁴⁴ Ennek alapján a korábbi szakirodalom – pl. COCCHI, G., *Commentarium in «Codicem iuris canonici» ad usum scholarum. Elementa iuris publici ecclesiastici. Liber I: Normae generales*, Taurini 1947.⁶ 110 – elvi éllel mondja ki: „Huiusmodi litterae non continent leges vel decreta.” Vö. EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 73. Az újabb szerzők közül ezzel szemben D’OSTILIO, *Il diritto amministrativo della Chiesa* (62. j.) 338. annyira természetesen érzi e műfaj normativitását, hogy azt egyenesen *doctrinalis* és *disciplinaris* alcsoportokra osztja fel.

¹⁴⁵ A két típus megkülönböztetésének szükségességére a szakirodalmon kívül (l. pl. GONZÁLEZ DEL VALLE, *Los actos pontificios* [7. j.] 257⁴⁶. HUELS, *A theory of juridical documents* [17. j.] 357) időnként félhivatalos nyilatkozatok is felhívják a figyelmet. A Szentsték honlapján pl. a II. János Pál főbb dokumentumait felsoroló jegyzékben (Sala Stampa della Santa Sede, *Dati statistici del Pontificato di Giovanni Paolo II* [Aggiornamento: 09.11.2003]) a *Slavorum Apostoli* enciklikus episztola (l. fent, 144. j.) mellett a következő megjegyzés olvasható (http://www.vatican.va/news_services/press/documentazione/documents/pontificato_gpII/pontificato_dati-statistici_it.html#Documenti%20principali): „si tratta di un’Epistola Enciclica, non di una Lettera Enciclica.”

nyos intitutatio és salutatio: „Ioannes Paulus PP. II | Venerabiles Fratres et Dilecti Filii | salutem et Apostolicam Benedictionem”; vagy a modern levelek formulája: „Venerabili Fratri | Dilecto Filio ...” és/vagy „Venerabilis Frater in Episcopatu”. Időnként előfordul, hogy a teljes protocollum hiányzik,¹⁴⁶ sőt maga a hivatalos műfajmegjelölés is lehet hibás.¹⁴⁷ Eschatocollum: A datum után a subscriptio „Ioannes Paulus PP. II” formában.

Eredet és használat. Az egyszerű, hétköznapi érintkezést szolgáló pápai levelekből (epistulae) emelkedett ki a fontosabb ügyek intézésére, amint ezt az apostolica jelző is kifejezi.¹⁴⁸ Ezt a szerepet az újkor első felében még a rendesen litterae apostolicaenek nevezett brévék töltötték be,¹⁴⁹ mivel azonban használatuk idővel igen formálissá vált, szükség volt az új dokumentumtípusra. A szentszéki dokumentumok mai rendszerében tehát az epistula apostolica, bár szó szerinti jelentése megegyezik a litterae apostolicae jelentésével,¹⁵⁰ mégsem tekinthető brévének, mivel nem a halászyúrrú alatt kerül kibocsátásra. Használatában inkább a litterae encyclicaere hasonlít, hiszen általában nagyobb személyi körhöz szól,¹⁵¹ ám lehet a címzettje egyetlen személy is. Témája többnyire évfordulós megemlékezés,¹⁵² ill. ezzel összefüggésben az egyházi tanítás kifejtése.¹⁵³ Szövege latin nyelvű, 1962 és 2001 között e műfajból összesen 44 db jelent meg.

Tekintély. Mint tanító és megemlékező jellegű dokumentum a pápai Tanítói-vatal rendes gyakorlása,¹⁵⁴ kivételesen definitíven követendő tanítás (vö. CIC 750. k., 2. §),¹⁵⁵ e tekintetben tehát megegyezik a pápai aktusok előző műfajával. Közvetlen jogi ereje a szakirodalom többségi álláspontja szerint nincs.¹⁵⁶

¹⁴⁶ Pl. AAS 71 (1979) 701. 707; 89 (1997) 217.

¹⁴⁷ Pl. a *Dominicae cenae* apostoli episztola elején csak ennyi olvasható (AAS 72 [1980] 113): „Epistula”, jöllehet nem közönséges levélről, hanem alapvető tanítást kifejtő pápai dokumentumról van szó. A hibát az AAS szerkesztői a mutatóban korrigálták (l. uo. 1281). Alighanem szintén *epistula apostolica* a liturgiáról általában szóló *Vicesimus quintus annus* dokumentum (l. lent, 240. j.), amely a *litterae apostolicae* (= bréve) műfajmegjelölést viseli, bár a halászyúrrúval való megpecsételésre utaló kitélt, amely a brévék szinte egyedüli megkülönböztető jele (l. lent, 189. j.), nem tartalmazza.

¹⁴⁸ VERMEERSCH–CREUSEN, *Epitome* (84. j.) I⁷ 86. VI. Pál azonban az 1971 után nem adott ki több ilyen megjelölésű dokumentumot, és e körben is inkább az egyszerű *epistula* műfajt alkalmazta.

¹⁴⁹ ERDŐ, *Az egyházjog forrásai* (5. j.) 223.

¹⁵⁰ Így érti (félre) pl. HEIMERL, H. – PREE, H., *Kirchenrecht. Allgemeine Normen und Eherecht* (Springers Kurzlehrbücher der Rechtswissenschaft), Wien–New York 1983. 32.

¹⁵¹ LUDSMAN, *Introductio* (3. j.) I. 55³. MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 106.

¹⁵² Pl. XXIII. János, *Magnifici eventus* apostoli episztola, 1963. május 11., AAS 55 (1963) 434–439: a szláv népek főpapjaihoz Szent Cirill és Metód Morvaországba érkezésének 1100. évfordulója alkalmából; VI. Pál, *Sancti Stephani ortum* apostoli episztola, 1970. augusztus 6., AAS 62 (1970) 577–587: a magyar hívekhez Szent István és a magyar egyház születésének 1000. évfordulójára.

¹⁵³ Pl. II. János Pál, *Magnificat* apostoli episztola, 2001. július 25., AAS 93 (2001) 820–823: Paskai László bíboroshoz a magyar kereszténység ezeréves jubileumának végén.

¹⁵⁴ Pl. VI. Pál, *Octogesima adveniensi* apostoli episztola, 1971. május 14., AAS 63 (1971) 401–441: Maurice Roy bíboroshoz, a Világiak Pápai Tanácsa elnökéhez a *Rerum novarum* enciklika 80. évfordulója alkalmából, vö. MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 106.

Magyar terminológia. Az epistula apostolicát a nemzeti nyelvekben többnyire összemossák a litterae apostolicae kategóriájával, így a mai magyar gyakorlat is mindkettőt „apostoli levél”-nek mondja, jóllehet ez igen komoly zavarokhoz vezethet.¹⁵⁷ Minthogy e műfajt mind megjelölése, mint használati köre, mind pedig tekintélye egyértelműen elkülöníti a litterae apostolicae csoportjától, visszaadására egyedül a szokatlan, ám szó szerinti apostoli episztola forma tűnik alkalmasnak.¹⁵⁸

3. Ünnepelesebb szóbeli pápai aktusok

Ebbe a csoportba azok a műfajok tartoznak, amelyek a pápának valamilyen ünnepeles aktus során tett szóbeli megnyilatkozását örökítik meg írásos formában. A *sollemnis canonizatio* és a *sacra consistoria* esetében a pápai megnyilatkozás nem magával a dokumentummal azonos, hanem abba beágyazva fordul elő, így a többivel összevetve csak analóg értelemben, az AAS-ben való szerepeltetése miatt nevezhető a „szentszéki dokumentumok” egyik műfajának.

Adhortatio apostolica (postsynodalis)

Forma. Az előzékszövegben a címzettek köre és a dokumentum tárgya latinul. Aláíró: a pápa. Címzett: a címben megjelöltek. *Protocolum*: Az intulatio és a salutatio formája eleinte az enciklikákét követi, újabban azonban teljesen elmarad.¹⁵⁹ *Eschatocollum*: Datum és subscriptio a levelekhez hasonlóan a „Ioannes Paulus PP. II” formában.

Eredet és használat. Ez a műfaj régi előzmények után a XX. század elején alakult ki,¹⁶⁰ VI. Pál alatt pedig egyre gyakoribbá vált.¹⁶¹ Terjedelmének jelentős megnövekedésével eredeti szóbeli jellegét is elvesztette, amelyre így már csak a műfajmegjelölés emlékeztet. II. János Pál az *adhortatio apostolicát* témájában

¹⁵⁵ Pl. II. János Pál, *Ordinatio sacerdotalis* apostoli episztola, 1994. május 22., AAS 86 (1994) 545–548: a papszentelés fenntartásáról a férfiak számára.

¹⁵⁶ Vö. EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 73. MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 106. MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 91–92, 96, 100, 111. a tanító és buzdító mellett megkülönböztet jogi erejű *epistula apostolicát* is, ugyanakkor kijelenti, hogy „la stessa dichiarazione definitiva è una vera e propria legge canonica” (92).

¹⁵⁷ Sőt vezetett is, pl. amikor az AAS szerkesztői egyszer két *epistula apostolica* szövegét hibásan *litterae apostolicae* cím alatt tették közzé (79 [1987] 1273–1285, 1365–1375. az utóbbi ráadásul saját maga is *litterae apostolicae*nek nevezi magát). A tévedést a szerkesztők csak hallgatólagoosan, az adott kötet mutatójában korrigálták.

¹⁵⁸ Vö. azonban ol. *lettera / epistola apostolica*, ill. ang. *apostolic letter / epistle*.

¹⁵⁹ Pl. AAS 88 (1996) 5. 377.

¹⁶⁰ Vö. GROTE, *Was verlaublich Rom wie?* (14. j.) 61. A kánonjogi irodalomban az elsők között figyelt fel rá VERMEERSCH–CREUSEN, *Epitome* (84. j.)¹ 84. aki még *litterae hortatoriae*nek nevezi.

¹⁶¹ Pl. XXIII. János, *Novem per dies* apostoli buzdítás, 1963. május 20., AAS 55 (1963) 440–441: pünkösöd előtti lelkigyakorlatok; VI. Pál, *Postrema sessio* apostoli buzdítás, 1965. november 4., AAS 57 (1965) 865–871: a II. Vatikáni Zsinat végének közeledtével imádságra hívja fel a világ püspökeit.

mindig a Püspöki Szinódus teljes vagy részleges üléséhez¹⁶² kapcsolja, a műfajmegjelölés ezért újabban kiegészül a postsynodalis jelzővel (az utóbbi időkben inkább post-synodalis formában írva).¹⁶³ Bár a dokumentumot a pápa bocsátja ki, szövegébe mégis szervesen beleépítik a szinódusi munka eredményeit.¹⁶⁴ Az *adhortatio apostolica* (1962 és 2001 között összesen 29 db) rendszeren latin nyelvű, az utóbbi években azonban az AAS – a latin nyelvű cím szokását fenntartva – egyre inkább az eredeti, nemzeti nyelvű szöveget publikálja.

Tekintély. Műfajának megfelelően értékelő és tanító, célokat kijelölő és buzdító szöveg,¹⁶⁵ amelyet a litterae encyclicaetól tartalmilag a Püspöki Szinódushoz való kapcsolódásán kívül semmi sem különböztet meg.¹⁶⁶ Jogi erővel ennek megfelelően szintén nem bír¹⁶⁷ (maga a Püspöki Szinódus ettől függetlenül természetesen alkothat jogilag releváns dokumentumokat is, ezeket azonban a Szentszék nem az AAS-ben teszi közzé¹⁶⁸).

Magyar terminológia. A postsynodalis jelző visszaadható közvetlen átvételrel a „posztzinodális” formában, és értelem szerinti fordításban, elemeire bontva mint „szinódus utáni” (mivel „szinódus” alatt itt a Püspöki Szinódus értendő, amely nem zsinat, a „zsinat utáni” fordítási lehetőség fogalmilag kizárt). E kettő közül a hazai gyakorlatban az utóbbi, magyarosabb forma használatos, amely az általános magyarítási szempontoknak is megfelel. Így az *adhortatio apostolica* (postsynodalis) magyarul (szinódus utáni) apostoli buzdítás.

Sollemnis canonizatio

Forma. Az előzékszövegben a műfajmegjelölés pontos formája *In sollemni canonizatione*, amely az *in* előjárószóval nyelviileg is utal rá, hogy e dokumentumtípus nem maga a szenttéavatás aktusa, hanem csak annak írásos megőrkítése. Az ezután álló latin cím közli a kanonizált boldog nevét, az esemény helyét és idejét. Aláíró és címzett nincs. – A közölt dokumentum az aktusról készült latin nyelvű beszámoló jegyzőkönyv formájában, amely egyenes idézetekből és az AAS szerkesztői által írt összekötő szövegből áll.¹⁶⁹

¹⁶² Felsorolásukat lásd BRUNORI, P., *A katolikus Egyház. Alapok, személyek, intézmények* (Pázmány könyvek 2), Budapest 2002. 100–102.

¹⁶³ Pl. II. János Pál, *Christifideles laici* szinódus utáni apostoli buzdítás, 1988. december 30., AAS 81 (1989) 393–521: a szinódus teljes ülését (1987) követően; ill. *Ecclesia in Africa* szinódus utáni apostoli buzdítás, 1995. szeptember 14., AAS 88 (1996) 5–82: a szinódus részleges ülése (1994) után.

¹⁶⁴ LThK³ IX. 1185.

¹⁶⁵ Vö. MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 90.

¹⁶⁶ Ez a tény lehet az alapja annak, hogy az ilyen dokumentumokat sok hívő – tájékozatlanságból vagy az egyszerűség kedvéért – sommásan csak „encikliká”-nak nevezi, vö. GROTE, *Was verlautbart Rom wie?* (14. j.) 61.

¹⁶⁷ Vö. MAY–EGLER, *Einführung* (20. j.) 181. MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 107.

¹⁶⁸ Felsorolásukat lásd ERDŐ P., *A II. Vatikáni Zsinat „Christus Dominus” kezdetű határozatának hatása az egyházi jog fejlődésére*, in *Teológia* 36 (2002) 29–51, itt 37⁴⁴. Vö. még SASTRE SANTOS, *Metodologia giuridica* (51. j.) 151⁵⁸.

Eredet és használat. Bár a szenttéavatások hosszú történetre tekinthetnek vissza az Egyházban,¹⁷⁰ a *sollemnis canonizatio* műfaja csak az AAS indulásával született meg, korábban ugyanis a Szentszék ilyen jegyzőkönyveket egyszerűen nem publikált. A szenttéavatási cselekmények a pápai udvar legünnepélyesebb vallási szertartásai közé tartoznak,¹⁷¹ amelyek keretében két konkrét pápai aktus szerepel: az egyházfő által kimondott ünnepélyes szenttéavatási formula és az új szent(ek)ről szóló homília (ezek azonban írásba foglalva önálló műfajokként, ill. azok részeként jelennek meg, l. a *litterae decretales* és a homília kategóriáját).¹⁷² *Sollemnis canonizatio* anyaga 1962 és 1970 között összesen 11-szer jelent meg nyomtatásban. 1971 óta e műfaj – talán éppen jelentősen gyakoribbá válása miatt – nem szerepel többé az AAS hasábjain, az eseményről kiadott dekretális-levél viszont természetesen utal a megtörténtére.

Tekintély. A szenttéavatás leírása önmagában pusztán tájékoztató jellegű, a benne szó szerint közölt ünnepélyes formula¹⁷³ azonban a *litterae decretales*nél ismertetett kánoni hatást eredményezi, ezért ugyanazzal az erővel bír.¹⁷⁴ A szertartás alkalmával elmondott pápai homília tekintélye ugyancsak megegyezik az e műfajba tartozó egyéb szövegekével.

Magyar terminológia. A *sollemnis canonizatio* magyarul az „ünnepélyes szenttéavatás / kanonizáció” formában adható vissza. Megjegyzendő azonban, hogy az aktus pusztá ismertetése az AAS-ben nem tekinthető önálló pápai dokumentumtípusnak, formális kibocsátó hiányában pedig nem is lehet rá úgy hivatkozni, mint a többi, eredeti szövegben testet öltő műfajra.

(*Sacra*) *Consistoria*

Forma. Az előzékszöveg a bíborosi összejövétel műfajának megjelölése után annak típusait közli. Aláíró és címzett nincs. – A beszámoló formája a *Sollemnis*

¹⁶⁹ Pl. XXIII. János: AAS 54 (1962) 305–309 (Boldog Martino de Porres szenttéavatása, 1962. május 6.); VI. Pál: AAS 59 (1967) 1017–1026 (Boldog Benildo szenttéavatása, 1967. október 29.).

¹⁷⁰ Az újabb összefoglalások közül lásd APECITI, E., *L'evoluzione storica delle procedure ecclesiastiche di canonizzazione*, *Quaderni di diritto ecclesiale* 11 (2002) 57–90; SZUROMI, Egyházi intézménytörténet (77. j.) 72–75, 149–151.

¹⁷¹ VI. Pál, *Pontificalis domus* motu proprio, 1968. március 28., 4. p., 2. §, AAS 60 (1968) 309.

¹⁷² A különböző szóbeli és írásbeli pápai aktusok összefüggéseire a legjobb modern példa a Szűz Mária mennybevételének hittételként való kihirdetésével kapcsolatos megnyilatkozások anyaga (AAS 42 [1950] 753–795): a dogmát ünnepélyesen kimondó *constitutio apostolica*, az ezt előkészítő *consistorium semipublicum* XII. Pius latin *allocutiójával*, maga a *sollemnis dogmatica definitio*, benne egy olasz nyelvű pápai *allocutióval*, a dogma kihirdetése előtt a világ püspökeinek küldött *epistula encyclica*, s végül a pápa latin *oratiója* a Rómában összegyűlt főpapokhoz. Ezután következik a Szent Rítuskongregáció „*Urbis et orbis*” *decretuma* az új miseszöveg pápai jóváhagyásáról.

¹⁷³ Erről lásd FRUTAZ, A. P., «*Auctoritate ... Beatorum Apostolorum Petri et Pauli*»: *saggio sulla formula di canonizzazione*, in *Antoniano* 42 (1967) 435–501.

¹⁷⁴ Vö. GUTIÉRREZ, *La proclamazione della santità nella Chiesa* (123. j.) különösen 510–526. AIMONE, P.V., *La qualificazione canonico-teologica delle pronunce papali di beatificazione e di canonizzazione*, in *Apollinaris* 75 (2002) 539–656, különösen 556–563.

canonizatio műfajához hasonlóan jegyzőkönyv, amelyben az egyenes idézetek között a szerkesztők latin nyelvű összekötő szövegei olvashatók.¹⁷⁵

Eredet és használat. A consistoriumok a pápai udvar ünnepélyes szertartásai közé tartoznak,¹⁷⁶ s hagyományosan három típusuk volt: secretum, publicum és semipublicum.¹⁷⁷ E két utóbbi formát II. János Pál 1979-től kezdve consistorium unicum néven összevonta. A consistorium a jelenlegi gyakorlat szerint lehet rendes (ordinarium) vagy rendkívüli (extraordinarium).¹⁷⁸ A kifejezésből az AAS 1997-től elhagyja a sacra jelzőt, a többes számot viszont furcsamód megőrzi, jóllehet egyszerre csak egy consistorium ordinarium publicumra kerül sor.¹⁷⁹

A szertartás latin nyelvű ismertetésében számos egyéb cselekményen kívül eredetileg a következő pápai megnyilatkozások szerepeltek: két allocutio, amelyek között az új bíborosok kinevezésére és kihirdetésére került sor (creatio et publicatio novorum cardinalium),¹⁸⁰ majd egy újabb allocutio következett. II. János Pál alatt az allocutiók közlése fokozatosan megszűnt és az eseményekről szóló beszámolók is igen rövidre zsugorodtak.¹⁸¹ A (Sacra) Consistoria rovatcím az AAS-ben 1962 és 2001 között összesen 58 alkalommal szerepel.

Tekintély. A consistoriumban lezajlott események leírása önmagában pusztán tájékoztató jellegű, maguk az eredeti pápai aktusok azonban a saját típusuknak megfelelő tekintéllyel bírnak: a kinevezésekről külön írásos dokumentumok készülnek, a pápi beszédek erejét pedig az allocutio műfaj általános sajátosságai alapján kell megítélni. Egészen kivételesen azonban sor kerülhet olyan szóbeli pápai törvényhozói aktusra (oraculum vivae vocis), amelyet egyedül ez a dokumentumműfaj örökít meg.¹⁸²

¹⁷⁵ Pl. XXIII. János: AAS 54 (1962) 193–253 (1962. március 19. és április 12.); VI. Pál: AAS 62 (1970) 403–415 (1970 május 18.); II. János Pál: AAS 94 (2002) 313–314 (2002. március 26.).

¹⁷⁶ VI. Pál, *Pontificalis domus motu proprio* (173. j.) 4. p., 2. §, AAS 60 (1968) 309.

¹⁷⁷ Jellegükről és tárgyukról l. CE IV. 1908, 285–286. EC IV. 173–176. A hazai irodalomból lásd BÁNK, *Az alkotmányjog alapjai* (15. j.) 49.

¹⁷⁸ GROTE, *Was verlautbart Rom wie?* (14. j.) 100. LThK³ VI. 293. LSKSR I. 626–629.

¹⁷⁹ Korábban az ilyet minden további nélkül egyes számba tették, l. pl. AAS 13 (1921) 521.

¹⁸⁰ Bár a CIC 351. k. 2. §-a ezt az aktust *decretum*nak nevezi, formális határozatról, vagyis *decretum* dokumentumtípusról természetesen nem beszélhetünk. A kinevezésről egyébként bulla szokott készülni, ezt azonban az AAS a többi kinevező oklevélhez hasonlóan nem közli (vö. fent, 130. j.).

¹⁸¹ 1994-ben és 1998-ban még az is előfordult, hogy az AAS szerkesztői a *consistorium* megtörténtére pusztán a *Diarium Romanae Curiae* rovatban utaltak, magukat a jegyzőkönyveket azonban – az általános gyakorlattal ellentétben – nem közölték.

¹⁸² Ez történt az 1958. december 15-i *consistorium secretum* alkalmával, amikor XXIII. János a bíborosi kinevezések során előszóban helyezte hatályon kívül az 1917-es CIC-nek a szent kollégium maximális létszámát megszabó 231. k.-ját, l. AAS 50 (1958) 987. Helytelenül említi ezt az aktust a pápai *allocutio (consistorialis)* részeként MAY–EGLER, *Einführung* (20. j.) 178⁸⁶, hiszen az nem az AAS-ben I. pontként felvett beszédben, hanem a „II. Creatio et publicatio Patrum Cardinalium” felirat alatti szövegben szerepel. Pontosabban hivatkozik rá OCHOA, X., *De recusatione iudiciali Patrum Cardinalium Signaturae Apostolicae* (1977), Opus iustitiae pax. Miscellanea in onore del Prof. X. Ochoa, a cura di M. Baso, Città del Vaticano 1990. 19–58, itt 45¹³²: „a primo consistorio”.

Magyar terminológia. A (Sacra) Consistoria fordítása – az eredetiben az egyes alfajok együttes előfordulása miatt használatos többes számtól eltekintve – „(szent) konzisztórium”. Bár a konzisztórium események ismertetése a Sollemnis canonizációhoz hasonlóan nem önálló pápai dokumentumtípus, szükség esetén mégis előfordulhat, hogy egy benne megörökített releváns eseményre csak e műfaji kategória megemlítésével lehet szabatosan hivatkozni.

4. Kifejezetten jogi jellegű pápai dokumentumok

Az e csoportba sorolt műfajok közös jellemzője az általános forma (vagyis a konkrétan megnevezett címzettek hiánya) és a kiemelten jogi jelleg. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ne tartalmaznának alkalmanként igen súlyos pápai tanítást, ám ez – szemben pl. a *litterae encyclicae*vel – nem a dokumentum elsődleges célja, hanem inkább csak a jogi szabályozást bevezetését és indoklását szolgálja. Az ilyen bevezető részeket, amelyek megelőzik magát a tagolódsági egységekre (pl. cikkelyekre, pontokra, §-okra) oszló normaszöveget, a moden jogi nyelv preambulumnak nevezi.¹⁸³ A bevezető és a rendelkező rész elkülönülése a *litterae apostolicae* kivételével az alábbi pápai dokumentumok mindegyikére jellemző.

Litterae apostolicae motu proprio datae

Forma.¹⁸⁴ Az előzékszövegben a tartalmat közlő rövid latin cím. Aláíró: a pápa. Címzett: nincs megjelölve, valójában azonban az egyetemes Egyház. Protocollum: Az intitulatio formája „Ioannes Paulus PP. II”,¹⁸⁵ a salutatio címzett hiányában elmarad.¹⁸⁶ Eschatocollum: Datum és subscriptio a „Ioannes Paulus PP. II” formában (ez esetben tehát az intitulatio és a subscriptio teljesen megegyezik); corroboratio szintén nincs.¹⁸⁷

¹⁸³ A „preambulum” szó elsősorban a nemzetközi szerződésekben használatos (l. ezekről YOU, P., *Le préambule des traités internationaux*, Fribourg 1941), ahonnan több állam alkotmánya is átvette. Mivel a világi jogokban e szöveg rendszerint egyetlen összetett mondatból áll, az egyházi jogszabályok gyakran több oldalas bevezetőit a kánonjogi irodalomban nem szokás e megjelöléssel illetni.

¹⁸⁴ Vö. EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 82.

¹⁸⁵ Ez néha elmarad, pl. AAS 79 (1987) 1353; 80 (1988) 1255; 86 (1994) 385; 93 (2002) 737; de lehet hibás is, pl. AAS 66 (1974) 308: „Paulus Episcopus” a bevett „Paulus PP. VI” forma helyett.

¹⁸⁶ Vö. azonban a lenti 202. j.-ben írtakat.

¹⁸⁷ D’AVACK, P. A., *Atti legislativi pontifici* (62. j.) 40. A pecsét hiányát az egyházfő sajtókezelő aláírása (ill. eredetileg a „Placet motu proprio” szöveg + a pápa eredeti keresztnevének kezdőbetűje) pótolja. Éppen ezért nem tekinthető motu próprioznak X. Pius *Gravi iamdiu scandalo* kezdetű, 1911 február 11-én kelt dokumentuma, amelyet a hivatalos közlöny e címfelirattal közöl (AAS 3 [1911] 53–54). Mivel ez a különös iromány, amely három angol pap kiközösítését tartalmazza, „dilecti filii” formában többször is – meghatározatlan körű – címzetteket emleget, a végén pedig a „datum [...] sub annulo Piscatoris” fordulat olvasható, eredetileg minden bizonnyal *litterae apostolicae* volt, amelyet azonban az AAS szerkesztői téves műfajmegjelöléssel láttak el (ennek lehetőségéhez vö. RABIKAUSKAS, *De significatione verborum «bulla», «breve»* [106. j.] 91–92).

Eredet és használat. A műfaj a későközépkorban alakult ki a levél jellegű pápai dokumentumok (bulla, breve, epistola) körén kívül, elsősorban a Kúria és a pápai állam ügyeinek intézésére.¹⁸⁸ Megjelölése egészen a XX. század elejéig motus proprius volt, amelyet viszont már az ASS-ben felváltott a motu proprio alak.¹⁸⁹ Eleinte ezt vették át az AAS szerkesztői is, a műfaj neve azonban végül a litterae apostolicae motu proprio datae formában állapodott meg.¹⁹⁰ Mivel az ilyen dokumentumok megjelenésükben nem a levélformát követik (pl. nincs címzésük), egyesek szerint a decretum tág értelemben vett kategóriájába tartoznak, teljes megjelölésük így decretum motu proprio volna.¹⁹¹ A jelenlegi gyakorlat ezzel szemben nem hagy kétséget afelől, hogy ez a műfaj – eredetétől immár függetlenül – a litterae apostolicae egy formailag is önálló kategóriája,¹⁹² amely nem vonható a brève¹⁹³ vagy az epistula¹⁹⁴ fogalma alá sem. Tipikusan jóváhagyó és kihirdető dokumentum, amelyhez a jóváhagyott és kihirdetett szöveg – ha jogi jellegű – gyakran társul függelékként.¹⁹⁵ Rendesen latin nyelvű, 1962 és 2001 között összesen 84 db jelent meg (közülük csak 4 olasz).

Tekintély. (1) A litterae apostolicae motu proprio datae pápai törvényhozás rendes, kevésbé ünnepélyes eszköze: alapvetően pápai törvény,¹⁹⁶ mégpedig vagy az egész Egyház számára kiadott lex universalis, vagy a római egyházmegye és a Vatikánvárosi Állam ügyeire vonatkozó lex particularis.¹⁹⁷ Előbbi minőségében tárgya lehet pl. a liturgikus jog módosítása¹⁹⁸ vagy a részegyházak alapvető al-

¹⁸⁸ DESE XLVII. 21–24. CE X. 602. EC VIII. 1487. DDC VI. 957. LThK² VII. 664. DEL RE, N., *Motu proprio*, in MV (1995) 697. LThK³ VII. 506 és LSKR II. 826.

¹⁸⁹ Pl. ASS 11 (1878/79) 465: „motus proprius”; 36 (1903/04) 584: „motu proprio”.

¹⁹⁰ Pl. AAS 9 (1917) 483: „motu proprio”; 54 (1962) 65: „litterae apostolicae motu proprio datae”.

¹⁹¹ MAROTO, *Institutiones* (18. j.) I. 404. LUDSMAN, *Introductio* (3. j.) I. 54. CICOGNANI, *Ius canonicum* (2. j.) I. 92. MICHIELS, *Normae generales* (45. j.) I. 183. VERMEERSCH–CREUSEN, *Epitome* (84. j.) I⁷ 84. SIPOS–GÁLÓS, *Enchiridion* (63. j.) 27. SIPOS, *Katolikus egyházjog* (15. j.) 10 szerint „a forma szempontjából decretum az olyan pápai irat, mely levélalak nélkül rendez vagy intéz valamit”, ugyanígy CIPROTTI, *Lezioni* (139. j.) 275.

¹⁹² SÄGMÜLLER, *Lehrbuch* (62. j.) I [2]⁴ 1926, 159 MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 109. ERDŐ, *Az egyházjog forrásai* (5. j.) 222. A legpontosabb PRÜMMER, *Manuale* (63. j.) 22 meghatározása: „motus proprii vocantur illae litterae apostolicae, quae incipiunt verbis «motu proprio»”. A pápa természetesen más *litterae apostolicae*, sőt egyéb dokumentumokat is kiadhat saját indítatásból, ettől azonban még nem nevezhetjük azokat motu proprióknak. Teljességgel érthetetlen, miért használja WINFRIED SCHULZ egyébként kitűnő cikkében a *Pastor bonus* rendelkezésre következőket ezen a megjelölést: *Die Zuständigkeitsordnung des Motu proprio „Pastor bonus” vom 28. Juni 1988. Anmerkungen zur Kurienreform von Johannes Paul II.*, in ÖAKR 38 (1989) 62–72 (= Der Staat der Vatikanstadt [92. j.] 94–104).

¹⁹³ L. pl. FALCO, M., *Introduzione allo studio del «Codex iuris canonici»* (Torino 1925), a cura di G. Feliciani (Religione e società 18), Bologna 1992. 171: „I motuproprii hanno la forma di brevi”. A *motus proprius* fogalma egyébként már a XVI. századi köznyelvben összekapcsolódott a brève kategóriájával, vö. a BAV Barb. Lat. 5195 fol. 67v-jának bejegyzését III. Pál egy dokumentumáról (PASTOR, *Allgemeine Dekrete* [77. j.] 488¹): „in motu proprio in forma brevis dato 14 Ianuarii 1542.”

¹⁹⁴ L. pl. AYMANS–MÖRSDORF, *Kanonisches Recht* (62. j.) I 48: „Motuproprio (MP) ist ein auf eigenen Antrieb in Briefform, aber ohne Anrede, ergehender Erlaß des Papstes”; LISTL, J., *Die Rechtsnormen*, in LISTL, J. – MÜLLER, H. – SCHMITZ, H. (Hrsg.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 1999.² 109: „das Motuproprio, das in Briefform ausgefertigt wird.”

kozmányjogi jogintézményeinek szabályozása.¹⁹⁹ Újabban egy-egy fontosabb vé-
dőszentté nyilvánítás egyszerű litterae apostolicae helyett litterae apostolicae
motu proprio datae útján történik.²⁰⁰ Kivételesen előfordul, hogy nem tartalmaz új
előírást, csak a korábbi törvényeket értelmezi és megtartásukat sürgeti, jóllehet ez
rendesen a kúriai responsum és az instructio műfajok sajátja.²⁰¹

(2) A litterae apostolicae motu proprio datae másik fő alkalmazási területe – a
műfaj eredetének megfelelően – kúriai intézmények létrehozása, összevonása és
megszüntetése.²⁰² Az ilyen tartalmú dokumentumok inkább tűnnek egyedi köz-
igazgatási aktusnak, normatípusukat tekintve tehát decretum singularének,²⁰³

¹⁹⁵ Pl. XXIII. János, *Appropinquante Concilio* motu proprio, 1962. augusztus 6., AAS 54 (1962) 609–631: a II. Vatikáni Zsinat ügyrendje (az *ordo* függelékben közölve); II. János Pál, *Sacramentorum sanctitatis tutela* motu proprio, 2001. április 30., AAS 93 (2001) 737–739: a Hit-
tani Kongregációnak fenntartott súlyosabb bűncselekményekre vonatkozó szabályokról, amelyek
több ponton módosítják, ill. kiegészítik a CIC és a CCEO előírásait (maga a *normae* szöveg az
AAS-ben nincs közölve [saját példánya alapján közzéteszi azonban az AKKR 171 (2002)
458–466], amit teljes joggal bírál SCHMITZ, H., *Delicta graviora Congregationi de Doctrina Fidei
reservata*, in *De processibus matrimonialibus* 9 [2002] 293–312, itt 293, 295, 306. és NUÑEZ, G.,
*La competencia penal de la Congregación para la Doctrina de la Fe. Comentario al m. p.
«Sacramentorum sanctitatis tutela»*, in *Ius canonicum* 43 [2003] 351–388, itt 363–366. Velük
szemben DE PAOLIS V., *Norme «de gravioribus delictis» riservati alla Congregazione per la
Dottrina della Fede*, in *Periodica* 91 [2002] 273–312, itt 295 a *normae* szövegének a kongregáció
levelében való tartalmi összefoglalását [vagyis nem az ordináriusoknak való megküldését!] a CIC
8. k. 2. §-a [helyesen: 1. §-a] szerinti különleges kihirdetési módnak tekinti, lényegesen kitágítva
ezzel a *promulgatio* bevett fogalmát).

¹⁹⁶ Vö. EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 82. MORRISSEY, *Papal and curial
pronouncements* (13. j.) 109. HUELS, *A theory of juridical documents* (17. j.) 347, 354.
MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 95. Hivatalos részről I. HERRANZ, J.,
L'intervento, L'Osservatore romano, 1998. szeptember 24., 7: „Questo tipo di documento
costituisce lo strumento ordinario dell'attività legislativa del Supremo Pastore della Chiesa. Con
esso Egli promulga, di propria iniziativa, benché solitamente preceduta da una amplissima
consultazione, decisioni di governo che hanno valore di legge.” Vö. azonban lent, 204–206. j.

¹⁹⁷ Vö. MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 106–108. II. János Pál teljes
ide vonható jogalkotásának felsorolásával.

¹⁹⁸ Pl. VI. Pál, *Ministeria quaedam* motu proprio, 1972. augusztus 15., AAS 64 (1972) 529–534:
a kisebb rendek és a szubdiakonatus eltörlése.

¹⁹⁹ Pl. II. János Pál, *Apostolos suos* motu proprio, 1998. május 21., AAS 90 (1998) 641–658: a
püspöki konferenciák teológiai és jogi természetéről.

²⁰⁰ II. János Pál, *Spes aedificandi* motu proprio, 1999. október 1., AAS 92 (2000) 220–229: Svéd-
országi Szent Brigittának, Sicnai Szent Katalinnak és a Keresztről nevezett Szent Terézia
Benediktának (Edith Stein) Európa társvédőszentjeivé nyilvánítása; ill. *E sancti Thomae* motu
proprio, 2000 október 31., AAS 93 (2001) 76–80: Morus Szent Tamásnak a politikusok védő-
szentjévé nyilvánítása. Több közös formai jellegzetesség (a „litterae apostolicae” felirat után a
„motu proprio datae” toldat nem félkövérrel van nyomtatva, továbbá az *intitulatio* után *salutatio*
is szerepel „ad perpetuum rei memoriam” szöveggel) azonban arra látszik utalni, hogy e doku-
mentumok eredetileg *litterae apostolicae* gyanánt készültek, s csak utóbb lettek átsorolva jelenlegi
műfajukba. Kifejezetten hangsúlyozza viszont egyetemes (liturgikus) törvény voltukat MARCUZZI,
La legislazione universale post-codiciale (19. j.) 108–109.

²⁰¹ Pl. II. János Pál, *Misericordia Dei* motu proprio, 2002. április 7., AAS 94 (2002) 452–459: a
bűnbánat szentsége kiszolgáltatásának néhány kérdéséről.

²⁰² Pl. VI. Pál, *Quo aptius* motu proprio (31. j.): az Apostoli Kancellária megszüntetése, ill. beol-
vasztása az Államtitkárságba.

²⁰³ Vö. Eisenhofer, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 75.

megkülönböztetésük azonban a törvényerejüektől elvi alapon nem mindig lehetséges.²⁰⁴

(3) Egészen kivételes esetben ezt a műfajt a pápa pusztán megemlékező és tisztelgő céllal bocsátja ki.²⁰⁵

Magyar terminológia. A *litterae apostolicae motu proprio datae* szó szerinti fordításban „saját indíttatásból kiadott apostoli levél” vagy „motu proprio kiadott apostoli levél”. E két, egyaránt nehézkes megoldás közül szakmai és nyelvi szempontból az utóbbi inkább tűnik elfogadhatónak, ezért az eredeti dokumentumok fordításának címlapján ez a megoldás javasolható. Szakirodalmi hivatkozásban azonban a továbbra is a legmegfelelőbb a *motu proprio* (esetleg olasz mintára egy szóban és a magyar kiejtés szerint: „mótuproprió”?), amely jóllehet elhagyja az „apostoli levél” jellegre való utalást, a lényegret megtartva mégis biztosítja a latin és a magyar terminus fogalmi azonosságát. Ugyanakkor a műfajmegjelölés másik irányban egyszerűsített formáját, a pusztai *litterae apostolicae* változatot – annak ellenére, hogy akár még eredeti szentszéki szövegekben is előfordulhat²⁰⁶ – magyarra szintén a *motu proprio* kifejezéssel kell fordítani, hiszen az egyszerű „apostoli levél” már egészen más műfaji kategória.

*Constitutio apostolica [universalis – particularis]*²⁰⁷

Forma.²⁰⁸ A *constitutio apostolica universalis* előzékszövegében rendszeren a tartalmat közlő latin cím olvasható, ünnepélyesebb esetben (a *litterae encyclicae*hez hasonlóan) a címzettek pontos megnevezésével,²⁰⁹ míg a *constitutio apostolica particularis* elején az adott területi vagy személyi kör megjelölése áll.²¹⁰ Az AAS füzeteiben a rendszerint egyetlen *constitutio universalis* mindig megelőzi a *particularis*okat.²¹¹ Aláíró: az *universalis*é II. János Pál óta

²⁰⁴ Az ilyeneket AYMANS–MÖRSDORF, *Kanonisches Recht* (62. j.) I. 48 nem tartja törvénynek, közelebbit azonban nem mond róluk: „Anordnungen anderer Art”. Vö. még MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiale* (19. j.) 105

²⁰⁵ Pl. VI. Pál, *Altissimi cantus* motu proprio, 1965. december 7., AAS 58 (1966) 22–37: megemlékezés Dante Alighieri születésének 700. évfordulójáról, az utolsó bekezdésben azonban egy normatív aktus is található (dantológiai katedra alapítása a milánói katolikus egyetemen).

²⁰⁶ Pl. AAS 58 (1966) 465.

²⁰⁷ A *constitutio apostolica* műfaján belül az AAS szerkesztői sajnos nem tesznek különbséget e két alcsoport között, egyetlen műfajmegjelölés alatt hozva őket mind a közlőszövegben, mind pedig a mutatókban, jóllehet azok formailag és tartalmilag egymástól jól elkülönülő típust alkotnak. Az *universalis – particularis* megkülönböztetést alkalmazza a szakirodalomban pl. MICHIELS, *Normae generales* (45. j.) I. 182. WERNZ, *Ius decretalium* (63. j.) I² 160; ugyanígy a *generalis* szóval LIJDSMAN, *Introductio* (3. j.) I. 54.

²⁰⁸ Vö. EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 81.

²⁰⁹ Pl. AAS 75 (1983) Pars II, VII, ill. 86 (1994) 113 (a dokumentumokat, I. lent, 228. j.).

²¹⁰ Róma esetében „Urbis” vagy „Romana”, máskor egy egyházmegye (pl. „Mediolanen[sis]”), egy ország (pl. „Italiac” vagy „Coreana”) vagy egy személyi prelatúra (pl. „S. Crucis et Operis Dei”) bevett kúriai megjelölése. Az „Urbis et orbis” (ritkábban csak „Orbis”) felírat ezzel szemben egyetemes érvényre utal és a *decretum generalék* jellemzője, lásd CICOGNANI, *Ius canonicum* (2. j.) I. 90. MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 114.

maga a pápa, a particularisé az illetékes kuriális bíborosok²¹² (egészen kivételesen a pápa egyedül²¹³); ellenjegyző: két apostoli protonotárius. Címzett: általános forma.

A két típus közös formai jellemzője, hogy a *protocolum* ban az *intitulatio* és a *salutatio* formulája mindig „Ioannes Paulus episcopus | servus servorum Dei | ad perpetuam rei memoriam”,²¹⁴ továbbá hogy az *eschatocollum* ban a *corroboratio* többnyire ólompecséttel történik, amire a „Loco Plumbi” felirat utal.²¹⁵ *Constitutio apostolica universalis* esetén a *subscriptio* formája – ha a pápa írja alá – ünnepélyesebb alkalommal „Ego Ioannes Paulus catholicae Ecclesiae Episcopus”,²¹⁶ egyébként „Ioannes Paulus PP. II”.

Eredet és használat. A *constitutio* szót, amelynek a modern kánonjogban több jelentése is van,²¹⁷ a pápai aktusok megjelölésére az Egyház a római császári rendeletek (*constitutiones principum*) mintájára a későókorban kezdte alkalmazni, a később megjelenő *apostolicus* jelző az ezektől való megkülönböztetést szolgálta.²¹⁸ A *constitutio* mint tartalmi megjelölés az egyházi gyakorlatban a XIX. századig a *bull*a mint formai megjelölés szinonimája volt, a két szót még maguk a pápák is felváltva használták ugyanazon dokumentumokra utalva. Mivel e dokumentum-típus esetében a *corroboratio* ma is alapvetően ólompecséttel történik, a *constitutio apostolica* fizikai kiállítását tekintve továbbra is *bull*ának minősül,²¹⁹

²¹¹ Újabbban egészen kivételesen – pl. ha egy egész országról van szó – a *constitutio apostolica particularis* az AAS nem a többi azonos műfajával együtt, hanem külön kategóriában, egy az adott közösséghez intézett *epistula apostolica* „mellékleteként” közli (a példákat l. lent, a 215. j.-ben).

²¹² Egyrészt a bíboros kancellár (1973-ig), ill. a bíboros államtitkár (1973-tól), másrészt az ügyben érintett kongregáció vezetője. A kancellár aláírása alatt 1973-ig az Apostoli Kancellária régensének ellenjegyzése is szerepelt.

²¹³ Pl. a lengyel és a magyar egyházak átszervezésekor: AAS 84 (1992) 1112; 85 (1993) 876.

²¹⁴ Időnként azonban itt is becsúszhatnak hibák (vö. fent, 187. j.), pl. AAS 61 (1969) 297 és 67 (1975) 417: „Paulus PP. VI” a bevett „Paulus Episcopus” forma helyett (a tévedés egy lehetséges oka, hogy e dokumentumokat eredetileg *motu proprio*ként készítették elő, s csak utólag lettek átminősítve). Máskor a teljes *intitulatio* elmarad, l. pl. AAS 83 (1991) 8 (van viszont helyette pápai *subscriptio*).

²¹⁵ A kisebb ügyekben kibocsátandó *constitutio apostolicák* esetében XIII. Leó (*Universae Ecclesiae motu proprio*, 1878 december 29., ASS 11 [1878] 465–467) az ólom függőpecsét helyett egy Szent Pétert és Pált ábrázoló, valamint a pápa nevét tartalmazó piros viaszpecsét használatát írta elő.

²¹⁶ E formáról a jelen dokumentumtípusban l. MAY, *Catholicae Ecclesiae Episcopus* (116. j.) 515, 520, 529.

²¹⁷ A két latin kódex szóhasználatához l. MÖRSDORF, *Die Rechtssprache* (11. j.), 55–56. WÄCHTER, *Gesetz im kanonischen Recht* (16. j.) 7. 20–21, 41–42, 48. Mint zsinati dokumentumtípusra l. GEHR, *Die rechtliche Qualifikation* (67. j.), 96–104.

²¹⁸ DESE XVIII. 157, CE IV. 320–321. CE IV. 321–322. NCE I. 689. DEL RE, N., *Costituzioni apostoliche*, in MV (1995) 428–429. LKSKR I. 364–365.

²¹⁹ LIJDSMAN, *Introductio* (3. j.) I. 54. CICOGNANI, *Ius canonicum* (2. j.) I. 91. FALCO, *Introduzione* (195. j.) 171. EPLER, *Quelle und Fassung* (45. j.) 80⁵. PRÜMMER, *Manuale* (63. j.) 21. CIPROTTI, *Lezioni* (139. j.) 275. D’AVACK, *Atti legislativi pontifici* (62. j.) 40. MORRISSEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 107. Nem pontos NAZ, *Des lois ecclésiastiques* (62. j.) I² 91 állítása, amely szerint „les bulles qui contiennent des lois sont appellées constitutions apostoliques”.

ez a szó azonban hivatalos műfajmegjelölésként nem fordul elő a szentszéki közlönyben.²²⁰ A hagyományosan latin (egészen kivételesen olasz²²¹) nyelvű műfajból az AAS 1962 és 2001 között összesen 25 db universalist és 1183 db particularist közölt. Használati köre igen kiterjedt,²²² tekintélye pedig ennek megfelelően változó, ezért e különböző szempontokat az alábbiakban közösen ismer-tjük.

Tekintély. Az Apostoli Szentszék gyakorlatában a *constitutio apostolica* megjelölést viselik az egyházi tanítótóhivatal ünnepélyesebb megnyilatkozásai, a hit és erkölcs kérdéseit véglegesen meghatározó pápai aktusok (*constitutiones «dogmaticae»*).²²³ E körön kívül a *constitutio* műfaj a pápai kormányzati hatalom gyakorlását szolgálja, így tisztán jogi természetű (*constitutiones «disciplinares»*), ugyanakkor VI. Pál óta mindig erős doktrinális tartalmú bevezető résszel.²²⁴

(1) A *constitutio apostolica universalis* mint jogszabály (a) rendszeren egye-temes egyházi törvény (*lex universalis*),²²⁵ amelynek jellemző tárgya pl. litur-gikus és egyéb mintakiadások, ill. törvénykönyvek kihirdetése,²²⁶ a Római Kúria átszervezése²²⁷ vagy a szenttéavatási eljárások szabályozása.²²⁸ Emellett lehet

²²⁰ EPPER, *Quelle und Fassung* (45. j.) 80⁵ szerint a két kategória teljesen azonos, MICHIELS, *Normae generales* (45. j.) I. 182⁵ szerint viszont csak akkor esnek egybe, ha az AAS-ben közölt *constitutio* pergamenre írt önálló bullaként is elkészül: „constitutiones per se revera Bullae non sunt; ita v.g. *Constitutio Sapienti consilio* 29 Iun. 1908 non fuit exarata in Bulla; generatim tamen promulgantur cum solemnitate Bullae [...]”; ugyanígy CICOGNANI, *Ius canonicum* (2. j.) I. 91¹. A Szentszék legújabb gyakorlatában mégis a két fogalom lényegi azonosságra utal a fenti 127. j.-ben írtakon kívül az, hogy az AAS első kötetében a ma *constitutio apostolica particularis*nak minősülő dokumentumok még az *apostolicae sub plumbo litterae* műfajmegjelöléssel jelentek meg, l. pl. AAS 5 (1913) 481–485 és 9 (1917) 481–483 (új egyházmegyék létrehozása). Lásd még VERMEERSCH–CREUSEN, *Epitome* (84. j.) I⁷ 86.

²²¹ Pl. II. János Pál, *A seguito apostoli rendelkezés*, 1989. május 8., AAS 83 (1991) 8–12.

²²² MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 95–96, 109 szerint az Államtitkárság gyakorlatában a *constitutio apostolica* mint gyűjtőfogalom alá a következő típusokat sorolhatók: *constitutiones, bullae constitutivae* (vö. fent, 127. j.) és *bullae sub plumbo datae*. Ez a felosztás kissé meglepő, hiszen az Államtitkárság közlönyszerkesztői gyakorlatában e terminusok egyáltalán nem mutathatók ki.

²²³ Az elmúlt két évszázadban mindössze kétszer: IX. Pius, *Ineffabilis Deus* apostoli rendelkezés, 1854. december 8., in *Pii IX Pontificis Maximi acta*, I/1, 1854. 597–616. XII. Pius, *Munificentissimus Deus* apostoli rendelkezés, 1950. november 1., AAS 42 (1950) 767–773. Formailag mindkét dokumentum konzisztoriális bulla a pápa és a Rómában jelen levő bíborosok aláírásával, ennek ellenére nem a *litterae decretales*, hanem a *constitutio apostolica* (sőt XII. Piusé – igaz, csak a mutatóban – az egyébként soha elő nem forduló *bullae dogmatica*) megjelölést viseli.

²²⁴ Vö. MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 108.

²²⁵ Vö. EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 75. WÄCHTER, *Gesetz im kanonischen Recht* (16. j.) 38. MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 107. HUELS, *A theory of juridical documents* (17. j.) 340, 347. MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 95.

²²⁶ Pl. VI. Pál, *Missale Romanum* apostoli rendelkezés, 1969. április 3., AAS 61 (1969) 217–222: az új misekönyv kihirdetése; II. János Pál, *Sacrae disciplinae leges* apostoli rendelkezés, 1983. január 25., AAS 75 (1983) Pars II, VII–XIV, ill. *Fidei depositum* apostoli rendelkezés, 1992. október 11., AAS 86 (1994) 113–118: az új CIC, ill. az új katekizmus kihirdetése.

²²⁷ L. a fenti 31. j.-ben hivatkozott apostoli rendelkezéseket.

²²⁸ Pl. II. János Pál, *Divinus perfectionis Magister* apostoli rendelkezés, 1983. január 25., AAS 75 (1983) 349–355.

(b) kiemelkedő jelentőségű egyedi közigazgatási aktus (normatípusát tekintve *decretum singulare*) is, amilyen pl. az egyetemes zsinat összehívása vagy kezdetének kitűzése.²²⁹

(2) A *constitutio apostolica particularis* rendszeren egyedi közigazgatási aktus (normatípusként *decretum singulare*),²³⁰ pl. részegyházak (egyházmegye, területi prelatúra és apátság, apostoli helynökség, prefektúra, ill. kormányzóság) létrehozása, módosítása és megszüntetése,²³¹ ritkábban egyes templomok, különösen a római plébániák ügyeinek szabályozása.²³²

Magyar terminológia. A *constitutio* eredendően a római jog szakkifejezése, amelynek bevett fordítása „rendelet”. Ez a terminus azonban a mai magyar jogi nyelvben elsősorban a végrehajtó szervek (kormány, miniszterelnök, miniszterek) normatív aktusainak megjelölésére szolgál, így a pápai törvényhozás e legnépesebb műfajának megjelölésére kevésbé alkalmas. A *constitutio apostolica* (*universalis, particularis*) kifejezést a hazai kánonjog újabb irodalma következetesen (egyetemes, ill. részleges) apostoli rendelkezésnek fordítja. Ez a megoldás – bár szintén nem tökéletes²³³ – az eredeti terminológia alapján megfelelőnek tűnik, általános elterjedtsége miatt pedig amúgy is csak nehezen lehetne mással felváltani. Az eredeti latin műfajmegjelölés „apostoli konstitúció” formájú átvétele a magyarítási szempontok miatt csak másodlagos lehet.

Litterae apostolicae

Forma.²³⁴ Az előzőkszővegben a tartalmat közlő rövid latin cím. Aláíró: fontosabbaknál maga a pápa, egyébként a bíboros államtitkár,²³⁵ ettől azonban különleges esetben el lehet térni.²³⁶ Címzett: rendszeren általános forma.²³⁷ Protocollum: Az intitlatio „Ioannes Paulus PP. II” formában, a salutatio formája „Ad perpetuam rei memoriam”.²³⁸ Eschatocollum: A datum sajátossága, hogy tartalmazza a corroboratio jellegére utaló „sub anulo piscatoris” (= „a halászyűrű

²²⁹ Pl. XXIII. János, *Humanae salutis* apostoli rendelkezés, 1961. december 25., AAS 54 (1962) 5–13: a II. Vatikáni Zsinat kitűzése.

²³⁰ Vö. EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 75. WÄCHTER, *Gesetz im kanonischen Recht* (16. j.) 39–40.

²³¹ Pl. XXIII. János, *Fertile Evangelii semen* apostoli rendelkezés (Coreana), 1961. március 10., AAS 54 (1962) 552–555: a katolikus hierarchia létrehozása Korcában; VI. Pál, *Quae spes* apostoli rendelkezés (Sancti Maronis Detroitensis), 1971. november 29., AAS 64 (1972) 413–414: az antiochiai maroniták számára az USA-ban létrehozott apostoli cxarchátus egyházmegyei rangra emelése; II. János Pál, *Cum Transcarpatiae* apostoli rendelkezés (Munkacsensis Latinorum), 2002. március 20., AAS 94 (2002) 511–512: a munkácsi latin rítusú egyházmegye megalapítása.

²³² Pl. XI. Pius, *Inter Paroecias* apostoli rendelkezés, 1935. május 21., AAS 38 (1936) 61–62: az 1926-ban létrehozott, Szt. Pál kapun kívüli Szt. Benedek plébánia világi templomná alakítása.

²³³ A „rendelkezés” kategóriája a mai magyar jogforrási hierarchiában ugyan ismeretlen, korábban viszont önálló jogszabálytípust jelölt (pl. „államtitkári rendelkezés”), a köznyelvben pedig általános értelemben használatos a jogi normák tartalmával kapcsolatban (pl. „a törvény rendelkezései / előírásai”; a CIC-ben ezt a funkciót az *ordinatio* ‘rendelkezés’, a *praescriptum* ‘előírás’ és a *norma* ‘szabály’ szavak töltik be, l. pl. 34. k., 2. §). A jelen dolgozatban ezért a köznyelvi értelmű „rendelkezés” szó helyett a félreértések elkerülésére a „normatív aktus”, ill. az „előírások” kifejezést alkalmaztuk.

alatt”) formulát, a „Loco Sigilli” felirat azonban 1973 óta csak akkor szerepel, ha a dokumentumot nem a pápa írja alá. A subscriptio formája „Ioannes Paulus PP. II”.

Eredet és használat. A litterae apostolicae kifejezés²³⁹ a középkorban, sőt az újkorban is még az összes levél formájú pápai dokumentum általános megjelölése volt, az AAS normatív gyakorlatában azonban már csak a korábbi brève dokumentumtípust jelöli.²⁴⁰ A brévét a korábbi kuriális stílus sokáig a precízebb litterae apostolicae in forma brevi néven említette, a XX. században azonban az in forma brevi kitétel (talán középkori, nem „tisztá klasszikus” latinsága miatt?) teljesen elmarad.²⁴¹ E szövegek brévéként való azonosításában a formai sajátosságokon (mindenekelőtt a halaszgyűrűre való utaláson) kívül alapvetően az AAS megfelelő rovatába való besorolás a mérvadó, amely azonban időnként maga is lehet hibás.²⁴² A mindig latin nyelvű litterae apostolicae használati köre, amely a brévék kiadásának évszázados hagyományaira²⁴³ megy vissza, igen kiterjedt, az AAS

²³⁴ Vö. EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 82–83.

²³⁵ 1968 és 1973 között azonban a bíboros kancellár, az Apostoli Kancellária régensének és két apostoli protonotáriusnak az ellenjegyzésével. Néhány modern kánonjogi műben e gyakorlat ismertetése él tovább: a kancellár aláírásáról szól pl. élő szabályként ERDŐ, *Egyházjog*, (15. j.) 95 (n. 152). D’OSTILIO, *Il diritto amministrativo della Chiesa* (62. j.) 338 az apostoli brévék kancellárját említi, jöllehet e hivatal VI. Pál 1968-ban megszüntette; ugyanígy PINTO, *Commento al Codice di Diritto Canonico* (62. j.) 1054–1055. aki azonban nagyrészt MICHELS (1929-es, ill. 1949-es!) latin szövegének olasz fordítását közli az erre való mindennemű utalás nélkül. A korábbi és a jelenlegi gyakorlatot világosan megkülönböztetve írja le pl. AYMANS–MÖRSDORF, *Kanonisches Recht* (62. j.) I. 47.

²³⁶ Pl. Apor Vilmos, IX. Pius és XXIII. János boldoggáavatási levelét a pápa helyett *de mandato Summi Pontificis* Angelo Sodano bíboros államtitkár írta alá (AAS 91 [1999] 601; 93 [2001] 655. 749); egy megemlékező tartalmú *litterae apostolicae* végén a bíboros államtitkár helyett „de speciali mandato Sanctissimi” Giovanni Battista Re érsek neve olvasható (AAS 89 [1997] 445).

²³⁷ Az AAS kivételése egy konkrét személyhez írt *litterae apostolicae* is közül, amelynek ilyenkor személyes *inscriptio*ja van, *salutatio*ja pedig a bevett „salutem et apostolicam benedictionem” forma, l. pl. II. János Pál, *Perquam Nobis iucundum* apostoli levél, 1981. november 21., AAS 74 (1982) 197–198; Agostino Casaroli bíboros államtitkár pápai követi kinevezése a Guadalupei Madonna megjelenésének 450. évfordulós ünnepségre.

²³⁸ E két elem az AAS-ből időnként teljesen elmarad, l. pl. 90 (1998) 930. Egészen rendkívüli II. János Pál *Vicesimus quintus annus* apostoli levelének (AAS 81 [1989] 897–918) *inscriptio*ja és *salutatio*ja („Universis in episcopatu et presbyteratu Fratribus | salutem et Apostolicam Benedictionem”), amely a tartalommal egybevetve azt sugallja, hogy e dokumentum voltaképpen *epistula apostolica*, nem pedig brève (vö. fent, 149. j.).

²³⁹ DESE XXXVIII. 131–138. CE I. 640. LThK² VI. 1083. LThK³ VI. 969 és LSKR II. 742.

²⁴⁰ LIJDSMAN, *Introductio* (3. j.) I. 59²; CICOGNANI, *Ius canonicum* (2. j.) I. 93; EPPLER, *Quelle und Fassung* (45. j.) 80⁵; EICHMANN–MÖRSDORF, *Lehrbuch* (63. j.) I⁷ 46. KÜHN–WEIER, *Kirchenrecht* (120. j.) 50. AYMANS–MÖRSDORF, *Kanonisches Recht* (62. j.) I. 48. Vö. SIPOS–GÁLOS, *Enchiridion* (63. j.) 27. Egyes szerzők a *litterae apostolicae* kategória alatt a bullákon és brévéken kívüli, egyszerűbb pápai leveleket (*litterae* vagy *epistulae [pontificiae] simplices*) értik, lásd pl. SÄGMÜLLER, *Lehrbuch* (62. j.) I [2]⁴ 1926, 157, 159. Megdőböntő módon két külön műfajként említi a *litterae apostolicae* és a brévét HEIMERL–PREE, *Kirchenrecht* (152. j.) 32.

²⁴¹ Ha hivatalos műfajmegjelölésként többé már nem is, magában a kúriai dokumentumok szövegében történeti reminiszcenciaként kivételesen mégis előfordul ez a forma, l. pl. Apostoli Szent Penitenciária, *Ss.mus D. N. Paulus* határozat, 1964. november 5., AAS 66 (1964) 953: „Praesenti in perpetuum valituro, ab hac ipsa die et absque ulla Apostolicarum Litterarum in forma brevi expeditione.”

azonban csak az általánosan címzett brévéket közli (1962 és 2001 között összesen 1480 db-ot), a személyekhez intézett (pl. kinevező) brévéket nem.

Tekintély. (1) A *litterae apostolicae* tartalma rendszeren egyedi közgazgatási aktus (normatípusát tekintve *decretum singulare*),²⁴⁴ pl. boldoggáavatás,²⁴⁵ egyháztanítóvá nyilvánítás,²⁴⁶ mintakiadás kihirdetése,²⁴⁷ szabályzatok jóváhagyása (ezek szövege nem mindig van mellékelve),²⁴⁸ védőszent választása, ill. megerősítése egy egyházmegye, ország vagy kontinens számára,²⁴⁹ basilica minor cím adományozása,²⁵⁰ missziós területek átsorolása a rendes hierarchiába,²⁵¹ apostoli nunciatúra létrehozása,²⁵² szentképek megkoronázásának engedélyezése,²⁵³ pápai követi kinevezés.²⁵⁴

(2) A műfaj ezenkívül szolgálhat pusztá megemlékezést,²⁵⁵ ugyanakkor tartalmazhat jogilag igen releváns szimbolikus aktust is.²⁵⁶

²⁴² Pl. az AAS-ben 1996-ban három *litterae apostolicae* tévesen a *constitutio apostolica* rovat végén, abba besorolva jelent meg; a hibát a szerkesztők – egy korábbi malórhöz hasonlóan (l. fent, 149. j.) – csak hallgatólagosan, a mutatóban helyesbítették. Másfelől időnként a *litterae apostolicae* rovatban jelentek meg valójában *epistula apostolica* műfajú pápai dokumentumok (l. fent, 159. j.).

²⁴³ Az Apostoli Datária és a Titkos Brévék Titkársága illetékességének taxatív megállapításával e dokumentumtípus használati körét is kimerítően szabályozta XIV. Benedek pápa *Gravissimum Ecclesiae universae* apostoli rendelkezése (1745. november 26. = *Benedicti XIV Bullarium*, I. Prati 1845. 601–606), amelyben az e szabályok megsértésével kiadott dokumentumokat – mintegy napjaink közlönyszerkesztőit is előre figyelmeztetve – az érvénytelenség szankciójával sújtotta.

²⁴⁴ Vö. MORRISEY, *Papal and curial pronouncements* (13. j.) 107. HUELS, *A theory of juridical documents* (17. j.) 340, 347. MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 95.

²⁴⁵ Pl. II. János Pál, *Crux firmat mitem* apostoli levél, 1997. november 9., AAS 91 (1999) 599–601: báró Apor Vilmos győri püspök boldoggáavatása. Az ilyen aktusokat egyes szerzők a szenttéavatáshoz hasonlóan törvényhozási jellegűnek tartják, amennyiben velük a pápa általános és elvont formában megadja valakinek a „boldog” címet és engedélyezi nyilvános tiszteletét, vö. EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzegeber* (12. j.) 83. GUTIÉRREZ, *La proclamazione della santità* (123. j.) 512. AIMONE, *La qualificazione canonico-teologica* (176. j.) 554–556 nem foglal állást e kérdésben.

²⁴⁶ Pl. VI. Pál, *Multiformis Sapientia* apostoli levél, 1970. szeptember 27., AAS 63 (1971) 185–192: Avilai Nagy Szent Teréz egyháztanítóvá nyilvánítása; II. János Pál, *Divini amoris scientia* apostoli levél, 1997. október 19., AAS 90 (1998) 930–944: Lisieux-i Kis Szent Teréz egyháztanítóvá nyilvánítása.

²⁴⁷ Pl. II. János Pál, *Laetamur magnopere* apostoli levél, 1997. augusztus 15., AAS 89 (1997) 819–821: a *Katolikus Egyház Katekizmusa* latin mintakiadásának kihirdetése.

²⁴⁸ Pl. XXIII. János, *Religiosissimo a monumento* apostoli levél, 1962. december 8., AAS 55 (1963) 444–446: a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend szabályzatának jóváhagyása (a *statuta* szövege nincs közölve).

²⁴⁹ Pl. II. János Pál, *Sanctum Norbertum* apostoli levél, 1994. július 12., AAS 87 (1995) 230–233: Szent Norbertnek, Szent Maurícuszknak és Helftai Szent Gertrúdnak a magdeburgi egyházmegye védőszentjeiként való megerősítése.

²⁵⁰ Pl. VI. Pál, *Maximopere optantes* apostoli levél, 1970. március 14., AAS 62 (1970) 761–762: az egri székesegyház kitiűntetése a *basilica minor* címmel.

²⁵¹ Pl. VI. Pál, *Australiam* apostoli levél, 1976. március 22., AAS 69 (1977) 29: az ausztrál egyházkormányzati egységek átsorolása a *ius missionale* fennhatósága alól a *ius commune* körébe.

²⁵² Pl. II. János Pál, *Ad plenius* apostoli levél, 1997. július 8., AAS 89 (1997) 819–820: apostoli nunciatúra létrehozása Angolában.

²⁵³ Pl. II. János Pál, *Primi Americae* apostoli levél, 1996. június 11., AS 88 (1996) 840–941: a monterreyi székesegyház Szűz Mária-kepe megkoronázásának engedélyezése.

²⁵⁴ Pl. II. János Pál, *Perquam Nobis* apostoli levél, 1981. november 21., AAS 74 (1982) 197–198: Agostino Casaroli bíboros államtitkár pápai követi kinevezése a mexikóvárosi Mária-ünnepségekre.

Magyar terminológia. A litterae apostolicae általánosan elterjedt magyar megjelölése apostoli levél. Bár a latin litterae jóval tágabb a modern értelemben vett „levél” fogalmánál (ezért szerencsésebb pl. a német apostolisches Schreiben megjelölés), a magyar nyelvnek nincs más olyan szava, amellyel ez megfelelően kifejezhető volna. Mivel a középkori latin breve szót az AAS egyáltalán nem használja, a „béreve” alak a litterae apostolicae hivatalos magyar megnevezésére sem tűnik alkalmasnak.

Chirographum (pontificium)

Forma. Az előzékszóvegben a tartalmat közlő rövid latin cím. Aláíró: a pápa. Címzett: általában nincs; ha mégis van, a dokumentum levél formáját ölti. A protocollum többnyire teljesen hiányzik,²⁵⁷ az eschatocollum a motu propriókéval azonos (datum és „Ioannes Paulus PP. II” formájú subscriptio). Ha jogi jellegű, a dispositio számozott egységekre (pl. római számokkal jelölt cikkelyekre) oszlik.

Eredet és használat. A chirographum (ill. chirographus²⁵⁸) műfaja a középkori oklevéladási gyakorlat előzményeiből az újkorban alakult ki és olyan dokumentumot jelöl, amelyet a pápa saját kezűleg írt, vagy legalább aláírt (erre utalt a pontificium jelző, amely azonban az AAS újabb köteteiben már nem szokott szerepelni).²⁵⁹ Régebben chirographumnak nevezték a pápa aláírását viselő közönséges pápai leveleket is,²⁶⁰ ezért egyesek e műfajt az epistula egy különleges alfajának tekintik.²⁶¹ A chirographum eredetileg a pápa személyes bizalmát érintő ügyek elintézésére szolgált,²⁶² újabban azonban a litterae apostolicae motu proprio datae alkalmazási körével konkurál, s leginkább a Római Kúriát érintő szervezeti és személyi döntések öltenek benne testet²⁶³ (1962 és 2001 között összesen 14 ilyen dokumentum jelent meg, fele-fele arányban latin és olasz nyelven).

²⁵⁵ Pl. II. János Pál, *Ubi victoria* apostoli levél, 1997. január 7., AAS 89 (1997) 444–445: annak hírüladása, hogy a pápa a megyéspüspök kérésére megkoronázta a San Vito dei Normanni helység Szűz Mária-templomában tisztelt Mária-képet.

²⁵⁶ Pl. VI. Pál, *Ambulate in dilectione* apostoli levél, 1965. december 7., AAS 58 (1966) 41–41: a konstantinápolyi pátriárka 1054-es kiközösítésének visszavonása.

²⁵⁷ Kivételesen azonban a *chirographum* elején is a legegyszerűbb pápai *intitulatio* olvasható: „Ioannes Paulus PP. II”, l. pl. AAS 83 (1991) 147–148 (formailag tehát ez az olasz nyelvű dokumentum semmiben sem különbözik egy motu propriótól, amely szintén lehet nemzeti nyelvű).

²⁵⁸ A XX. század első felében az AAS-ben a semlegesnemű helyett gyakran hímnemű forma szerepel, vö. GROTE, *Was verlaublich Rom wie?* (14. j.) 76.

²⁵⁹ DESE XIII. 102–105. DDC III. 683. EC III. 1555. LThK² II. 1071–1072. LThK³ II. 1077. DEL RE, N., *Chirografo*, in MV (1995) 22–23. VERMEERSCH–CREUSEN, *Epitome* (84. j.) I⁷ 64. szerint a *chirographum*ot a közönséges *epistulától* a pápa nevének a dokumentum elején való felüntetése különbözteti meg.

²⁶⁰ WERNZ, *Ius decretalium* (63. j.) I² 164.

²⁶¹ Pl. EICHMANN–MÖRSODORF, *Lehrbuch* (63. j.) I⁷ 46. SIPOS–GÁLOS, *Enchiridion* (63. j.) 28. DEL GIUDICE, V., *Nozioni di diritto canonico*, con la collab. di G. CATALANO, Milano 1970.¹² 172.

²⁶² Pl. a pápának fenntartott ítélkezés körében, l. pl. a Trienti Egyetemes Zsinat előírásait: Sess. 24, c. 5 de ref.: Hacc vero commissio et specialis sit, et manu ipsius Sanctissimi Pontificis signata (...); c. 20 de ref.: causae, (...) quas ex urgenti rationabilique causa iudicaverit Summus Romanus Pontifex per speciale rescriptum Signaturae Sanctitatis Suae manu propria subscribendum committere aut avocare (...). Vö. KONEK S., *Egyházjogtan kézikönyve. Különös tekintettel a magyar állam egyházi viszonyaira*, Budapest 1881.⁵ 28.

Tekintély. Ez a műfaj ma rendesen jogi természetű.²⁶⁴ Tartalma legtöbbször (1) egyedi közigazgatási aktus (normatípusát tekintve *decretum singulare*),²⁶⁵ pl. intézmény alapítása és szabályzata,²⁶⁶ különleges felhatalmazások adása,²⁶⁷ kinevezés,²⁶⁸ néha azonban (2) egyetemes pápai törvény (*lex universalis*).²⁶⁹ (3) Egészen ritkán pusztá szimbolikus gesztust is megvalósíthat.²⁷⁰

Magyar terminológia. A *chirographum* (pontificium) szó szerinti fordítása „(pápai) kézirat”, amely viszont egyáltalán nem utal a diplomatikai előzményekre, sőt inkább a paleográfiai értelemben vett *manuscriptum* jelentését hordozza. Ez esetben tehát nincs más lehetőség, mint az eredeti görög-latin szó magyar helyesírású átvételét javasolni a (pápai) kirografum formában (a német mintára csonkolt „kirográf” régies és elavult, ezért nem tűnik használhatónak).

(folytatjuk)

²⁶³ GROTE, *Was verlautbart Rom wie?* (14. j.) 76 ezért „feierliche Hausverfügung”-nak nevezi.

²⁶⁴ A korábbi szerzők ezt tagadták, lásd pl. EISENHOFER, *Die kirchlichen Gesetzgeber* (12. j.) 73.

²⁶⁵ Vö. WÄCHTER, *Gesetz im kanonischen Recht* (16. j.) 38⁹. A normatípus megjelölése nélkül hasonló értelemben MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 112.

²⁶⁶ Pl. VI. Pál, *Romani sermonis kirografum*, 1976. június 30., AAS 68 (1976) 481–483: a Latinitas alapítvány létrehozása.

²⁶⁷ II. János Pál, *Quoniam in eo kirografum*, 1979. január 23., AAS 71 (1979) 256: Jean Villot bíboros államtitkár felhatalmazása apostoli kormányzók kinevezésére a pápa távollétének idején.

²⁶⁸ A XX. század első felében még ez volt a bíboros államtitkár kinevezésének rendes formája, l. pl. XII. Pius, *Nel disimpegno kirografum*, 1939. március 10., AAS 31 (1939) 136: Luigi Maglione bíboroshoz (a szöveg érthetetlen módon a *Diarium Curiae Romanae* rovatban olvasható, „Nomine pontificie” cím alatt, így az AAS 31. kötetének mutatójában sem szerepel).

²⁶⁹ II. János Pál, *Mulieribus honores kirografum*, 1996. július 25., AAS 88 (1996) 743–744: a pápai rendek és kitüntetések nőknek való adományozhatóságáról, vö. MARCUZZI, *La legislazione universale post-codiciale* (19. j.) 112. Mivel a *Dopo la costituzione kirografummal* (1991. január 14., AAS 83 [1991] 147–148) a pápa a Szent Péter bazilika mindenkori *archipresbyterét* vatikánvárosi általános helynökévé nevezte ki általános derogációs záradékkal, e dokumentumot szintén pápai törvénynek kell tekinteni, vö. ORTIZ, M.A., *Nuovo vicario per la cura spirituale nella Città del Vaticano*, in *Ius Ecclesiae* 4 (1992) 309–312. ellenkező értelemben nyilatkozik MARCUZZI (96, 122).

²⁷⁰ Pl. VI. Pál, *Orbem novum pápai kirografum*, 1976. július 28., AAS 68 (1976) 545–546: a XLI. Eukarisztikus Világkongresszus alkalmából a philadelphiai egyháznak egy ékköves kelyhet küld.